

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK · STATISTIK · EKONOMI

NY FÖLJD UTGIVEN AV

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

ÅRG. 63

1960

HÄFTE 2-3

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS-EXPEDITION, LUND

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP

Detta häfte kostar kr. 8.—

Universitetsbiblioteket

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

kommer att under år 1960 liksom hittills innehålla dels vetenskapliga uppsatser i statsvetenskap — »politik» i ordets äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels en avdelning översikter och meddelanden, avsedd att hålla läsaren à jour med vad som händer och skrives å hithörande områden, dels slutligen mera ingående granskningar av utkommande statsvetenskaplig litteratur, framför allt svensk, men jämval annan nordisk samt utländsk. Tidskriften vill framträda som ett organ för vetenskaplig orientering och diskussion i de ämnen, vilka falla inom den angivna ramen.

Fahlbeckska stiftelsens kollegium utgöres av professorerna NILS STJERNQUIST, C. E. QUENSEL, J. ÅKERMAN, C. WEDINDER, S. BOLIN, J. ROSEN, E. GJERSTAD, KRISTER HANELL och GOSTA CARLSSON.

Tidskriften utgives under medverkan av professorerna i statskunskap samt i offentlig rätt vid rikets akademiska lärosäten. Redaktionen handhaves närmast av professor em. E. FAHLBECK, Lund, som redaktionssekreterare och ansvarig utgivare, samt professor C. A. HESSLER, Uppsala (litteraturavdelningen) och docent HANS MEJER, Stockholm (avdelningen »Översikter och meddelanden»).

Tidskriften avses utkomma med fem häften om året. Prenumerationspriset är 15 kr. pr år vid prenumeration direkt hos Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund (postgiro nr 279565), samt 20 kr. pr år vid beställning genom bokhandel. Studerande vid de akademiska lärosätena erhålla abonnemang till nedsatt pris genom anmälan till vederbörande lärare.

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes.

Lund i dec. 1959.

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

UPPSATSER

HEGELAND, HUGO, Om möjligheten av dynamisk ekonomisk teori	129
THOMASSON, CARL-GUSTAF, Från kollektivavtalsrättens genombrottsår	152
ULFBRINGE, BENGT, Jordbrukarinslaget i riksdagen och inom riksdagspartierna åren 1918, 28, 38, 48 och 58	170
MEYER, POUL, Retspolitik og gældende Forfatningsret	200

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

1959 års brittiska underhusval. Av HANS VON FRIESEN	214
Ideologi och samhälle. Av NORMAN E. HOLLY	221
Bondetåget 1914. Av ANDERS W. MÖLLERYD	237
Om ordet socialist. Av LARS FRYKHOLM	238

LITTERATURGRANSKNINGAR

Troels Fink, Spillet om dansk neutralitet 1905—1909. Anm. av ÅKE THULSTRUP	240
Trygve Mathiesen, Methodology in the Study of International Relations. Anm. av NILS ANDREN	242
Leif Kihlberg, Ständigt i opposition 1888—1911. Dagens Nyheter och demokratis genombrott. Anm. av ÅKE GARVELIN	247
Tidskriftsoversikt. Av GUNNAR SJÖBLOM	251

OM MÖJLIGHETEN AV DYNAMISK EKONOMISK TEORI

Av Docent HUGO HEGELAND, Lund

Nationalekonomin kritiseras ofta för de små framstegen gjorda i jämförelse med andra ämnesområden, enkannerligen naturvetenskapen. Särskilt framhålles dess oförmåga att presentera tillförlitliga förutsägelser om den ekonomiska utvecklingen. Svårigheterna säges bero på att ekonomen inte på samma sätt som t. ex. fysikern kan genomföra sina analyser på ett tillräckligt objektivt sätt emedan han själv är en intresserad, känslöbetnad och engagerad medlem av den ekonomiska verklighet han studerar. Hans möjligheter att avge tillförlitliga förutsägelser begränsas starkt av det besvärande faktum att själva förutsägelseerna kan påverka det väntade förloppet och ibland också gör det. En ytterligare begränsning, som ekonomen delar med övriga samhällsforskare, är omöjligheten att först pröva teorierna med hjälp av kontrollerade experiment innan de presenteras för politikern eller företagaren med anspråk på att innehålla meningsfyllda slutsatser och råd. Därför tvingas han till långtgående förenklingar och generaliseringar, som blott kan lämna mycket allmänna upplysningar, föga utöver vad sunda förnuftet anses kunna säga redan utan inträngande analyser. Men hur förenklade teorierna än göres, hävdas att ekonomen ändå inte kommer ifrån det förhållandet att den ekonomiska verksamheten är ett resultat av mänskligt handlande och därför inte nödvändigtvis följer några bestämda mönster i varje situation. Om inte så vore fallet, anföres att samhällsutvecklingen måste anses förutbestämd.

Fackekonomernas uppenbara motvilja mot att djupare engagera sig i metodfrågor¹ torde delvis förklara att de i regel nöjt sig med att bemöta kritiken med summariska redogörelser för hur oerhört

¹ Som exempel kan nämnas R. F. Harrods inledande anmärkningar i »The Scope and Methods of Economics», *Economic Journal* 1938, ss. 383—412 och D. H. Robertsons så öppenjärtigt deklarerade motvilja mot metodfrågor i »Mr Keynes and the Rate of Interest», *Essays in Monetary Theory*, London 1940, ss. 1—38.

komplikerat ämnet är, om svårigheter som inte har någon motsvarighet inom naturvetenskapen. Enligt vår uppfattning är mycket i den anförda kritiken byggt på missförstånd och träffar därför icke den avgörande svagheten i modern ekonomisk teoribildning. Avsikten med denna artikel är att visa att flertalet missförstånd synes bygga på en felaktig uppfattning både om nationalekonomins uppgifter och om vetenskaplig metodik. Ämnet är stort och vi skall begränsa oss till den kritiska inställningen rörande möjligheten att formulera en s. k. dynamisk ekonomisk teori. Slutsatsen av den samlade kritiken är vanligtvis att en dylik teori är omöjlig att utforma. I avd. I redogöres först för några av nationalekonomins grundläggande postulat, där vi hävdar att en del av kritiken beror av vissa missförstånd redan här. Avd. II innehåller en kortfattad diskussion av begreppet dynamisk teori och avd. III ägnas åt att bemöta den påstådda omöjligheten att konstruera en dynamisk teori inom nationalekonomin. Den metodologiska diskussionen avser främst den principiella möjligheten att formulera en dynamisk teori för den ekonomiska verksamheten i en atomistisk marknadsekonomi. I avd. IV konkretiseras vissa argument med hänsyn till sannolikhetsbedömningen och i avd. V, slutligen, beröres de dynamiska modellernas verklighetstrohet samt behovet av ökat samarbete mellan samhällsvetenskaperna.

I.

Ett postulat är ju en förutsättning vars riktighet aldrig kan bevisas. Men det är ändå ett oundgängligt hjälpmedel vid all analys. Varje postulat överges så snart man lyckas uppställa nya postulat som visar sig utgöra en bättre grund för analysen av faktiska problem. Detta gäller all teori och ekonomisk teori intar icke här någon särställning. Ej heller i frågan om gränsdragningen mellan axiom, postulat, hypotes, antagande eller teorem. Postulaten och axiomen kan sägas utgöra grunden för all analys, vare sig induktiv eller deduktiv. Det är förutsättningar som allmänt accepteras utan att därför nödvändigtvis vara självklara. De godtagas därför att de visat sig vara ändamålsenliga vid lösningen av problem som har gemensamma drag, t. ex. ekonomiska problem. Hypoteser eller antaganden, däremot, kan betecknas som förutsättningar vilka ännu icke vunnit allmänt erkännande inom respektive vetenskap, medan teoremen framstår som slutsatser på basis av vissa postulat, hypoteser och

antaganden med hjälp av logisk analys. Eftersom slutsatserna icke kan innehålla någonting utöver vad som redan rymmes i postulaten och hypoteserna, är det en lämplighetsfråga vad man vill beteckna som postulat till skillnad från hypotes och teorem.² Accepterandet av den logiska analysen som ett medel att klargöra det inbördes förhållandet mellan olika postulat och hypoteser bygger givetvis på en värdering.³

Nationalekonomins mest grundläggande postulat synes vara att människan har behov, att dessa behov är olika starka och att hon har förmåga att ordna behoven i en bestämd rangordning med hänsyn till deras angelägenhetsgrad.⁴ Något objektivt sätt att fastställa detta finns icke men postulaten accepteras allmänt på basis av vars och ens iakttagelse. Skulle vi missta oss, har det betydelse blott om någon kan formulera andra postulat som förefaller mera självklara och mera ändamålsenliga. Full enighet synes dock råda om postulatet att människan har behov och att hon kan värdera dessa behov enligt vissa rangskalor. Däremot råder oenighet om hur hon handlar i en given situation med flera valmöjligheter.

För att kunna formulera allmänna regler om hur människan väljer i en given behovssituation måste det finnas vissa yttre villkor som minskar valfriheten. Den grundläggande utgångspunkten är att om människan vid en given tidpunkt och med givna medel väljer att tillgodose ett behov på ett sätt, kan hon inte samtidigt välja att också tillgodose det på ett annat sätt. Ett val i en given situation utesluter alla andra tänkbara val. Denna begränsning i det subjektiva handlandet beror ju av att de givna resurserna i varje tidpunkt blott kan användas på ett sätt. Därför blir frågan om *hur* människan

² J. Schumpeter skriver sålunda i det inledande avsnittet till det stora arbetet »History of Economic Analysis» (New York 1954, s. 15): »So far as our present argument is concerned, the things (propositions) that we take for granted may be called indiscriminately either hypothesis or axioms or postulates or assumptions or even principles, and the things (propositions) that we think we have established by admissible procedure are called theorems». F. Kaufman här föreslagit termen »rules of procedure» — en term ofta använd av Schumpeter — som en beteckning för postulat, vilka varken är syntetiska i betydelsen att de kunna falsifieras av motstridande observationer, eller aprioristiska i betydelsen att de är helt oberoende av erfarenheten (»Methodology of the Social Sciences», New York 1944, ss. 87—88).

³ Gunnar Myrdal har numera övergivit sin tidigare tes att den ekonomiska vetenskapen kan göras helt fri från värderingar. Se förordet till den engelska upplagan av »Vetenskap och politik i nationalekonomien»: »The Political Element in the Development of Economic Theory», London 1953, s. vii. Jfr även kritiken i F. Zeuthen: »Videnskab og Velfærd», Köpenhamn 1958, ss. 14 ff.

⁴ Se t. ex. L. Robbins: »An Essay on the Nature and Significance of Economic Science», 2nd ed., London 1935 (ss. 75 o. 94—95).

väljer av allra största vikt. Svaret är att den enskilde *antages* välja så att hon når största möjliga behovstillfredsställelse. Om hon väljer så, säges hon handla *rationellt* ur ekonomisk synpunkt. Konkret betyder detta att om en person får välja mellan två eller flera produkter med samma egenskaper och samma kvalitet men till olika pris, så väljer han varan till det lägsta priset. På liknande sätt kommer en företagare, som har två eller flera möjligheter att med samma risk kombinera sina disponibla produktionsfaktorer att välja den kombination som ger den största vinsten.⁵ I enlighet med postulatet om rationellt handlande är det sedan lätt att visa hur den enskilde i varje situation måste kombinera sina resurser för att uppnå största möjliga behovstillfredsställelse, vare sig i egenskap av konsument eller producent.

Det är uppenbarligen möjligt att människan i varje valsituation handlar rationellt eftersom hon förutsatts känna sina behov och ha förmåga att ordna behoven enligt en fallande skala med hänsyn till deras angelägenhetsgrad. Men hur sannolikt är det? Att de divergerande svaren huvudsakligen beror på missförstånd illustreras bäst av det förhållandet att ekonomer som, oaktat de kritiserar postulatet om rationellt handlande, icke desto mindre själva formulerar teorier vilka, om de överhuvud skall ha någon mening, måste bygga just på denna förutsättning. Och ännu oftare nyttjar dessa kritiker teorier som implicerar samma förutsättning. Dock vet vi ingenting med bestämdhet om sannolikheten i antagandet att människan söker handla rationellt. Enskilda individers påstående att de handlar rationellt är lika litet ett bevis för postulatets riktighet som påståendet om motsatsen är en vederläggning. Om någon hävdar att den enskilde i en given situation ingalunda söker uppnå största möjliga behovstillfredsställelse eller vinst, att hon blott söker, säg det näst bästa eller kanske endast hälften av vad som är möjligt, har han lika litet rätt eller fel som den som bestrider ett dylikt påstående. Skulle någon t. o. m. påstå att alla tvärtom söker uppnå lägsta möjliga behovstillfredsställelse eller vinst, kan även detta lika litet vederläggas, oaktat resultatet av ett dylikt handlande borde leda till att all ekonomisk verksamhet helt upphörde. Även om avsikten verkligen vore att uppnå sämsta möjliga resultat skulle en hänvändelse till erfarenheten, som synes motsäga ett dylikt antagande, ändå inte kunna

⁵ Jfr O. Lange: »The Scope and Method of Economics», *Review of Economic Studies* 1945—46 (även i »Readings in the Philosophy of Science», utg. av H. Feigl och M. Brodbeck, New York 1953, ss. 744—754).

vederlägga den framkastade hypotesen emedan den enskildes avsikter icke nödvändigtvis behöver överensstämma med vad han faktiskt uppnår.⁶ Vi avvisar likväl en sådan hypotes därför att den så uppenbart strider mot all erfarenhet och allt sunt förnuft.

Att flertalet nationalekonomer godtagit postulatet att den enskilde i varje valsituation söker kombinera de givna resurserna så att han uppnår största möjliga behovstillfredsställelse, beror sålunda icke på att man lyckats visa att så är fallet. Anledningen är att nationalekonomen i sina försök att förklara och förutsäga den enskildes ekonomiska handlande *måste* utgå från vissa postulat som ger möjlighet att formulera en modell över den enskildes handlande som är så *generell* som möjligt men samtidigt rent introspektivt står i överensstämmelse med individens faktiska handlande och om möjligt även kan förstås av honom själv med hjälp av enkelt suntförnuft-resonemang. Den ekonomiska teorins ytterligt begränsade möjligheter att genom kontrollerade experiment falsifiera sina postulat kan delvis sägas kompenseras av dess möjlighet att vädja till sunnda förnuftet för att verifiera postulatet rörande principerna för ekonomiskt handlande.⁷ Endast genom att postulera att den enskilde i varje situation söker maximal behovstillfredsställelse erhåller man en sådan överensstämmelse med sunnda förnuftet och med vad den enskilde själv kan iakttaga.

Därmed har icke hävdats att individen alltid handlar rationellt. Ej heller att den ekonomiska teorin för sin relevans förutsätter att samtliga individer uppträder som prototyper av »the economic man». Att handla rationellt kräver ju att den enskilde är medveten om vilka uppoffringar han gör när ett visst alternativ väljes. Men vi

⁶ Det är därför som alla undersökningar, baserade på frågeformulär av skilda slag om individernas ekonomiska handlande antingen i egenskap av konsument eller producent kan vara så diskutabla ur *metodsynpunkt* med hänsyn till deras värde för uppställandet av generella postulat. En extremt kritisk inställning till denna typ av undersökningar intar M. Friedman: »A particularly clear example is furnished by the recent criticisms of the maximization-of-returns hypothesis on the grounds that businessmen do not and indeed cannot behave as the theory assumes' they do. The evidence cited to support this assertion is generally taken either from answers given by business to questions about the factors affecting their decisions — a procedure for testing economic theories that is about on a par with testing theories of longevity by asking octogenarians how they account for their long life — or from descriptive studies of the decision-making activities of individual firms» (»The Methodology of Positive Economics», i *Essays in Positive Economics*, Chicago 1953, s. 31).

⁷ Se t. ex. F. S. C. Northrop: »The Logic of the Sciences and the Humanities», New York 1947, s. 247 samt A. Scheutz: »Common-Sense and Scientific Interpretation of Human Action», *Philosophy and Phenomenological Research*, 1953, ss. 1—38 och »Concepts and Theory Formation in the Social Sciences», *The Journal of Philosophy* 1954, ss. 257—273.

bedömer situationer fel och vi är inte alltid — om ens någonsin — klart medvetna om vare sig våra behov eller våra medel. En ur ekonomisk synpunkt fullt rationell varelse står säkerligen inte att finna. Att kritisera den ekonomiska teorin med utgångspunkt häri är dock ganska verkningslöst.⁸ Förutsättningen om rationellt handlande är en abstraktion men som just därigenom får sin stora betydelse tack vare sin *generalitet*. Påståendet att två plus två är lika med fyra är ju också en abstraktion som aldrig strikt gäller i verkligheten, där det sannolikt icke finns två identiskt lika enheter av något slag. Och beträffande de inom fysiken använda begreppen såsom t. ex. rörelse, kraft, massa och energi är det ingen som vet vad dessa begrepp egentligen betecknar. Men de accepteras på grund av sin stora ändamålsenlighet vid förklaringar av faktiska händelser och vid utformandet av tillförlitliga förutsägelser. Ingen kan gärna på allvar bestrida den stora praktiska användningen av dylika abstraktioner.

Lyckas någon visa att man med hjälp av ett helt nytt postulat kan bättre förklara det faktiska skeendet och lämna bättre förutsägelser, kommer postulatet om strävan efter största möjliga behovstillfredsställelse att överges, oavsett dess överensstämmelse med den enskildes själviakttagelse. Ty vi kan alltid missta oss i våra observationer och introspektioner och i vår slutledning. Nationalekonomins postulat och teorem är lika litet tidlöst giltiga som andra vetenskapers. Vad som hävdas när man utgår från postulatet om rationellt handlande är blott att man genom ett sådant postulat kan bättre förklara den ekonomiska verkligheten och bättre förutsäga den enskildes handlande i en atomistisk marknadshushållning än om man antar motsatsen eller något annat samt att detta postulat står i överensstämmelse med vad sunnda förnuftet och den enskildes egen erfarenhet lär.

I princip kan man hävda att det är alldeles likgiltigt vilka postulat rörande motiven för det mänskliga handlandet man utgår ifrån, förutsatt att de är inbördes förenliga. Avgörande är hur väl man lyckas formulera teoretiska modeller som bäst förklarar det förgångna och bäst förutsäger framtida händelser. Denna extrema upp-

⁸ De invändningar som t. ex. T. Koopman anför i sin kritik av L. Robbins försvar av antagandet om den enskildes preferensskalor för olika konsumtionsalternativ och vilka tidigare framförts även av andra ekonomer, är obestriddligen riktiga i och för sig (se »Three Essays on the State of Economic Science», New York 1953, ss. 135—137). Invändningen träffar dock icke det grundläggande postulatet att konsumenten söker maximal behovstillfredsställelse i varje situation utan bl. a. att hans preferenser ej behöver förbli konstanta under en serie val.

fattning har med stor övertygelse framförts av Milton Friedman.⁹ Svagheten i en sådan metod ligger i att man avstår från de praktiska — men väl icke principiella — möjligheterna att verifiera postulatens innebörd som varje samhällsvetenskap erbjuder till skillnad från naturvetenskapen. Därigenom löper man betydligt större risk att uppställa inadekvata teorier. En teori kan ju mycket väl vara felaktig — den kan t. ex. bygga på postulat som uppenbarligen strider mot allt sunt förnuft och all erfarenhet — men ändå lämna korrekta förutsägelser på grund av att man feltolkat det givna utgångsläget eller gjort felaktiga antaganden rörande de deltagandes reaktions- och handlingsmönster — inadvertenser, vilka genom tillfälligheter kompenseras av andra felaktigheter och därför leder fram till en korrekt prognos. Av den anledningen förefaller det orimligt att i praktiken endast nöja sig med det av Friedman uppställda villkoret på en teoris acceptering.¹⁰ Tvärtom synes det angeläget att man prövar postulatens överensstämmelse med sunda förnuftet eftersom de aldrig praktiskt kan prövas medelst kontrollerade experiment. Denna kontroll tillsammans med den logiska analysen av postulatens inbördes förenlighet och av de därpå grundade slutsatserna är vad som står ekonomen till buds.

II.

Det finns icke någon enhetlig uppfattning om vad som bör menas med en dynamisk ekonomisk teori. En direkt tillämpning av fysikens definition av begreppet skulle innebära att utmärkande borde vara analysen av sambandet mellan verkande krafter och rörelsens förlopp.¹¹ Den dynamiska teorin inom nationalekonomin bör i enlighet härmed omfatta studiet av sambandet och resultatet

⁹ »The Methodology of Positive Economics», a. a. ss. 3—43.

¹⁰ Jfr Koopmans kritik av Friedmans tes (a. a. ss. 137—141).

¹¹ Knight menar sålunda, att det måste föreligga en verklig och betydelsefull förbindelse mellan de båda vetenskaperna, ty i annat fall skulle inte begreppen övertagits av nationalekonomin (»Statics and Dynamics», i *The Ethics of Competition*, New York & London 1935, ss. 161—162). Schumpeter, däremot, hävdar att det inte finns någon som helst förbindelse mellan ekonomisk teori och teoretisk mekanik. Likheten mellan begrepp och metoder inom olika vetenskaper förklaras helt enkelt med att människorna är utrustade med ett slags hjärna som arbetar på ungefär samma sätt, oavsett vilket problem den angriper. Vad själva begreppen dynamik och statik beträffar kan de snarare spåras till zoologin än mekaniken. De har, om ock på ett primitivt och kanske omedvetet sätt, använts ända från den ekonomiska analysens begynnelse (se »*Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung*», 4. Aufl. München & Leipzig 1935, ss. 75 o. ff. samt »*History of Economic Analysis*», ss. 18 o. 965).

av de ekonomiska krafternas verkan i tiden, medan den statiska teorin analyserar sambandet mellan olika variabler vid en given tidpunkt. J. R. Hicks har emellertid föreslagit en definition som blott tar sikte på tidsdimensionen. Enligt honom omfattar »economic dynamics» all ekonomisk teori »where every quantity must be dated»¹² — ett villkor tidigare angivet av R. Frisch —, medan R. F. Harrod tvärtom förklarar att »dating» inte är mera nödvändigt för den dynamiska teorin än för den statiska. Han tar istället fasta på förändringen och definierar därför »dynamic economics» som studiet av »an economy in which the rates of output are changing».¹³ Att Harrod negligerar all datering av de ingående storheternas förändringar beror av uppfattningen att den dynamiska teorins uppgift är att formulera en teori för den ekonomiska utvecklingen på *lång* sikt — han nämner Ricardo som föregångare. Då blir det naturligtvis av mindre vikt när förändringar äger rum och analysen koncentreras i stället på utvecklingstendenserna. Hicks definition avser däremot en dynamisk teori på *kort* sikt, t. ex. en förloppsanalys, och då är det lika självklart att de ingående storheterna måste dateras, förutsatt att de förändras under det analyserade förloppet. Indirekt antyder sålunda Hicks' definition att han avser studiet av förändringar i tiden.

I sin kritiska analys av nationalekonomins möjligheter att utforma en dynamisk teori anför den framlidne amerikanske filosofen F. S. C. Northrop inledningsvis att vad nationalekonomerna önskar över allt annat är »a scientific theory of economic dynamics». Hans beskrivning på vad en dylik teori hör innehålla lyder: »By a scientific theory of economic dynamics is meant such an empirically verified deductive system, providing primitive concepts and postulates defining the present state of an economic system in such a way that, once its quantitative values were determined, the theory, through its postulates and theorems, would enable one to deduce a future state of the system without any further appeal to empirical factors».¹⁴

¹² »Value and Capital», 2nd ed., Oxford 1939, s. 115.

¹³ »Towards a Dynamic Economics», London 1948, s. 9.

¹⁴ »The Method and Limited Predicative Power of Classical Economic Science» (a. a. s. 235). Visserligen framhåller Northrop att hans analys begränsar sig till »classical economic theory», men han använder synonymt begreppet »contemporary economic theory» (se t. ex. ss. 236, 239, 244 m.fl.). Uppsatsen trycktes ursprungligen i Quarterly Journal of Economics, Nov. 1941, under rubriken »The Impossibility of a Theoretical Science of Economic Dynamics». Rubriken har enligt författaren ändrats för att ange sammanhanget med övriga kapitel i boken. Läsaren får dock intrycket att ett annat skäl också kan vara att Northrop inte

En mera allmänt vedertagen definition har givits av Ragnar Frisch.¹⁵ Paul Samuelson har blott gjort obetydliga tillägg när han skriver: »a system is dynamical if its behavior over time is determined by functional equations in which 'variables at different points of time' (citat från Frisch) are involved in an essential way».¹⁶ Samuelson betonar, liksom Frisch, att de ekonomiska variablerna skall stå i ett funktionellt förhållande till varandra vid olika tidpunkter. Det kravet återfinns även i Northrops definition. Hur dessa funktionella samband förändras i tiden måste dock betraktas som en sekundär fråga ur definitionssynpunkt. Den statiska teorin framstår nämligen som ett specialfall av den dynamiska. Ty avgörande är, som Erik Lindahl framhållit,¹⁷ att en teori som söker förklara sambandet mellan vissa givna storheter och därpå följande förlopp, måste betecknas som dynamisk, oavsett förloppets karaktär.¹⁸

III.

En teori som söker förklara sambandet mellan givna storheter och därpå följande förlopp avser dels att förklara tidigare förlopp, dels förutsäga framtida förlopp. Dock är det en väsentlig skillnad i vårt krav på en dynamisk teori och det krav som framförts av Northrop — en skillnad som förklarar varför vi bestämt hävdar att en dynamisk teori inom nationalekonomin är möjlig. Enligt Northrop visar redan det av Lionel Robbins uppställda postulatet för en dynamisk teori att en dylik är omöjlig på basis av den aktuella teorin. Robbins anför nämligen i sin sammanfattning av nationalekonomins generaliseringar att huvudpostulatet för en dynamisk teori är det faktum att vi är ovissa om framtida knapphetsförhållanden.¹⁹ Northrops motivering, som formellt riktar sig

förnekar att dynamisk ekonomisk teori är principiellt möjlig att uppställa, men omöjlig på basis av den aktuella metodiken inom nationalekonomin.

¹⁵ »On the Notion of Equilibrium and Disequilibrium», *Reviews of Economic Studies*, 1935—36, s. 100.

¹⁶ »Foundations of Economic Analysis», Cambridge, Mass. 1948, s. 314; jfr även »Dynamic Process Analysis» i *Survey of Contemporary Economics*, New York 1949, s. 354.

¹⁷ *Studies in the Theory of Money and Capital*, New York 1939, s. 31.

¹⁸ Denna uppfattning överensstämmer med den definition som senare föreslagits av W. J. Baumol: »Economic dynamics is the study of economic phenomena in relation to preceding and succeeding events» (*Economic Dynamics*, New York 1951, s. 2). Samma uppfattning finns uttalad även hos Schumpeter (se »History of Economic Analysis»), ss. 963, 1142—1143 o. 1161—1162).

¹⁹ A. a., s. 99—100.

blott mot den klassiska teorin med dess grundläggande värdebegrepp men reellt gäller all ekonomisk teori som postulerar dessa begrepp, sammanfattas i två punkter: »(1) the subjective relative character of valuations necessitates the grounding of the public validity of economic theory on their generic properties merely, thereby leaving the state of a system at a given time unprecisely designated theoretically. . . . (2) The failure of the total quantity of valuations to obey a conservation law prevents the prediction of a future state, even if the present were given specifically.»²⁰

För att klargöra denna ståndpunkt hänvisar Northrop först till vad han anser utgöra den metodologiska skillnaden mellan naturvetenskap och samhällsvetenskap vid uppställandet av de primitiva begreppen och postulaten samt vid teoriernas verifiering. Naturvetenskapens postulat bygger på sinneserfarenheter som har relevans utöver individens personliga upplevelser av det iakttagna och hänför sig till både ett speciellt och ett generellt innehåll, medan de inom nationalekonomin blott har generell betydelse. Nationalekonomins grundläggande postulat om värdet eller värderingarna, om preferensskalor innebär däremot endast att varje individ har bestämda preferenser och säger ingenting om deras specifika innehåll. När man har empiriska kunskaper om en individs preferenser, har denna kunskap betydelse blott för henne själv, ty man kan icke härur dra några slutsatser om andra personers preferenser. Nationalekonomins postulat avser följaktligen blott *formen* och ej innehållet. Här anses det första stora hindret ligga för utformningen av en dynamisk teori.

Inom mekaniken kräves som bekant två grundläggande faktorer för att en dynamisk teori skall kunna uppställas: 1) att det givna systemets tillstånd klart definierats vid en given tidpunkt samt 2) att ett nödvändigt samband föreligger mellan systemets specifika tillstånd vid en tidpunkt och vid en senare tidpunkt. Enligt Newtons lagar är ett mekaniskt system vid en given tidpunkt helt determinerat när man känner verkande krafter (rörelseriktning) och utgångsläge. Begreppen läge, kraft eller rörelseriktning anger icke blott de generella egenskaperna hos ett givet tillstånd utan även dess specifika egenskaper. Eftersom nationalekonomins grundläggande postulat hänför sig blott till generella egenskaper och icke specifika, uppfylles icke det av Northrop uppställda villkoret på en dynamisk teori.

²⁰ A. a., s. 245—246.

Nationalekonomen Sidney Schoeffler, som i likhet med många kritiker anser att huvudskälet till nationalekonomins misslyckande är ekonomernas oförmåga att avge korrekta prognoser, argumenterar rakt motsatt Northrop. Han menar att just det förhållandet att nationalekonomin hämtat sin matematik och deduktiva teknik från fysiken, sin statistiska teknik från genetiken och agronomin, sitt sätt att klassificera från taxonomin och kemin och sina modellkonstruktioner från astronomin och mekaniken är förklaringen till de pinsamt små framsteg som gjorts.²¹ Istället för att utarbeta egna hjälpmedel, en egen teknik som passar de givna uppgifterna, har nationalekonomerna lånat sina analytiska hjälpmedel från vetenskaper, där dessa utarbetats för helt andra ändamål.

Northrop och Schoeffler skjuter uppenbarligen över, eller snarare vid var sin sida av målet i sin kritik. Det är naturligtvis inte det förhållandet att nationalekonomin lånat så gott som hela sin analytiska utrustning från andra vetenskaper som förklarar de obetydliga framstegen, utan hur det har gjorts. De ringa framsteg som noterats inom ekonomisk dynamisk teori kan sannolikt delvis förklaras av att den lånade metodiken fått bestämma innehållet i teoris olika antaganden istället för tvärtom.²²

Kritiken mot möjligheten att uppställa en dynamisk teori inom nationalekonomin går emellertid längre och blir väsentligen en fråga om hur mycket man begär av en dylik teori. Northrop har sålunda råd att avstå från sitt första argument, ty han hävdar att nationalekonomin ändå icke är istånd att formulera en dynamisk teori, emedan det andra villkoret — det nödvändiga sambandet mellan ett givet utgångsläge och ett senare specificerat läge — omöjligt kan uppfyllas.²³ Att detta villkor uppfylles av den klassiska mekaniken

²¹ »The Failures of Economics: A Diagnostic Study», Cambridge, Mass., 1955, ss. 17 o. 40—41. Ett tidigare mycket kritiskt arbete mot nationalekonomins möjligheter är Barbara Wootton: »Laments for Economics», London 1938. Det bemöttes på ett utmärkt sätt av L. M. Fraser i artikeln »Economists and Their Critics», *Economical Journal* 1938, ss. 196—210.

²² Jfr förordet till »Research Methods in the Behavioral Sciences» utgiven av L. Festinger och D. Katz, New York 1953, där det påpekas att faran inte så mycket ligger i övertagandet av andra vetenskapers metoder och teknik som i accepterandet av deras sätt att angripa problemen och de härför speciellt utformade begreppen. Se även F. A. von Hayeks artikelserie »Scientism and the Study of Society», *Economica* 1942, 1943 o. 1944, där Hayek vänder sig mot nationalekonomernas okritiska övertagande av metoder som visat sig fruktbara inom annan vetenskap. Häremot har Schumpeter framhållit att det ligger i det mänskliga sättet att tänka en bestämd metodik som går igen i alla vetenskaper och därför inte enbart kan tillskrivas själva övertagandet av andra vetenskapers begrepp och teknik (se ovan not 2).

²³ Northrops sammanfattande slutsats lyder: »It is impossible to attain a

beror på »the law of conservation of momentum», d. v. s. tröghetslagens giltighet. Inte ens mekaniken skulle kunna formulera en dynamisk teori enbart på basis av dess postulats generella och specifika innehåll, om de samlade krafter som verkar på ett givet system förändrades med tiden.

Att nationalekonomin icke har några »conservation laws» i samma bemärkelse som naturvetenskaperna, är obestridligt. Men härmed följer ej att en dynamisk teori är omöjlig att uppställa. Det är icke någon principiell skillnad mellan de s. k. conservation laws som återfinnes inom naturvetenskaperna och de lagar som formuleras av nationalekonomerna. De är båda uttryck för statistiska regelbundenheter som människorna anser sig ha iakttagit eller rent intuitivt formulerat. Den avgörande svagheten i Northrops bevisföring synes vara att han förutsätter en principiell skillnad mellan naturvetenskaplig och samhällsvetenskaplig teori. Och denna skillnad synes bero av hans uppfattning att naturvetenskapernas »lagar» på något sätt är ovillkorliga, medan nationalekonomin icke äger dylika lagar.

Alla vetenskapliga förutsägelser är givetvis mer eller mindre villkorliga. En förutsägelse om hur lång tid en sten behöver för ett fall från en given höjd förutsätter att gravitationslagen gäller. Om lagen om kroppars fall fortfarande gäller, så kommer stenen, om den faller, att behöva n sekunder. På liknande sätt formuleras en förutsägelse om ekonomiska förhållanden: om lagen om utbud och efterfrågan fortfarande gäller, så kommer priset, om utbudet stiger, att sjunka med en viss procent. Den ekonomiska lagens relevans förutsätter att behov och resurser är givna, liksom gravitationslagens giltighet förutsätter att kroppar attraherar varandra på ett oföränderligt sätt. Förvånande är därför att när man kritiserar nationalekonomerna för att de icke kan förutsäga den framtida utvecklingen av ekonomiska händelser, så kritiseras de ofta för att icke kunna lämna villkorlösa förutsägelser. Ett sådant krav innebär nämligen

theoretical economic dynamics within the assumptions or by the method of contemporary economics» (a. a. s. 253). Som stöd för sin kritiska uppfattning återger Northrop ett uttalande av Knight: »There is nothing in economics corresponding to either momentum or energy or their conservation principles in mechanics». Men Knights slutsats är ingalunda densamma som Northrops utan snarare raka motsatsen, som framgår av ett annat sammanfattande uttalande: »In spite of all the foregoing, there is a science, of economics, a true, and even exact, science, which reaches laws as universal as those of mathematics» (»The Limitations of Scientific Method in Economics», a. a. s. 135). Nästan exakt samma slutsats återfinnes hos Friedman (a. a. s. 4; jfr även s. 10).

att nationalekonomen skall kunna förutsäga förändringar i både data och variabler, t. ex. att svara på frågan om utbudet, efterfrågan eller priset kommer att självständigt förändras. Ett motsvarande krav på förutsägelser från naturvetenskaperna vore exempelvis att begära svar på frågan om någon kommer att låta en sten falla vid en viss tidpunkt. Affärsmannen må beklaga att den ekonomiska teorin icke kan förutsäga huruvida hans företag kommer att bli vinstgivande eller ej, eller huruvida det blir nedgång i konjunkturen om några år. Men det är varken naturvetenskapsmannens eller samhällsforskarens uppgift att leverera spådomar, d. v. s. villkorlösa förutsägelser.

Skillnaden mellan nationalekonomi och naturvetenskap — vid sidan av de metodologiska skillnader som berörts — ligger på det praktiska planet och betingas av att de villkor, som alltid är knutna till varje förutsägelse, för naturvetenskapsmannen i allmänhet är uppfyllda till nära hundra procent. Men eftersom de aldrig är helt uppfyllda kan förutsägelseerna i princip aldrig bli exakt korrekta. En förutsägelse t. ex. om hur lång tid en sten behöver för att falla till marken från en given höjd måste alltid få formen av en approximativ förutsägelse; emedan alla villkor för en exakt förutsägelse aldrig kan väntas — annat än av en ren tillfällighet — vara helt uppfyllda, t. ex. närvaron av ett absolut lufttomt rum eller av ett exakt och överallt lika jämnt fördelat lufttryck, korrekt registrering av själva falltiden, perfekta mätinstrument etc.

Skillnaden mellan kontrollerade och okontrollerade experiment — vilken, även den, vanligtvis betraktas som en grundläggande skillnad mellan naturvetenskapens och samhällsvetenskapens möjligheter — är också i princip en gradskillnad. Hur mycket man än söker kontrollera naturvetenskapliga experiment, rymmer de alltid vissa okontrollerbara faktorer, låt vara av i allmänhet ringa betydelse. Och hur fullkomligt okontrollerbara nationalekonomens »experiment» än kan synas vara, rymmer de alltid vissa faktorer som förblir oförändrade under det ifrågavarande förloppet. Denna gradskillnad mellan de olika vetenskaperna är emellertid praktiskt sett så stor att vissa kritiker därför hävdar att här föreligger också en artskillnad. Ehuru vi mycket väl förstår denna inställning, delar vi den icke.

IV.

Vetenskapliga förutsägelser har alltid karaktären av sannolikhetsomdömen. Kriteriet på förutsägelseernas användbarhet är graden av tillförlitlighet. Håri ligger naturvetenskapernas stora praktiska överlägsenhet. Eftersom deras förutsägelser nästan undantagslöst slagit in, har deras villkorliga samband fått karaktären av »conservation laws». Förutsägelseerna kan därför anges inom mycket snäva gränser, praktiskt taget med full säkerhet. De obetydliga osäkerhetsmarginaler som finns kan alltid tillskrivas andra faktorer än de villkorliga sambanden. Inom den ekonomiska verksamheten återfinnes däremot icke samma utpräglade statistiska regelbundenheter. Nationalekonomernas förutsägelser vidlådes därför en betydligt större osäkerhetsmarginal. De får följaktligen karaktären av uttalanden om förändringar inom vidare, sannolika gränser.

Eftersom alla i en ekonomisk modell ingående faktorer så småningom förändras, är det tämligen meningslöst att söka uppställa en dynamisk teori för förutsägelser på lång sikt. Dynamiska modeller måste huvudsakligen gälla förändringar på kort sikt i anledning av en given förändring. Modeller som gäller makrosamband har i allmänhet relevans för längre tidsavsnitt än mikromodeller, vars tillförlitlighet beror av att betydligt fler faktorer måste förutsättas oförändrade. I en given ekonomi kommer ju alltid vissa faktorer att vara relativt oförändrade. Tillförlitliga förutsägelser om t. ex. nationalinkomstens utveckling, om investeringarnas och arbetskraftens förändringar per tidsperiod kan göras för längre tidsavsnitt än motsvarande uppgifter för det enskilda företaget. Mikromodellens värde ligger främst i att de antagna handlingsmönstren här äger direkt tillämpning.

Till de givna faktorerna hör i första hand institutionella förhållanden; såsom rådande rättsregler t. ex. för formerna vid köp och försäljning och för egendomsfördelning; sociala och administrativa institutioner, fördelning mellan statlig, korporativ och enskild företagsamhet, arbetsmarknadens organisationer, penning- och bankväsen, tekniska förhållanden och konkurrensförhållanden. I andra hand kommer det rådande konjunkturläget, den aktuella ekonomiska politiken rörande t. ex. penningvärde och sysselsättning, kreditvillkor, växelkurser, finanser och skatter, de ekonomiska organisationernas och de enskilda företagens marknadspolitik o. likn. I tredje hand, slutligen, kommer de förutsättningar som är aktuella i det

givna läget och som varierar från fall till fall men likväl har en så generell karaktär att de måste antagas oförändrade för att en dynamisk modell skall kunna formuleras. Nämnas kan produkternas karaktär i form av konsumtions- eller kapitalvaror, efterfråge-, utbuds- och kostnadsförhållanden, d. v. s. olika elasticitetsförhållanden, producenternas och konsumenternas förväntningar och planer, investerings- och konsumtionsbenägenheter samt köparens och säljares marknadsvillkor.

Dessutom måste förutsättas att en viss stabilitet och uniformitet råder hos de förhållanden som undersöks så att blott vissa faktorer behöver fastställas för att andra egenskaper också skall kunna förutsättas råda, samt att faktorerna kan klassificeras i större grupper, karakteriserade av väsentliga egenskaper. Stelheten och trögheten i den moderna ekonomin är ett påtagligt förhållande och utan vilket den ekonomiska verksamheten på marknadsbasis inte är tänkbar. Begränsade analytiska och empiriska undersökningar är då tillräckliga — och för nationalekonomen de enda praktiskt tänkbara — för att relevanta slutsatser om hela samhällsekonomin sätt att fungera skall kunna fastställas. Denna metodik har ju med stor framgång tillämpats inom naturvetenskapen och några principiella skäl för att den icke kan tillämpas även inom samhällsvetenskapen finns icke.

Genom att dela upp tiden i lämpliga periodlängder avser man icke endast att reducera antalet variabler under det analyserade tidsavsnittet utan också att konstruera modeller, vilkas utveckling är bestämda av både det föregående förloppet och av förväntningar om framtida händelser. De olika givna förhållandena möjliggör så uppställandet av strukturekvationer, av vissa tekniska och organisatoriska samband, av bestämda handlingsparametrar och »lags», vilka karakteriserar de nödvändiga funktionssambanden i tiden.

Sedan de olika förutsättningarna angivits och därmed begränsat antalet möjliga utvecklingsförlopp, är det teorins uppgift att ange de olika förlopp som är tänkbara efter en given parameterförändring. Antalet möjliga förlopp är, bortsett från stokastiska element, beroende av de frihetsgrader som de agerande förutsättes ha. Postulatet om rationellt handlande betyder ingalunda att de agerande måste handla på samma sätt i samma objektiva situation. Förväntningarna hos konsumenter och producenter kommer sannolikt att vara olika, beroende på att individerna är olika och därför bedömer framtiden olika. Skilda åtgärder kan följaktligen väntas även när de objektiva förutsättningarna är likartade. Genom att variera antagandena om

de agerandes förväntningar, deras bedömningar och värderingar av sina förväntningar och deras förtroende till dessa bedömningar kommer den dynamiska modellen att visa upp olika förlopp. Huvudproblemet är att bestämma sannolikhetsgraden hos dessa skiftande förlopp. En dynamisk pristeori bör sålunda kunna besvara frågan vilken prisutveckling man kan vänta sedan en efterfrågeförändring på en given marknad inträtt,²⁴ vilka variabler som sannolikt förändras, i vilken riktning och inom vilka sannolika gränser.

Idealfallet vid förutsägelser inträffar, när antalet möjliga förlopp vid en given förändring blott utgör ett. Då föreligger full visshet. I princip föreligger aldrig en sådan situation, men inom naturvetenskapen har man, som ovan framhållits, erfarenhetsmässiga skäl för att i många situationer blott räkna med en utveckling såsom möjlig. Förutsägelser i dylika situationer mister då, praktiskt sett, sin karaktär av sannolikhetsomdömen.

När flera möjliga förlopp föreligger kan man urskilja två situationer: antalet möjliga förlopp är antingen känt eller okänt. Är antalet möjliga förlopp känt, anser man att en risksituation föreligger. Man kan då i flertalet fall bestämma sannolikheten för att ett visst förlopp eller en viss händelse skall inträffa. Vid exempelvis tärningkast anses sannolikheten för de olika möjligheterna såsom objektivt känd. Den kan enklast bestämmas erfarenhetsmässigt och uttrycker ett visst frekvensförhållande som man anser sig ha konstaterat. Blott i spel, där antalet möjligheter är känt, kan man närmare precisera de olika sannolikheterna. I flertalet övriga situationer föreligger alltid en större eller mindre ovisshet rörande dels antalet möjliga fall och dels frekvensförhållanden, varför sannolikheten ej kan närmare beräknas. Man talar då inte om risk utan om ovisshet. I situationer, där antalet möjliga fall är känt och ovissheten om deras fördelning är mycket liten, anser man att det praktiskt sett föreligger en risksituation, t. ex. dödsrisk vid olika åldrar, oaktat själva risksituationen ständigt ehuru långsamt förändras. Ett stort

²⁴ Enligt Myrdal uppställer den dynamiska prisbildningen två helt olikartade problem, nämligen dels hur ett prisbildningsläge övergår i ett annat, dels hur framtidsförväntningarna påverkar den aktuella prisbildningen (»Prisbildningen och föränderligheten», Uppsala 1927, s. 21). Enligt vår uppfattning rymmer det sistnämnda problemet helt inom den statiska prisläran — i förm av komparativ statik —, vilket också Myrdals egen undersökning visar i och med att den helt ligger inom den klassiska prisbildningsläran. Den dynamiska teorins uppgift är främst att ange olika utvecklingsförlopp och deras sannolikhetsgrad. Att antecipationerna därvidlag spelar en stor roll framgår just av Myrdals pionjärarbete.

statistiskt material kan sålunda göra det berättigat att tala om risk istället för ovisshet.

I varje ekonomisk situation saknas i regel dels kännedom om antalet möjliga förlopp, dels ett statistiskt erfarenhetsmaterial över deras fördelning. Nationalekonomen kan därför icke bestämma sannolikheten för olika möjliga förlopp genom att hänvisa till experiment som visat bestämda repetitionsfenomen. Ej heller kan han blott hänvisa till likartade situationer, där de väntade händelserna förekommit i ett bestämt sammanhang. Men med hjälp av både empiri och teoretisk analys och common-sense-resonemang kan han ange den ungefärliga sannolikhetsfördelningen av möjliga, t. ex. prispförlopp vid en given parameterförändring.

Som tidigare nämnts bör ekonomen också postulera att de agerande handlar rationellt. Och denna rationalitet måste ha empirisk relevans. Förutsättningen innebär dock icke att man förnekar möjligheten av irrationellt handlande. Den innebär blott att man anser att denna möjlighet icke har någon betydelse för förloppet i stort. Man utgår ifrån att den enskilde i varje situation handlar på ett formellt likartat sätt. En sådan formell begränsning i en generell dynamisk modell är lika nödvändig som antagandet att en kropps rörelseriktning alltid ändras på ett bestämt sätt i förhållande till förändringar i de på den verkande krafterna.

Kravet på empirisk relevans ökar svårigheterna att ange sannolikheter. Det betyder att sannolikhetsbedömningarna bl. a. måste grundas på intervjuer om hur de på marknaden deltagande tänker handla och på observationer av hur de faktiskt handlat i likartade situationer. Skulle en marknad karakteriseras av duopol, då s. k. game uncertainty²⁵ föreligger, d. v. s. ovisshet som ur de berörda parternas synpunkt är jämförbar med spelförhållanden, synes ekonomen icke ha någon möjlighet att bestämma sannolikheterna.²⁶

Antag att uppgiften gäller att förutsäga vilken prisutveckling som kan väntas på en marknad, sedan en efterfrågeändring inträtt i ett givet utgångsläge. En dynamisk modell anger då olika möjligheter

²⁵ Termen förekommer i Karl-Olof Faxén: »Monetary and Fiscal Policy under Uncertainty», Stockholm 1957, s. 45.

²⁶ J. von Neuman och O. Morgenstern införde begreppet »mixed strategies» som innehåller sannolikheter för vissa situationer av detta slag, t. ex. om hur respektive duopolist antar att den andre duopolisten låter sitt handlande bestämmas av en viss sannolikhetsfördelning för en samling alternativa handlingsmöjligheter för honom själv (»Theory of Games and Economic Behavior», Princeton 1944, ss. 143 o. ff.). Som Faxén påpekar återstår dock ett drag av ofullständigt förutseende som icke är angivet i sannolikheterna.

under varierande antaganden om de agerandes förväntningar och därav betingade handlande. Andra möjliga förlopp erhålles om någon given storhet eller något funktionssamband antages successivt påverkas av prisförloppet. Vidare kan olika modeller lämna skiftande svar. Antalet möjliga förlopp kan ju göras nära nog oändligt stort. Men detta förhållande innebär icke att det är meningslöst att söka prestera förutsägelser på basis av en förenklad och generell modell. Däremot är det föga mening i att arbeta med mer än ett relativt begränsat antal möjliga förlopp. Inom dessa gränser kan man som regel förutsätta, att priser liksom kvantiteter är kontinuerligt variabla.²⁷

Enklaste fallet föreligger, när det gäller att förutsäga riktningen i prispförändringen. Då finns ju endast tre omedelbara möjligheter att välja på: stigande, fallande eller oförändrade priser. Sannolikheten för varje händelse kan dock icke ens i detta enkla fall beräknas utan blir en ren bedömningsfråga. Men eftersom sannolikhetssumman här måste vara lika med ett, underlättas värderingen.

Mera preciserade uppgifter måste dock ställas på en modell som exempelvis skall utgöra underlag för viktiga beslut i anledning av väntade prisreaktioner. Modellen bör kunna ange vilka ungefärliga förändringar som kan väntas. Sannolikhetssumman i ett dylikt fall, där man medvetet begränsar antalet möjliga fall och icke får hela sannolikhetsskalan representerad vid varje periodgräns, kommer då att bli mindre än ett, vilket dock icke har någon praktisk betydelse. Ekonomens bedömning av de olika sannolika förloppen betingas främst av de felmarginaler han anser modellen vara behäftad med. Hans svar får formen antingen av alternativa förlopp med differentierade villkor eller också av ett vägt genomsnittsvärde. I det sistnämnda fallet beräknas den förväntade prisutvecklingen som ett genomsnitt, där de olika förlopp som betraktas som möjliga vägts med hänsyn till deras uppskattade sannolikhet. Detta värde kan i sin tur bedömas med hänsyn till sannolika värden från andra forskare och slutligen värderas och sammanvägas av dem som begärt ifrågavarande uppgifter.

Ju längre förutsägelseerna sträcker sig framåt i tiden, desto mindre anses deras sannolikhet vara. I och för sig är detta icke nödvändigt och följer icke utan vidare av den givna modellens karaktär. Om modellens förutsättningar helt infrias, förvandlas ju ovissheten till

²⁷ Jfr I. Svenilsson: »Ekonomisk planering», Uppsala 1938, s. 41.

visshet. Sannolikhetsbedömningen omfattar emellertid överensstämmelse mellan dels modellens förutsättningar och den givna situationens, dels med förutsättningarna i tiden. Den senare bedömningen är skild från bedömningen av modellens förutsägelser för en given period, där en normal sannolikhetsfördelning icke behöver förväntas kring det mest väntade värdet. Ej heller behöver den omständigheten, att sannolikheten för modellens förutsättningar om *ceteris paribus* blir allt mindre ju längre in i framtiden förutsägelseerna sträcker sig, minska sannolikheten eller ändra sannolikhetsfördelningen för de alternativa priserna inom varje period. Slumpen spelar dock in och påverkar förutsägelseernas sannolikhet vid alla dynamiska förlopp, både inom mekaniken och nationalekonomin, och minskar därför alla sannolikheter ju längre förutsägelseerna sträcker sig in i framtiden. Härtill kommer framförallt att de restriktioner, som binder de agerandes handlande till vissa alternativ, successivt upplöses allteftersom förloppet utvecklas. Därmed ökar möjligheten för en större prisspridning. Användningen av olika modeller, vars förutsägelser man tillmäter varierande sannolikhetsgrad, behöver dock icke leda till en större spridning av sannolikhetsmassan vid varje periodskarv. Ej heller vad avser spridningen i tiden. Sannolikhetsmassans spridning med tiden beror alltså icke på att man varierar förutsättningarna i ett givet utgångsläge utan på att förutsättningarna förändras i tiden, medan modellen förutsätter konstans.

Kritikerna bör också observera, att förutsägelser baserade på olika dynamiska modeller under antingen risk eller ovisshet aldrig kan sägas vara felaktiga. En förutsägelse om en viss prisutveckling med en sannolikhet av, säg $\frac{1}{6}$, är ju fullt förenlig med vilken prisutveckling som än äger rum. Och den är i princip inte mindre tillförlitlig än ett påstående att sannolikheten för att få upp en given siffra vid ett tärningskast är $\frac{1}{6}$. Ej heller blir en villkorlig förutsägelse om den ekonomiska utvecklingen inom ett visst område nödvändigtvis mindre sannolik därför att alla möjligheter icke är kända. Sannolikhetsbedömningen kan visserligen inte kontrolleras på samma sätt som vid spel eller när ett stort statistiskt material föreligger. Häri ligger, det måste erkännas, praktiskt sett en betydelsefull skillnad.

V.

Vi har i de föregående avsnitten sökt visa att en dynamisk ekonomisk teori icke möter några principiella hinder ur methodsynpunkt.

Frågan blir då i vilken utsträckning en dynamisk teori är tillämpbar på faktiska förhållanden. Vår metoddiskussion har väsentligen byggts på postulat, vars relevans förutsätter att den ekonomiska verksamheten äger rum i en atomistisk marknadsekonomi. Denna begränsning av problemet anser vi fullt försvarbar i en principdiskussion. Men den kan självfallet icke godtagas, om en teori, vare sig den avser föränderliga eller stationära förhållanden, gör anspråk på att förklara faktiska förlopp eller ge underlag för tillförlitliga prognoser.²⁸

I det moderna samhället finns ett flertal olika beslutsenheter som icke rimligtvis kan förutsättas handla i enlighet med enkla maximeringsprinciper, baserade på postulatet om rationell ekonomisk kalkylering. Problemet är, som ofta framhållits av Johan Åkerman,²⁹ att först och främst kartlägga hur stor del av den ekonomiska verksamheten inom ett givet samhälle som väsentligen kan sägas vara resultatet av enskilda konsumenters och enskilda företagens beslut. Företagsformens utveckling från ett ägande och beslutande koncentrerat till en person — eller ett fåtal — mot storföretag med funktions- och direktörsvälde, helt skilt från ägandet, kräver nya postulat rörande normerna för deras handlande. Likaså har intresseorganisationernas framväxt radikalt förändrat den ursprungliga bilden av en atomistisk marknadsekonomi med dess postulat. Och slutligen har den offentliga sektorns expansion inneburit att nya handlingsnormer kommit att dominera en stor del av samhällsekonomin. Det komplicerade förlopp av både medverkande och motverkande faktorer, styrda av skilda normer och värderingar, som här utvecklats, måste ingående analyseras innan en realistisk teori kan formuleras. Här krävs ett mycket utvidgat samarbete mellan representanter för *alla* samhällsvetenskaper.

Inom den moderna nationalekonomin har visserligen en berömd spelteori utformats för enklare situationer, men så länge vi icke vet efter vilka regler och normer deltagarna i det samhällsekonomiska

²⁸ Det är på basis av denna uppfattning, som vi framfört en ingående kritik av J. M. Keynes' multiplikator-teori (i »The Multiplier Theory», Lund Social Science Studies 9, Lund 1954). K.-G. Landgrens kritik i en nyligen ventilerad avhandling av vår kritik går tyvärr vid sidan av detta fundamentala problem (»Den nya ekonomien i Sverige», Ekonomiska Studier utgivna av National-ekonomiska Institutionen vid Göteborgs universitet 3, Uppsala 1960, ss. 261—265). Hans kritik bygger också på feltolkningar och missuppfattningar av valda textställen.

²⁹ Se t. ex. artikeln »Interdependens och diskontinuitet» i Festskrift til Frederik Zeuthen, København 1958, ss. 401—411.

spelet handlar utan blott behärskar vissa formella aspekter, kan denna spelteori ej utgöra ett tillfredsställande underlag för en realistisk analys. Den modell för det amerikanska näringslivets dynamik, som konstruerats vid Econometric Institute i New York, synes mera löftesrik. Men den bygger bl. a. på förutsättningen att de inom näringslivet verkande, ekonomiska krafterna får utvecklas utan yttre störningar. Den är därför tillämplig främst på en ekonomi av utpräglad marknadstyp, där den offentliga sektorn spelar en underordnad roll. En realistisk modell för exempelvis vårt land måste också inkludera de politiska krafterna liksom intresseorganisationernas maktspel, vars kartläggning är en uppgift för statsvetare och sociologer.

Den andra stora uppgiften är att fastställa någorlunda stabila relationer i tiden mellan väsentliga variabler i det ekonomiska skeendet. Möjligheten att beräkna approximativa och tillförlitliga sannolikheter för variabelernas väntade förändringar är ju helt beroende av detta. Hitintills har den dynamiska teorin huvudsakligen varit inriktad på att demonstrera olika hypotetiska förlopp för att klargöra metodens innehåll och begränsning. De i många fall ytterligt abstrakta förutsättningar som gjorts, har i allmänhet kunnat försvaras ur pedagogisk synpunkt. Denna andra uppgift stöter dock på stora svårigheter till följd av den ekonomiska utvecklingens eget innehåll. Den snabba och till synes accelererande utvecklingen på det tekniska området har medfört en allt större rörlighet hos produktionsfaktorerna och därigenom »uppluckrat» vad som tidigare kunde betraktas som stabila relationer. Ju högre den ekonomiska utvecklingen når, desto mindre roll kommer sannolikt felbedömningar och misstag i ekonomiska frågor att spela. Den högre standarden ger oss råd att begå fler misstag samtidigt som den ökade föränderligheten ger oss fler tillfällen att oftare begå dem. Kravet på rationellt handlande blir följaktligen mindre tvingande allteftersom de ekonomiska resurserna tillväxer. Den tekniska revolutionen har dessutom inneburit att en avtagande del av produktionen behöver ägnas åt att tillfredsställa de elementära behoven, varför konsumtionsmönstren kan väntas bli mera instabila.

Denna förändring har sin motsvarighet även på produktionssidan. Ju mera förvissningen om ett fortsatt ekonomiskt framåtskridande breder ut sig bland företagarna, desto oförsiktigare och mindre regelbundet kan deras handlande väntas bli. Ty även om de räknar alldeles fel, har den nya tekniken möjliggjort snabba produktions-

omläggningar och effektiva reklamkampanjer, samtidigt som den skapat ökat utrymme för den utgiftssektor som är känsligast för reklam. Realkapitalets större rörlighet — och i viss utsträckning även arbetskraftens — samt den utbredda förekomsten av standardiserade produkter (som underlättar lagerhållning) verkar som ett slags försäkringsskydd — A. G. Harts s. k. flexibility thesis — och minskar kravet på rationellt handlande.

Tendenser av motsatt slag gör sig emellertid också gällande. Hit hör de fasta kostnadernas snabbt stigande andel — en företeelse som gynnar de stora tekniska och ekonomiska enheterna, t. ex. vid utnyttjandet av moderna databehandlingsmaskiner. Organisationernas tillväxt i storhet och makt har obestriddligen medfört en ökad stelhet i samhällsekonomin. Vidare har det offentliga ekonomiska politiken vid sidan av och även i samband med de trygghetskapande åtgärderna starkt begränsat den enskilde företagarens handlingsmöjligheter, liksom organisationernas tillväxt beskurit den enskilde medlemmens och de internationella organisationerna och överenskommelserna det enskilda landets handlingsfrihet. Centraliseringstendenserna, vare sig internationella, nationella eller enskilda, utgör inom alla sektorer en påtaglig stabiliseringsfaktor.

Det bör också framhållas, att även om utvecklingen inneburit ett successivt upplösande av de restriktioner som framtvingat bestämda, rationella beteendemönster i en hushållning med mycket knappa resurser, kommer framstegen, hur stora de än kan bli, att alltid erfaras blott som relativa och mycket gradvisa förändringar. De kommer sannolikt aldrig att skapa något intryck av överflöd. Och den ur varje enskilds synpunkt begränsade tiden måste alltid upplevas så att varje val framstår som en kostnad. Strävan att på bästa sätt utnyttja både tid och resurser kommer därför med all sannolikhet att fortfarande dominera alla beslutsenheters handlande så att vissa bestämda handlingsmönster under begränsade perioder kan förutsättas. I annat fall blir all tillförlitlig prognosverksamhet omöjlig.

Till sist vill vi betona, att den fortsatta utvecklingen synes innebära att en allt mindre sektor av den samhälleliga verksamheten kan betecknas som rent ekonomisk och behandlas som en isolerad företeelse. Alla de olika verksamhetsformer, som tillsammans bildar den ström av händelser vilka karakteriserar ett givet samhälle blir, till följd av den tekniska och även idé- eller värdemässiga utvecklingen, allt mer sammanvävda och följaktligen svårare att särskilja.

Prognoser, baserade på ekonomisk-teoretiska modeller, måste självfallet beakta dessa förhållanden. Det innebär helt enkelt att nationalekonomin för att bevara sin realism och även för att motivera sitt existensberättigande, måste nära samarbeta med övriga samhällsvetenskaper.

FRÅN KOLLEKTIVAVTALS RÄTTENS GENOMBROTTSÅR

GUSTAV OLIN OCH 1907 ÅRS PROMEMORIA
OM ARBETSAVTAL¹

Av Skriftställare CARL-GUSTAF THOMASSON, Stockholm

I januari 1906 erhöi tillförordnade fiskalen, slutligen hovrättsrådet i Svea hovrätt Gustav Olin (1872—1955) på föredragning av justitieministern, statsminister Karl Staaff ett resestipendium för att i det socialpolitiska föregångslandet Tyskland studera arbetslagstiftningen. Studieresan, som även utsträcktes till att omfatta Belgien och Frankrike, företogs februari—september 1906 och gav ett mycket rikt utbyte. Återvänd till hemlandet fick Olin omedelbart i uppdrag att jämte den tolv år äldre härads hövdingen i Norrvikens domsaga i Göteborgs och Bohus län Assar Åkerman i civildepartementet »biträda vid utredning och bearbetning av vissa till arbetarlagstiftningen hörande frågor».² Resultatet av de båda utredarnas arbete, *Promemoria angående lagstiftning om arbetsaftal*, avlämnades i oktober 1907 (nya oförändrade upplagor 1908 och 1910, den sistnämnda i stor oktav),³ enligt en utfästelse efter texten i prome-

¹ Uppslaget t. denna uppsats har getts av en minnesteckn. över Gustav Olin, författad av ambassadör Sture Petré och publicerad i en av de skriftserier, som utges av det av Olin och hans maka 1947 grundade Institutet för rättshist. forskn. (»Gustav Olin in memoriam», *Rättshist. studier*, II, 1957, s. XI—XLIV). Minnesteckn. bygger bl. a. på personlig bekantskap med Olin — förf. är led. av det nämnda institutets styrelse — och är synnerl. initierad, inte minst i fråga om det biografiska. Någon källdokumentation utöver spridda hänvisningar i minnesteckn:s text finns emellertid inte, och över huvud ingen hänvisning till otr. material.

² Promem. (se nedan), s. 3. Stavningen har moderniserats i citat men ej i boktitlar och tidn.-rubriker.

³ Axel Adlercreutz, »Kollektivavtalet. Studier över dess tillkomsthistoria» (1954), uppger s. 462, att »dröjsmål med publiceringen» medförde att »betänkandet», d. v. s. promemorian, trycktes först 1910. Sistn. uppl. utkom efter olika påstötn., bl. a. fr. riksdags- och juristhåll (Erik Palmstierna, Axel Schotte, Karl Schlyter), då de två uppl. fr. 1907 o. 1908 tryckts i ett fåtal ex.

morian följd 1908 av en av Olin ensam utarbetad »redogörelse för utländsk lagstiftning i vissa delar av ämnet».⁴ Denna har titeln »Några hufvudsynpunkter i utländsk lagstiftning angående rättsförhållandet mellan arbetsgifvare och arbetstagare» (ny oförändrad upplaga 1910). En fortsättning och påbyggnad av denna skrift är Olins »Kollektivavtalet i den utländska lagstiftningen. En jämförande översikt» (1911).

Nedan skall närmare redogöras för promemorians innehåll, dess förhistoria och det uppseende den väckte. Av skäl som där redovisas blev varken Olin eller hans medutredare Åkerman ledamöter av den arbetsavtalskommitté som tillsattes i oktober 1907 och upplöstes i september 1909. Inte heller togs deras tjänster i anspråk vid utarbetandet av den första propositionen till lag om arbetsavtal m. m., som ministären Lindman förelade 1910 års riksdag. Oberörd härav underkastade Olin propositionen en lika grundlig som saklig granskning i Social Tidskrift 1910, under rubriken »Lagstiftningen om kollektivavtal inför 1910 års riksdag».⁵ Däremot fick han jämte de även föregående år anlitade juristkollegerna Bo Leijonhufvud och Herman Falk biträda i justitiedepartementet vid utarbetandet av 1911 års proposition i samma ämne. Trots eller kanske snarare tack vare vissa moderniseringar i denna proposition i enlighet med Olins för sin tid avancerade idéer förkastades även denna av riksdagen.

På hösten 1911, då Staaffs andra ministär avlöst den första ministären Lindman, fick Olin i uppdrag att såsom ensam sakkunnig biträda i justitiedepartementet vid utarbetandet av en proposition som skulle gå ut på att ur den s. k. »åkarpslagen» avlägsna ett par av de mest kritiserade momenten, framför allt häktningsbefogenheten enligt strafflagens kap. 15 § 22 mom. 2 (»åkarpslagen») jämfört med samma lags kap. 15 § 24 samt § 19 p. 2 i strafflagens promulgationsförordning. Detta var helt i överensstämmelse med de synpunkter som anlagts på den omstridda lagen i promemorian 1907. Olin föredrog även propositionen inför lagrådet. Trots att justitieministern, Gustaf Sandström, under debatten om propositionen i riksdagen godtog en avsevärd modifiering av densamma, som ursprungligen formulerats i Första kammaren av förutvarande justitieministern Ossian Berger, föll propositionen. I Första kammaren avvisades den

⁴ Promem. 1907 s. 162. I forts. cit. denna 1:a uppl., som har samma paginering som 2:a uppl. (1908); den avvikande pagineringen i 3:e uppl. (1910) beror på det ovan nämnda större formatet.

⁵ Social Tidskr. 1910, s. 252—276.

sålunda modifierade propositionen med den knappa majoriteten av 73 röster mot 71, medan Andra kammaren, som voterade först sedan resultatet i medkammaren blivit känt, såsom protest däremot med stor majoritet, 138 röster mot 50, tog ett socialdemokratiskt yrkande om »åkarpslagens» fullständiga avskaffande. Det framhölls följande år (1913) av justitieminister Sandström i en ny nästan likalydande proposition, som också avslogs av Första kammaren, att om denna kammare 1912 accepterat det Bergerska yrkandet, så hade Andra kammaren också tagit det; i så fall hade »åkarpslagen» redan 1912 i stort sett fått den mildare avfattning som nu dröjde till 1914.⁶ Olins sysslande ex officio med arbetslagstiftningsfrågor var med 1912 års proposition ett avslutat kapitel.

Gustav Olins beprövade kapacitet som utredningsjurist togs sedan i anspråk dels på det mycket subtila och svårbehandlade rättsområde som innefattar begreppet stiftelse,⁷ dels av arbetet på strafflagens reformering. Sistnämnda verksamhet stimulerade hans alltid vakna intresse för teori och doktrin och han blev så småningom en framstående kännare av framför allt den svenska straffrättens historia. Olin är sålunda den förste som på ett uttömmande sätt kunnat klarlägga det för straffsystemets humanisering mycket betydelsefulla rättsmedel som benämnes leutation, vilket han främst för Svea hovrätts del påvisat i praxis under mer än ett århundrade före tillkomsten av 1734 års lag.⁸

En särställning i Gustav Olins liv intar emellertid trots hans övriga här i största korthet antydda insatser den nämnda promemorian från år 1907. Den markerar dessutom utan tvivel en betydelsefull milstolpe på den långa vägen till det industriella arbetsavtalets kodi-

⁶ Bih. t. riksd. prot. 1912, prop. nr 224, s. 1—35. Olin apostroferas såsom ensam sakkunnig i justitiedep. vid prop:s utarbetande utan att hans namn utsatts, ib. s. 6. Hans namn finns däremot utsatt i hans egenskap av föredragande i lagrådet, ib. s. 26. Kammardebatterna i F. k. prot. 1912, nr 40, s. 79 ff., nr 41, s. 1 ff. o. i A. k. prot. 1912, nr 52, s. 73 ff., nr 53, s. 1 ff. Bih. t. riksd. prot. 1913, prop. nr 158, s. 5.

⁷ Olins insatser på detta omr. 1915—1922 redovisas av Henrik Hessler, »Om stiftelser. Studier över stiftelseinstitutet i svensk rätt» (1952), som i litt.förteckn. även upptar Olins utförl. art. »Stiftelse» i 2:a uppl. av Nord. Fam.bok (tr. 1917).

⁸ Olins utredn. av leuterationsbegreppet finns i »Några blad ur det svenska straffsystemets historia» (i Minnesskrift ägnad 1734 års lag, 1934, II:1, s. 807—863; leuterationsförfarandet ib. s. 825—842). Ordet leutation förekommer anmärkningsvärt nog endast i ett av våra allmänna uppslagsverk, näml. i 2:a uppl. av Nord. Fam.bok (1912, art. tr. 1911). Art., som är helt kort och har skrivits av dåv. presidenten i Svea hovrätt Ivar Afzelius, har inte ett ord om K. M:s och hovrätternas leuterationspraxis före 1714 och bestämmer leuterationsförfarandets tillämplighetstid till perioden 1714—1829.

fiering. Den sistnämnda dröjde som bekant ända till 1928 (lagarna om kollektivavtal och arbetsdomstol). Promemorians förhistoria är alltså lång och delvis ganska invecklad, i all synnerhet som olika rättsinstitut ofta på ett förbryllande sätt invävs i varandra och ibland även sammanblandats i lagförslag och lagar.⁹

Den s. k. sundsvallsstrejken 1879 visade genom de otympliga ingripanden den framkallade att en ny tid krävde nya metoder, en ny syn på förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare i de större företagen. Den industriella expansionen hade i grund förändrat läget på arbetsmarknaden, där de skråmässigt orienterade och organiserade hantverksarbetarna på ett par årtionden efter århundradets mitt snabbt överflyglades av storindustriernas massanställda. Som följdföreteelser av denna utveckling framväxte en modern fackföreningsrörelse och småningom också alltmer centraliserade arbetsgivarorganisationer.

Bakom den skärpta striden mellan arbetsmarknadens båda parter låg i första hand två motsatta krav eller ståndpunkter: arbetarsidans på sammanslutningens och över huvud den organiserade solidaritetens berättigande som påtryckningsmedel, arbetsgivaridans på samhällets plikt att, om så skulle visa sig nödvändigt genom lagstiftning, värna om vad man gemenligen kallade arbetets frihet gentemot den organiserade arbetskraften. Arbetsgivarna ville länge inte gå utöver det gamla individuella arbetsavtalets ram och önskade i största allmänhet bibehålla hävdvunna former i umgänget med sina anställda. Det nya normerande kollektivavtalet, som främst i fråga om löne- och arbetsvillkor innefattar ett för alla de av avtalet berörda gemensamt minimum, trängde sig emellertid sakta men säkert fram i de större industriernas avtalspraxis, en utveckling vars genombrott markerades år 1905, sedan den omfattande verkstadskonflikten detta år övervunnits. Trots detta kvarstod ännu länge ett bestämt motstånd mot den nya avtalsformen i ledande riksdags- och arbetsgivar-kretsar. Ännu i 1910 års förut omnämnda, vid riksdagen samma år förkastade förslag till lag om arbetsavtal m. m. fanns i praxis föråldrade eller aldrig accepterade bestämmelser om straffansvar i vissa fall för arbetstagare, vidare s. k. décompte, d. v. s. rätt för arbetsgivaren att såsom säkerhet för avtalsbrott innehålla viss del av

⁹ Se t. ex. promem. s. 35 f. Om utvecklingen fram till 1907 se Riksd. prot. (registrets uppslagsord »Arbetsavtal», »Arbetsinställelse», m. fl.) 1890, 1892—93, 1897—99, 1904; NJA 1901, 1903—04 (»Åkarpsslagen»); Jörgen Westerstähl, »Svensk fackföreningsrörelse» (1945), s. 12 ff., 235—304.

arbetarens lön, jämte ett par andra för kollektivavtalet totalt främmande ingredienser.

Innan lagarna om kollektivavtal och arbetsdomstol utfärdades 1928 fanns på arbetsavtalsrättens område bara den gamla legostadgan för husbönder och tjänstehjon av år 1833, som länge var den äldsta författningen i lagbokens kronologiskt ordnade bihang och som utgick först 1926. Stadgan reglerade ju endast ett specialfall av det individuella arbetsavtalet.

Åren 1882, 1887 och 1890 togs ämnen rörande arbetslagstiftningen upp i riksdagen utan att dock avsätta några resultat. Under 1890-talet och särskilt dess senare hälft blev strejker och lockouter alltmer vanliga till men för såväl samhällsfreden som produktionen. Efter initiativ av enskilda motionärer enades statsmakterna 1893 och 1897 om ett par ändringar i åtalsbestämmelserna i strafflagens kap. 15 § 24, varigenom rättsstridigt tvång genom våld eller hot enligt 15: 22 samma lag lades under allmänt åtal, försåvitt det utövades i samband med en strejk. Därvid inflöt i strafflagen den sedan tack vare »åkarpslagen» kända formuleringen, att någon genom nämnda brott »tvingats att delta i arbetsinställelse eller hindrats att återgå till arbetet eller att övertaga erbjudet arbete». Detta blev alltså kvalificeringsgrund i strafflagen 15: 24 för det nyinförda allmänna åtalet vid fullbordat brott enligt 15: 22 samma lag. »Åkarpslagen» följde sedan 1899, då den nämnda formuleringen insattes som ett nytt, andra stycke i 15: 22 (15: 22: 2) strafflagen vid försök till i 15: 22: 1 specificerat tvång; detta försök belades dessutom med samma straff som det fullbordade brottet. »Åkarpslagen» innebar i realiteten ett hot mot fackföreningsrörelsen och var en undantags- och klasslagstiftning. Lagbudets mot då gängse straffrättsliga principer stridande utformning — främst att även försök straffades och det t. o. m. lika med det fullbordade brottet — framkallade stark kritik från såväl högsta domstolen som ledande riksdagsmän även utanför fackföreningskretsarna. Man måste dock förstå, att det helt naturligt tog sin tid innan vissa sidor i fackföreningsrörelsen kunde accepteras. Det dröjde också ända till 1938, innan »åkarpslagen» efter decenniernas oändliga debatter i riksdagen helt avskaffades.

Under åren 1899—1901 var landshövding Robert Dickson i Malmö — en av »åkarpslagens» upphovsmän, senare överståthållare — ordförande i en kommitté som fått den vanskliga uppgiften att i ett lagförslag sammanföra bestämmelser om arbetsavtal av olika slag, från industriavtalet till tjänstestegen. Problemet med den sistnämnda löstes

lika enkelt som smärtfritt genom en hänvisning till legostadgan av år 1833, men även i övrigt stod kommitténs förslag helt på det individuella arbetsavtalets grund med dess gamla tillbehör i form av straffansvar, décompte o. s. v. Landshövding Dickson var även ordförande i den kommitté 1901—1903, som bl. a. fått i uppdrag att föreslå en rättslig reglering av sådana föreningar, som inte främst bedrev ekonomisk verksamhet — för de ekonomiska föreningarna hade man en lag av år 1895 (ny lag 1911) —, till vilka mer eller mindre ideella föreningar även fackföreningarna med litet god vilja kunde räknas. De båda kommittéförslagen ledde emellertid inte till någon lagstiftning. Först 1936 följde lagen om förenings- och förhandlingsrätt, som emellertid ej spelat någon avgörande roll för fackföreningarna, eftersom dessa efter 1928 års lagstiftning om kollektivavtal m. m. vunnit fullt erkännande även de jure; lagen har haft mest att betyda för vissa privatanställda i tjänstemannaställning.

Vid 1905 års riksdag avslogs med ytterst knappa majoriteter i Andra kammaren — Första kammaren tillstyrkte i båda fallen — två lagförslag som riktade udden mot s. k. allmänfarliga strejker och lagtekniskt innebar en skärpning av vissa stadganden i kap. 19 och kap. 25 strafflagen.

Av den första ministären Staaff tillsattes slutligen på detta område en kommitté (1905) med landshövdingen greve Hugo Hamilton som ordförande och landsorganisationens ordförande Herman Lindqvist bland ledamöterna. Kommitténs förslag till lag om medling i arbetstvister konfirmerades efter smärre justeringar och utfärdades på 1906 års sista dag (ny lag 1920 med senare ändringar). Då satt första ministären Lindman sedan ett halvår vid styret. Statsminister Lindman ansåg själv att det var han som »räddade» lagen i Första kammaren, där voteringsiffrorna var 59 ja mot 57 nej. I Andra kammaren togs lagen utan att något yrkande på avslag framställdes.

Betydelsen av den ovan i korthet rekapitulerade utvecklingen framträder mycket starkt i den Olin-Åkermanska promemorian av år 1907 (om författarskapet till densamma mera i det följande). Den ger sålunda en mycket utförlig skildring av såväl »åkarpslagens» förhistoria och innebörd som, ännu mera detaljerat, av det antydda förslaget 19. 10. 1901 till »lag om vissa arbetsaftal». Detta är självfallet tacknämligt ur såväl historiska som logiska synpunkter. Man studsar likväl något när man finner att denna historik

upptar inte mindre än 100 av promemorians 162 sidor.¹⁰ Promemorieförfattarna, d. v. s. Gustav Olin i första hand, har tydligen bl. a. velat förebygga att man med fog skulle kunna rikta den förebråelsen mot framställningen att den i något avseende negligerat vad som förevarit, m. a. o. en äldre tids syn på dessa problem. Det nya i promemorian har därigenom fått en bred och fyllig bakgrund. Det nya gäller naturligtvis främst klarläggandet av och rekommendationerna i fråga om kollektivavtalet.¹¹

Efter några inledande ord om uppdragets karaktär, fackföreningarnas juridiska status och den föreliggande situationen på förliknings- och skiljedomsområdet — materialiserad främst i 1906 års just utfärdade lag om medling i arbetstvister — följer i promemorian en till formen hovsam men i sak mördande principiell uppgörelse med olika »skyddsmedel» för arbetsavtalet, i första hand dem som lanserats i det nämnda lagförslaget av år 1901.¹² Det är alltså sådana företeelser som proskriptions- och décomptesystem, d. v. s. svartlistning av och »löneborgen» för arbetstagare, obligatorisk arbetsbok såsom legitimationshandling för anställda och sist men inte minst straffansvar i olika avseenden för arbetare, ett kapitel som tar ett betydande utrymme i anspråk. Framställningen i denna del avslutas med en motsvarande redogörelse för arbetsgivarnas situation enligt äldre och då — i Sverige och vissa utländska stater — gällande rätt eller praxis, men den har av helt naturliga skäl inte samma intresse som arbetarpartens förhållanden och har väl medtagits mest för kongruensens eller fullständighetens skull.

I det viktiga kapitlet om kollektivavtalet fastslår promemorian inledningsvis den under senare år skedda åsiktsförskjutningen i de ledande kulturländerna i fråga om industriavtalets karaktär: det individuella arbetsavtalet räckte inte längre till som grundval för en lagstiftning på detta område. Promemorian vill dock å andra sidan inte tillmötesgå från arbetarhåll uttalade önskemål om ett fullständigt förvisande av det individuella arbetsavtalet ur lagstiftningen, så att denna helt skulle bygga på kollektiva avtal; detta »torde icke för närvarande kunna vinna beaktande, enär de för en dylik lagstiftning nödvändiga förutsättningarna saknas».¹³ I promemorian kvarstår sålunda — såsom också fallet är i 1928 års lag om kollektiv-

¹⁰ Promem. s. 34—133.

¹¹ Ib. s. 133—162.

¹² Ib. s. 7—34.

¹³ Ib. s. 152.

avtal — en i viss mån privaträttsligt färgad uppfattning bestående däri, att den inte anser sig kunna förorda kollektivavtalets exklusivt normerande funktion; promemorian uttrycker här för vårt lands vidkommande den mening, att arbetsmarknadens organisationer ännu inte nått den fasthet och styrka som krävdes för en dylik offentlig-rättslig tvångsreglering, som alltså skulle utestänga de utanför kollektivavtalet stående inom en viss bransch. När promemorian skrevs fanns det endast ett fåtal länder som i detta avseende hade en fullt genomförd lagstiftning om kollektivavtal, genom s. k. allmängiltig-förklaring.¹⁴ Promemorian lägger i stället huvudvikten vid kollektivavtalets funktion som ett nödvändigt komplement till det individuella arbetsavtalet. Som en hörnsten i en blivande lagstiftning fastslås i övrigt, att de individuella arbetsavtalen inte skulle få innehålla klausuler som stod i strid med kollektivavtalet; funnes ändå sådana skulle de sakna rättslig relevans.¹⁵ Betydelsen av föreningsrättens erkännande de facto understrykes också: »Då vårt förslag reglerar även de kollektiva avtalen och därvid såsom en nödvändig förutsättning för dylika avtals ingående fordrar en sammanslutning, åtminstone på arbetstagarnas sida, kan man . . . säga, att föreningsrätten blivit av förslaget erkänd».¹⁶ Över huvud ger promemorian en låt vara koncentrerad men med ovan nämnda undantag fullt modern framställning av kollektivavtalets natur och verkningssätt.

Promemoria angående lagstiftning om arbetsaftal aflämnad till kungl. civildepartementet (1907), som den fullständiga titeln lyder, är sålunda ett lika framstående som framsynt arbete. Att Gustav Olin praktiskt taget ensam skrivit denna promemoria behöver man knappast vara i någon tvekan om eller ens nöja sig med att på goda grunder förmoda, som Petrén i sin minnesruna över Olin gör.¹⁷ Det är nämligen av allt att döma ett faktum. Bestyrkandet lämnades av Olin själv i så kategorisk form som omständigheterna medgav. Det skedde i ingressen till en artikel i Göteborgs-Posten 25. 9. 1909 med överrubriken »Arbetsaftalskomiténs lagutkast» och underrubriken »Ett uttalande af en af promemorians upphofsmän». Olin, som naturligtvis förhandsgranskat denna artikel, nämnes såsom den av de båda promemorieundertecknarna, »som hade den måhända största andelen i de förberedande arbeten, vilka utmynnade i den av Lind-

¹⁴ Ib. s. 145 f. Jfr Adlercreutz, a. a. s. 463.

¹⁵ Ib. s. 144.

¹⁶ Ib. s. 160.

¹⁷ A. a. s. XVI, XXII.

manska regeringen åsidolagda promemorian». Ordet »måhända» saknar uppenbarligen logiskt sammanhang med citatet i övrigt och har väl tillagts av hänsyn till medutredaren, Assar Åkerman, och över huvud som ett uttryck för konventionell blygsamhet (i artikeln kommenterar Olin det lagutkast, som blev frukten av den just då upplösta arbetsavtalskommitténs av år 1907 arbete, särskilt i vad det gäller promemorian betydelse för detta lagutkast).¹⁸ Olin uppträdde också, såvitt en ganska omfattande genomgång av dåtida dagspress gett vid handen, alltid ensam som promemorian talesman. Detta hindrar givetvis inte att den socialpolitiskt intresserade juristen och blivande politikern Assar Åkerman kan ha haft ett t. o. m. betydande inflytande på promemorian utformning. De »förberedande», d. v. s. de grundläggande arbetsinsatserna och framför allt kännedomen om den utländska arbetsrätten utfördes respektive förmedlades emellertid av Olin, liksom det säkerligen var han som skrev promemorian; för den som något lärt sig känna Olins stil kan det inte föreligga någon som helst tvekan i fråga om det sistnämnda.

I sin doktorsavhandling »Svensk fackföreningsrörelse» uttrycker professor Jörgen Westerståhl promemorian betydelse med följande ord: »Därmed togs initiativet till denna avtalsforms [sc. kollektivavtalets] införande i svensk lagstiftning.»¹⁹ Och ambassadör Sture Petrén skriver i sin minnesteckning över Olin: »Detta aktstycke [sc. promemorian] ger för första gången i Sverige en utredning av kollektivavtalets begrepp» etc.²⁰ Westerståhls uttalande är för exklusivt och Petréns är inadekvat. Olin var nämligen trots allt inte förste man på plan, inte den som i vårt land har prioritet över huvud i fråga om en framställning av kollektivavtalet i en tryckt skrift — en framställning innefattande såväl begreppsutredning som rekommendation till lagstiftning. Den förste som gjorde detta var Erik B. Rinman (1870—1932), den kände, socialpolitiskt mycket kunnige och verksam publicisten. En uppsats av honom under rubriken »En ny arbetsrätt» publicerades 1906 i första häftet av första årgången av tidskriften »Det Nya Sverige».²¹ Rinman som i förbigående sagt inte

¹⁸ Cit. art. i Göteb.-Post.; Petrén, a. a. s. XXIV.

¹⁹ A. a. s. 301.

²⁰ A. a. s. XIII.

²¹ Ib. s. 57—71. Detta häfte inledde visserligen 1:a årg. 1907 men utkom senast i dec. 1906. Notiser härom i NDA 24. 9. 1906, i SvD o. DN 20. 11. s. å. Prospektet till tidskr. är daterat nov. 1906 och 1:a häftets omslag har samma årtal. Se även Rinmans utförliga o. sakkunniga art. »Kollektivavtal» i 2:a uppl. av Nord. Fam. bok (1911, art. tr. 1910), där uppsatsen i DNS, som inleder litt.förteckn., har utgivn.året 1906.

helt saknade juridisk skolning — han avlade 1896 kansliexamen i Uppsala — ger i denna uppsats en även ur juridiska synpunkter fullt tillfredsställande, up to date och överhuvud klarläggande utredning av det då för de flesta ganska okända kollektivavtalet eller tariffavtalet, som det efter tyskt mönster — f. ö. mycket träffande — också kallades på den tiden. Utgångsläget för Rinman var att den nya ministären Lindman för »en regeringen närstående tidning», Nya Dagligt Allehanda enligt en senare uppgift i Göteborgs Handels- och Sjöfaristidning,²² uppgett sig vara benägen för en modern arbetsavtalslagstiftning, vari sålunda även kollektivavtalet skulle ingå. Regeringen uppgavs vidare vara mindre hågad för en kommittéutredning, i vilken socialdemokrater inte kunde undvikas, än att överlämna frågan åt »lämplig och kompetent ensam person».²³ Säkerligen tänkte man då på Olin, som ju genom en lång studieresa särskilt preparerats för uppgiften. I slutomgången fann man väl detta för djärvt och gav honom därför stödet av den socialpolitiskt intresserade Åkermans större erfarenhet, speciellt som jurist.

Rinmans uppsats i »Det Nya Sverige» omtrycktes något utvidgad mot slutet av 1907 i den skriftserie som utgavs av Centralförbundet för socialt arbete och har där fått titeln »Arbetsaftal och kollektiv-aftal».²⁴ Denna uppsats publicerades alltså efter promemorians offentliggörande i slutet av oktober detta år och Rinman skriver om den sistnämnda: »Jag kan emellertid inte underlåta att här fästa uppmärksamheten vid ett annat helt nyss framkommet officiellt aktstycke i denna fråga, vilket däremot [i motsats till det här förut omnämnda lagförslaget om vissa arbetsavtal av år 1901] vittnar ej blott om betydligt djupare insikter utan ock om ett upplyst socialt rättsmedvetande, nämligen den av häradshövding A. Åkerman och hovrättsfiskalen G. Olin på regeringens uppdrag utarbetade promemorian om arbetsavtalet.»²⁵ Han hänvisar även längre fram i uppsatsen till den i promemorian bebådade framställning av den utländska arbetsrätten, som Olin ensam åtagit sig.²⁶ Det förefaller däremot föga troligt att Olin sett Rinmans uppsats i »Det Nya Sverige» 1906, i så fall hade han säkerligen, som den samvetsgranne man han var, på något sätt antytt detta i promemorian. I likhet med Wester-

²² GHT 5. 11. 1907, art. »Ett försök till bortförklaring».

²³ DNS 1907, s. 57.

²⁴ Centralförb. f. socialt arbete, nr 15 (1907), s. 1—29.

²⁵ Ib. s. 9.

²⁶ Ib. s. 25.

stähl och Petrén tycks inte heller preceptor Axel Adlercreutz ha observerat denna Rinmans tidigare uppsats, eftersom han i sin doktorsavhandling om kollektivavtalets tillkomsthistoria skriver: »Det dröjde innan termen kollektivavtal kom i allmänt bruk. Erik Rinmans skrift Arbetsaftal och kollektivavtal 1907 och den första arbetsstatistiska utredningen om kollektivavtal, som publicerades 1908—1910, torde ha bidragit till dess spridning».²⁷ Utgivningsåret 1906 för Rinmans första uppsats — promemorian publicerades ju dessutom inte förrän mot slutet av 1907, medan den Rinmanska uppsatsen var intagen i det första numret 1907 av Det Nya Sverige — bekräftas av honom även i förordet till den senare uppsatsen. En kort sammanfattning under rubriken »Arbetsavtal» i »Social handbok» 1908, avslutad med en för sin tid värdefull förteckning över in- och utländsk litteratur i ämnet, har jämväl Rinman till författare.²⁸

Naturligtvis var det promemorian egenskap av ett på offentligt uppdrag utarbetat principbetänkande²⁹ eller förberedande utlåtande,³⁰ avsett som underlag för en framtida lagstiftning, som främst skilde den från Rinmans mera kortfattade inlägg (att Rinman även skrivit tidningsartiklar i ämnet, både före och efter 1906, torde man kunna utgå ifrån). Westerståhl har sålunda rätt i det påtalade citatet om man lägger tonvikten vid Olins primära insats för kollektivavtalets *införande* i svensk lagstiftning. Därvidlag fick självfallet Olins (och Åkermans) insats en helt annan betydelse än Rinmans, trots den sistnämndes kronologiska prioritet. På samma sätt avslutas Petréns citerade uttalande med att promemorian »uppställer vissa principer för vilka rättsverkningar som böra tilläggas detsamma» (sc. kollektivavtalet), vilket ju också understryker den s. a. s. mera direkta betydelse promemorian skulle få för den kommande utvecklingen. Fullständigt rätt har naturligtvis Petrén när han längre fram i minnesteckningen över Olin formulerar sitt omdöme om dennes insats så här: »Det var först genom honom som i vårt land kollektivavtalet och dess problematik togos upp till en metodisk undersökning ur legislativa synpunkter».³¹ Detta utesluter givetvis inte vare sig intresset eller värdet av Rinmans olika inlägg, både det till tiden första i ämnet och de följande, vilket ju Adlercreutz också i ett avseende påpekat.

²⁷ A. a. s. 381.

²⁸ »Social handbok» 1908, s. 32—35.

²⁹ Promem. s. 157.

³⁰ Ib. s. 3 o. 162.

³¹ A. a. s. XIII, XXVI.

Det var alltså i september 1906 som Åkerman och Olin erhöill det uppdrag, vars resultat skulle bli promemorian av år 1907. De tycks hösten 1906 ha fått arbeta utan störningar, men mot slutet av året har regeringen Lindman uppenbarligen fattat misstankar av något slag. Den avkrävde nämligen då de båda utredningsmännen ett program, som skulle tillställas statsministern och, eftersom uppdraget lagts under civildepartementet, naturligtvis även granskas av civilministern, Julius Juhlin. Programmet levererades i februari 1907 jämte den då färdigtryckta delen av promemorian, 36 sidor.³² Redan på dessa sidor fanns så mycket nytt, så mycket explosivt stoff även för en så orädd och föga dogmatisk man som Arvid Lindman, att han och hans regeringskolleger säkerligen blev betänksamma. Juhlin som alltså närmast hade att handlägga ärendet var dessutom känd för att stå minst ett steg till höger om sin chef. Regeringen vilade emellertid både länge och väl på hanen och handlade inte förrän utredningsmännen stod i begrepp att presentera sitt arbete. Av de sista orden i promemorian framgår dock, att utredningsmännen på förhand informerats om regeringens för dem själva allt annat än uppmuntrande avsikter. Informationen gick ut på att regeringen beslutat överlämna hela arbetsavtalsfrågan till en kommitté. Ingen av de båda utredarna skulle ingå i denna kommitté. En tidning tolkade ett par veckor senare denna flagranta desavuering på följande sätt: »Man förklarade det så att den del av uppgiften som de teoretiska socialpolitikerna [sc. Åkerman och Olin!] skulle ha behandlat, redan var löst genom den inom departementet verkställda utredningen och att det som återstod närmast var att sätta praktiskt folk att granska de olika möjligheterna och yttra sig om vad som kunde vara tillämpligt hos oss».³³

Den 18. 10. 1907 tillsattes den bebådade arbetsavtalskommittén. Den fick tio ledamöter, fyra riksdagsmän, två representanter för vardera av arbetsmarknadens organisationer — även det utanför landsorganisationen stående svenska arbetareförbundet var representerat — och två framträdande jurister som ordförande och sekreterare. I statsminister Lindmans anförande till statsrådsprotokollet vid kommitténs tillsättande nämndes inte ordet kollektivavtal och dess existens och betydelse i praktiken berördes i mycket vaga ordalag.³⁴ Men även denna kommitté skulle trots en del eftergifter för den äldre

³² Petré, a. a. s. XIX.

³³ DN 31. 10. 1907, art. »Civildepartementet och arbetsaftalet».

³⁴ Stockh. Dagbl. (notis) 20. 10. 1907.

synen på arbetsavtalet gå regeringens intentioner emot och upplöstes på ett bryskt sätt medan storstrejken 1909 ännu pågick. I augusti detta år avfordrade nämligen civilminister Hugo Hamilton ett betänkande av kommittén till senast 1. 11. 1909. Då detta var en orimlighet upplöstes som sagt kommittén, i mitten av september. Enda resultat av kommitténs arbete blev ett par brottstycken i form av paragraferade utkast.³⁵ De bygger i stort sett på promemorian av år 1907, vilket Olin med tillfredsställelse konstaterade samtidigt som han beklagade eftergifterna för »arbetets frihet», d. v. s. förbudet mot s. k. organisationsklausuler, och framför allt kriminaliseringen av s. k. allmänfarliga strejker, i fråga om vilka kommittén t. o. m. gått längre än 1905 års lagutskotts av riksdagen förkastade förslag.³⁶ Utkastets närmaste efterföljare blev de av riksdagen jämväl underkända propositionerna av 1910 och 1911 rörande lagstiftning om arbetsavtal m. m.

Händelseutvecklingen efter promemorians avlämnande i oktober 1907 blev dramatisk och följdes av i första hand stockholmspressen med vaket intresse. Den blev orsak till en ministers fall. Denne, civilministern och därefter under två årtionden generalpostdirektören Julius Juhlin, var den som råkade illa ut. Då han jämte Olin spelade huvudrollen i denna fejd — statsminister Lindman och regeringen tycks ha föredragit att diskret hålla sig i bakgrunden — skall några ord sägas om denne i sanning märklige civilminister.

Julius Juhlin (1861—1934) kom mycket ung som lektor till Skara läroverk där han snart blev rektor; han hade dessförinnan en kort tid varit docent i meteorologi vid Uppsala universitet, dit han förlagt sina studier och där han även gjort sig bemärkt i studentlivet. I Skara blev han snabbt en mångsidigt använd kraft och uppmärksammades i hela provinsen, bl. a. av förstakammartalmannen greve Gustaf Sparre på Mariedal. Snart gick hans rykte som en rivande man utanför provinsens gränser och 1902—1906 var han ledamot av universitetsexamenskommittén, där Hugo Hamilton var ordförande och Juhlin fick göra bekantskap med kända politiker som Ernst Trygger och David Bergström.³⁷ Som doktor Ivar Anderson på-

³⁵ Petrén, a. a. s. XXIII.

³⁶ Göteborg. Post. 25. 9. 1909, ovan cit. art.

³⁷ Erik Timelin, »Ministären Lindman och representationsreformen 1907—1909» (1928), s. 97 f.

pekad i sin biografi över Arvid Lindman var emellertid Juhlin ingalunda den som Lindman främst tänkt sig för civilministerportföljen i maj 1906. Den blivande statsministern hade många namn uppe men bestämde sig slutligen för Hugo Hamilton, som dock vägrade att ställa sig till förfogande. I stället föreslog Hamilton, som även han hade gamla förbindelser med Juhlins hemprovins — han besökte varje år Västergötland och enkannerligen sitt älskade barndomshem, herresätet Blomberg på Kinnekulles sluttningar —, sin vän i universitetsexamenskommittén, den hyperenergiske rektorn i Skara. Juhlin accepterade glatt — hans namn hade ett slag varit uppe i ministersammanhang redan vid bildandet av den Lundebergiska samlingsregeringen under unionskrisen (augusti 1905) — men hade i alla fall förstånd nog att framhålla ecklesiastikportföljen såsom närmare till hands liggande för hans del.³⁸

Tilltagsen och ogenerad till sin läggning satte Juhlin genast upp högsta fart i sitt ansvarsfulla ämbete vilket i och för sig var en förtjänst, då den tidens civildepartement var synnerligen tungrott. Han lyckades också göra ett visst intryck, bl. a. i riksdagen, där han i varje fall inte uppträdde med den modesti som är tradition för nykomlingar. Hans stjärna dalade emellertid snart. På våren 1907 skrevs det mycket i tidningarna om hans vacklande hållning i fråga om statsjärnvägarnas omorganisation, som bl. a. vid ett tillfälle föranledde honom att undanhålla riksdagsprotokollet vissa motstridiga uttalanden som han gjort sig skyldig till. Sedan promemoriesaken tillkommit och förvärrat situationen för Juhlin högst avsevärt fick han följande råd i Social-Demokraten 14. 11. 1907: »Vore det inte på tid att från den vingliga ministertaburetten återvända till den lugnare rektorsstolen i Skara och som lektor medtaga omorganisationsförslaget, riksdagens protokoll jämte en inte alltför okänd promemoria rörande arbetsavtal?» Det fanns hos Juhlin en uppenbar diskrepans mellan å ena sidan uppslagsrikedom, organisationstalang och över huvud teknisk kapacitet och å den andra omdöme och takt-känsla. Hans tvåbandiga »Minnen» från år 1928 bestyrker denna uppfattning i övermått. De kan tryggt karakteriseras som ett med tanke på författarens föregående och kvalifikationer häpnadsväckande pekoral och bekräftar bland mycket annat Juhlins lika totala som oförbätterliga omdömeslöshet i promemoriesaken.

³⁸ Ivar Anderson, »Arvid Lindman och hans tid» (1956), s. 100, noten; Timelin, a. a. s. 98.

Rabaldret kring promemorian synes i stort sett ha utvecklat sig på följande sätt.³⁹ Den 29. 10. 1907 inlämnades den av utredningsmännen till civildepartementet — att så skedde står ju som nämnts uttryckligen på promemorians titelblad —, där den givetvis mottogs på registratorsexpeditionen. Samma dag hade Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, som kom ut på eftermiddagen (ända till 1948), ett ganska utförligt referat av huvudpunkterna i promemorian, varit det inledningsvis framhölls att den på intet sätt var inspirerad av regeringen utan helt skulle stå för sina författares räkning. I en något förvirrad artikel i Svenska Morgonbladet 31. 10. uttalas en undran, hur promemorian kunnat komma i Svenska Telegrambyråns händer — den uppgavs ha distribuerats av byrån tisdagen 29. 10. En förmodan i tidningen Vårt Land 30. 10. att promemorian offentliggjorts av civildepartementet därför att man där »funnit den så betydelsefull, att man ansett sig böra taga hänsyn till det avgivna utlåtandet» — en fatal villfarelse, som den högkonservativa avisan snart skulle bli tagen ur —, bemötes i Svenska Morgonbladet med besserwisserns mästrande tonfall: »Den [promemorian] har icke ens inlämnats till civildepartementet, men väl till statsrådet, från vilken den dock icke utlämnats. Promemorian har i stället kommit till offentligheten genom en indiskretion. Till förekommande av missförstånd bör upplysas, att adjungerade ledamoten av Svea hovrätt, Olin, icke gjort sig skyldig till denna, men det är ej av oss känt, vem som lämnat den i Telegrambyråns händer».⁴⁰

Svenska Morgonbladet har tydligen ringt upp registratören i civildepartementet som lämnat det nyss citerade, av tidningen med sådant eftertryck meddelade beskedet. Bakom registratören förnimmer man tydligt husbondens röst, d. v. s. Juhlin, vilket ju också är mycket plausibelt. Juhlin hade nämligen i själva verket så snart han fått veta att promemorian inlämnats till registratorsexpeditionen tagit den därifrån, självfallet för att förhindra insyn — han berövade den ju därmed karaktären av offentlig handling. I ett genmäle 1. 11. i Svenska Morgonbladet på tidningens artikel dagen innan — infört på sista sidan på en ganska undangömd plats under rubriken »Från allmänheten» (!) — bekräftar Olin promemorians avlägsnande från registratorsexpeditionen genom att säga, att den »för närvarande [kurs. här] ej är någon offentlig handling». Det synes den emeller-

³⁹ Här göres en generell hänvisning till Petrén, a. a. s. XVI—XXI. Avvikelser därifrån redovisas i texten och i fotnoterna.

⁴⁰ Art. »Historien om en promemoria. En indiskretion».

tid ha blivit igen 31. 10., då den troligen återlämnades till expeditionen.⁴¹ Det stämmer bra överens med Petréns uppgift, att promemorian diariefördes 1. 11. Det var den alltmer uppfordrande pressopinionen som tvingade regeringen och civilministern att företa detta förödmjukande återtag — Juhlins uttagande av promemorian från registratörexpeditionen hade givetvis inte kunnat ske utan regeringens gillande.

En kardinalpunkt i fråga om det nämnda första offentliggörandet av promemorian genom referatet i *Handelstidningen* 29. 10., samma dag som den, enligt Juhlin på morgonen, inlämnades till departementet,⁴² är den undran Svenska Morgonbladet gav uttryck åt i sin artikel 31. 10.: vem försåg Svenska Telegrambyrån med referatet av promemorian och hur kunde det publiceras så snabbt och relativt utförligt i *Handelstidningen*, på eftermiddagen samma dag som det ominösa aktstycket på morgonen inlämnats till departementet? Petrén hänvisar till Svenska Morgonbladets inte så litet överraskande fritagande av Olin för delaktighet — Petrén accepterar utan vidare detta fritagande —, sedan denne för tidningen »förklarar sig stå alldeles främmande för promemoriens offentliggörande». Detta rimmar emellertid mycket dåligt med Olins av Petrén delvis återgivna, synnerligen dubbelbottnade och ironiskt formulerade svar i tidningen dagen därpå. Olin bekräftar inte med ett ord sin av tidningen hävdade oskuld i fråga om offentliggörandet. Tvärtom säger han att han inte yttrat sig om huruvida han beklagade att promemorian blivit känd och fortsätter: »Då denna fråga emellertid nu blivit bragt på tal, vill jag på det bestämdaste protestera mot eder utläggning av mitt yttrande samt härmed förklara, att jag naturligtvis med glädje ser promemorian göras till föremål för offentlig diskussion».⁴³

Är det över huvud taget möjligt att tänka sig något annat än att Olin och Åkerman eller en av dem stod bakom offentliggörandet i *Handelstidningen*? Vem utom de kan tänkas ha lämnat ett referat redan 29. 10.? (Huruvida det skedde via telegrambyrån eller promemorieförfattarna själva är ju i och för sig likgiltigt). Den behandling promemorian fått röna från civilministerns och regeringens sida gör ett dylikt handlingssätt mer än förklarligt, det kan rent av sägas vara berättigat. Därtill kommer ännu en omständighet som inte obser-

⁴¹ Promem. uppl. 1908 har datum 31. 10., medan 1907 o. 1910 års uppl. har lucka för datum.

⁴² Julius Juhlin, »Minnen». I. (1928), s. 110 f.

⁴³ Sv. Morgonbl. 1. 11.; Petrén, a. a. s. XVII f.

verats, nämligen att just Handelstidningen i Göteborg kort tid efter promemorians omnämnande i tidningen 29. 10. hade en artikelserie om densamma, där det i även för denna tid voluminösa artiklar — ibland på mer än fyra spalter — lämnas en praktiskt taget uttömmande kommentar till promemorian. Såväl innehåll som stil tyder på att Olin medverkat vid tillkomsten av denna omfattande, osignerade artikelserie. Ingen annan än han kan vid denna tidpunkt ha gett en så sakkunnig och ingående redogörelse för promemorians innehåll. Åkerman skulle naturligtvis kunna tänkas, men det är föga troligt — som förut nämnts skötte veterligen Olin ensam den av allt att döma mycket energiska pressinformationen. Särskilt dessa artiklar i Handelstidningen gav honom ett utmärkt tillfälle att inför en större allmänhet framlägga och motivera sina ståndpunkttaganden i det inte minst politiskt så brännbara ämnet.⁴⁴

Nu var tiden inne för en förklaring från den i trångmål försatte civilministern. Den följde 1. 11. i det speciella regeringsorganet Stockholms Dagblad, som stod till tjänst dels med en intervju med civilministern, dels med en för ändamålet tillrättalagd ledare under rubriken »En besynnerlig promemoria». Ytterligare en ledare av samma slag följde i tidningen 5. 11., med den talande överskriften »Mycket buller för ingenting», i vilken ledarförfattaren med dödsföraktande advokatyr försöker kratsa kastanjerna ur elden för den hårt trängde civilministern. Då hade emellertid redan avslöjats så mycket i tidningarna om affären, bland vilka Svenska Dagbladet kom med en mycket effektiv slutvignett 14. 11. under rubriken »Hr civilministern», att alla räddningsförsök på förhand var dömda att misslyckas. Den 4 december avgick Juhlin i sällskap med krigsministern Lars Tingsten och sjöministern Wilhelm Dyrssen. Hans reträtt kom därigenom något i skymundan för försvarsministrarnas politiskt mera uppmärksammade avgång. Juhlins efterträdare blev Hugo Hamilton, som efter rekommendationen av Juhlin fick svårare att komma undan än i maj 1906. Dåmera adjungerade ledamoten av Svea hovrätt Gustav Olin hade fungerat som ministerdödare.

Men så var det också bokstavligen talat otroliga saker Juhlin hade meddelat intervjuaren från Stockholms Dagblad. Praktiskt taget inte ett ord var sant, den bakgrund civilministern drog upp till prome-

⁴⁴ Art.ser. i GHT: »Sakkunnigutlåtandet beträffande arbetsaftalslagstiftningen» (15. 11. 1907), »Om straffansvar som skydd mot aftalsbrott» (20. 11.), »Fackföreningars skadeståndsplikt som skydd mot arbetsaftals brytande» (21. 11.), »Det s. k. kollektiva arbetsaftalsets rättsliga reglering», I. (25. 11.) och II. (27. 11.).

morian och utredningsmännens uppdrag var en efterhandskonstruktion, en för hans situation tillrättalagd frihandsteckning. Olin fick ett utsökt tillfälle att i sitt svar i Stockholms-Tidningen 2. 11. briljera med sin mästerligt avvägda, ironiska stilkonst: »Det har . . . i hög grad förvånat mig att nu erfara, att berörda översikt av den utländska rätten samt samlandet av svenskt material skulle blivit huvudsaken av vårt arbetsresultat. Jag är därför mest böjd för den förmodan, att Stockholms Dagblads referat av dess medarbetares samtal med civilministern i denna punkt beror på ett missförstånd. Skulle så ej vara fallet utan min kamrat och jag hava missuppfattat det oss givna uppdrag, kan jag ej nog beklaga, att den instruktion som nu efter uppdragets avslutande kommit oss tillhanda genom Stockholms Dagblad, ej delgivits oss redan hösten 1906. Vårt arbete skulle i så fall hava högst betydligt reducerats och efter vad jag nu finner även blivit tacksammare».⁴⁵ Juhlin teg visligen efter denna salva.

Än mera avslöjande för Juhlin är emellertid den relation han givit av promemoriesaken i sina »Minnen», nedskrivna tjugo år efter det att dessa händelser ägde rum.⁴⁶ Bortsett från vissa notoriska fakta är hans relation av händelseförloppet ett sammelsurium av fria fantasier som f. ö., till den del de fanns med i den nämnda intervjun, gendrevs av Olin i den citerade artikeln i Stockholms-Tidningen 2. 11. Relationen är alltför motbjudande att återge och man gör inte minst Juhlin själv och hans eftermäle den största tjänsten genom att inte göra det. Man bara undrar hur denna otroliga historia över huvud kunnat få passera utan allvarigare konsekvenser för framför allt Juhlin — han demissionerade utåt glatt och obesvärat som om ingenting ovanligt hänt och belönades omgående med reträttposten som generalpostdirektör — och hur hela affären trots all samtida publicitet så snabbt kunnat glömmas. Man förstår vad Olin och Åkerman skall ha känt, när de 1928 läste Juhlins skildring av promemoriesaken 1906—1907 i hans »Minnen». Det är emellertid ganska betecknande för innebörden av denna konflikt, att samma år som Juhlins »Minnen» utkom utfärdades lagen om kollektivavtal. De för denna lag i stort sett vägledande synpunkterna framlades sålunda allsidigt belysta första gången i vårt land i den Olin-Åkermanska promemorian angående lagstiftning om arbetsavtal av år 1907.

⁴⁵ Stockh.-Tidn. 2. 11.; Petrén, a. a. s. XIX.

⁴⁶ Se ovan not 42.

JORDBRUKARINSLAGET I RIKSDAGEN OCH INOM RIKSDAGSPARTIERNA ÅREN 1918, -28, -38, -48 OCH -58

Av Fil. kand. *BENGT ULFBRINGE*, Uppsala

*Metod och urvalsproblem.*¹ I den av Statistiska centralbyrån i anslutning till de allmänna valen utgivna »Riksdagsmannavalen» återfinns under rubriken »Jordbruk med binäringar», bl. a. fiskare, skogsarbetare och trädgårdsmästare. Dessa yrkesgrupper har emellertid i denna undersökning uteslutits, och begreppet jordbrukare har sålunda inskränkts till att omfatta följande sju kategorier²:

¹ Som utgångspunkt för undersökningen har använts de i riksdagstryckets tioårsregister meddelade personuppgifterna, kompletterade med de av Hedrén, Öhlin, Bjerlöw m. fl. utgivna riksdagsöversikterna samt förteckningarna över kamrarnas ledamöter. De erhållna uppgifterna har systematiskt jämförts med följande biografiska uppslagsverk: »Svenskt biografiskt lexikon», »Svenska män och kvinnor» (Stockholm 1942—1955), »Vem är vem» (Stockholm 1945—1950), »Vem är det» (olika årgångar), »Vem var det» (Stockholm 1944), »Sveriges styresmän» (Stockholm 1938).

Vid sidan av dessa har följande litteratur kommit till användning: Nordisk familjebok (Malmö 1951), »Med Högern för Sveriges framtid» (Stockholm 1954), »Bröder, låtom oss enas!» (Halmstad 1950), Bondeförbundets jubileumsskrift.

Därutöver har upplysningar inhämtats från Morgon-Tidningens och Svenska Dagbladets klipparkiv och ur det å Statsvetenskapliga institutionen i Uppsala upprättade kortregistret över riksdagsledamöter.

Rörande de riksdagsmän, vilkas yrkestillhörighet icke kunnat säkert avgöras med hjälp av de ovan redovisade källorna, har säkra uppgifter i de flesta fall kunnat erhållas genom intervjuer med riksdagsmän, bland vilka särskilt framlidne landshövding Elis Håstad besvarat ett stort antal frågor, samt förfrågningar hos släktingar eller bekanta till riksdagsledamöter. Kontakt har tagits med de fyra behandlade partiernas kanslier, vilka skaffat fram resterande upplysningar.

Problemet till vilken jordbrukargrupp vederbörande jordbrukare i riksdagen skall föras har i flertalet fall kunnat lösas med ledning av det topografiska uppslagsverket »Svenska gods och gårdar» (Uddevalla 1935—1947). I ett fall har »Dalarnes lantbruk» av H. Juhlin Dannfelt (Stockholm 1929) kommit till användning. Övriga erhållna uppgifter har inhämtats genom de ovan nämnda personkontakterna.

Ifråga om jordbrukarbefolkningens storlek har olika årgångar av Statistisk årsbok använts.

² Tyvärr har 2 jordbrukare på grund av otillräckliga upplysningar blivit omöjliga att klassificera. De har emellertid båda i riksdagstrycket uppgivit yrkena lantbrukare eller hemmansägare. De är C. P. Jansson (L, AK 18:158 och AK 28:156) samt E. Lundgren (L, AK 28:172).

I. Ägare av storjordbruk med minst 100 har åker eller (om åkerarealsuppgift ej kunnat erhållas) med minst 125.000 kr tax.-värde.

II. Ägare av medelstort jordbruk med 20—99 har åker eller (om åkerarealsuppgifter ej kunnat erhållas) med 25.000—125.000 kr tax.-värde.

III. Ägare av småbruk med högst 19 har åker och högst 125 har sammanlagd areal eller (om arealuppgifter ej kunnat erhållas) med högst 25.000 kr tax.-värde.

IV. Ägare av småbruk förenat med skogsbruk med en sammanlagd areal av minst 125 har, därav högst 19 har åker.

V. Arrendatorer.

VI. Lantbruksskolföreståndare, förvaltare, jordbruksinstruktörer, ombudsmän för RLF o. d.

VII. Lantarbetare.

Som synes har egendomsägarna delats upp i fyra grupper. Efter samråd med ett antal riksdagsmän-jordbrukare har 100 har åkerjord fastställts som lämplig gräns mellan storjordbruk och medelstort jordbruk samt 20 har åker som gräns mellan medelstort jordbruk och småbruk. För småbruken har det visat sig lämpligt och nödvändigt att dela upp dem i två grupper, nämligen dels »verkliga» småjordbruk, dels småjordbruk förenade med så mycket skog, att det finns anledning förmoda, att det är skogsbruket — ej jordbruket — som för ägaren har den största ekonomiska betydelsen. Det är naturligtvis vanskligt att generellt ange det gränsvärde för skogsarealen, över vilket småbrukaren kan anses ha större inkomst av och mer ekonomiskt intresse för skogsbruket än jordbruket, men med utgångspunkt från vissa riksdagsmäns-jordbrukares uttalanden och ett sammandrag från fastighetstaxeringsnämndernas i Uppsala län beslut för år 1957 angående taxering av jordbruksfastighet inom Uppsala län har nämnda gränsvärde satts till 100 har.³ Då uppgifter

³ Vid intervjuer med riksdagsmän har dessa uppgivit att ett lämpligt gränsvärde borde ligga mellan 100 och 150 har skog. — Nämnda sammandrag — tillstått förf. av inspektör Engquist, länsstyrelsen Uppsala — visar för Uppsala län ett taxerat medelvärde per har åker till 2.113 kr per har skog (skogsmark och skogsvärde sammanräknat) till 801 kr. För Uppsala län gäller således att förhållandet

$$\frac{\text{tax.-värdet per ytenhet åker}}{\text{tax.-värdet per ytenhet skog}} \text{ i medeltal nästan} = 3:1.$$

Det kan emellertid ej göras gällande att Uppsala län kan göra anspråk på, att i detta avseende vara representativt för hela riket, och dessutom bör tilläggas att förhållandet

$$\frac{\text{avkastningen per ytenhet åker}}{\text{avkastningen per ytenhet skog}} \text{ i medeltal per år ofta betydligt överstiger förhållandet } 3:1.$$

om skogsarealen i de flesta fall icke har varit tillgängliga, har i stället egendomens sammanlagda areal fått utgöra beräkningsgrund. Med reservation för att resten av den totala arealen, sedan åkerarealen frånräknats, icke till ansenlig del består av trädgård, äng och impediment utan till övervägande delen av skog, har gränsvärdet efter dessa beräkningsgrunder kunnat sättas till 125 har sammanlagd areal.

Att på liknande sätt dela upp de medelstora och stora jordbruken i två grupper vardera har icke ansetts vara tillräckligt motiverat, då jordbruket för de allra flesta av dessa måste vara av större betydelse än det måhända med detta förenade skogsbruket.

I de fall där beräkningsgrunden enbart vilar på egendomens taxeringsvärde, har gränsvärdena mellan stora, medelstora och små jordbruk kunnat beräknas genom fastställande av de ungefärliga gränser, mellan vilka taxeringsvärdena ligger för de även med arealuppgifter kända egendomarna.⁴

Arrendatorerna har förts tillsammans i en grupp oberoende av hur stora eller av vad slag deras arrenden är. I det ovan anförda arbetet »Riksdagsmannavalen» har godsarrendatorerna förts till godsägargruppen och övriga arrendatorer till hemmansägar- och lantbrukargruppen. Otvivelaktigt föreligger här emellertid en väsentlig skillnad, nämligen den mellan egendomsägare och icke egendomsägare, varför »Riksdagsmannavalens» indelningsgrund i detta avseende icke har efterföljts. Att i likhet med egendomsägarna klassificera arrendatorerna i fyra grupper har icke skett, beroende på att alltför många indelningsgrunder medför bristande överskådlighet, samt att den betydelsefulla skillnaden mellan sociala och vanliga arrenden icke ens i så fall kommer att framträda. I grupp VI ingår endast en förvaltare, som ej samtidigt var lantbruksskolföreståndare. En annan förvaltare har emellertid överförs till grupp I, beroende på att han brukar en av sin faders egendomar och på grund härav rent praktiskt är att betrakta mera som godsägare.

Jordbrukarfruarna i riksdagen har klassificerats enligt den för

⁴ Sålunda har gränsvärdet mellan stora och medelstora jordbruk kunnat beräknas till omkr. 125.000 kr (5 av omkr. ett 60-tal undersökta storjordbruk har lägre tax.-värde, dock intet under 93.000 kr, och 10 av omkr. 100 undersökta medelstora jordbruk har högre). Gränsvärdet mellan medelstora och små jordbruk har enligt samma metod kunnat beräknas till omkr. 25.000 kr (5 medelstora jordbruk har lägre tax.-värde, dock intet under 19.700 kr och 17 småjordbruk av omkr. ett 70-tal undersökta har högre). 12 av de 17 är taxerade till under 35.000 kr. Endast ett småjordbruk med en areal överstigande 125 har totalt uppvisar ett uppgivet tax.-värde under 15.000 kr.

deras män gällande indelningsgrunden, och f. d. yrkesutövare, som ej övergått till annat yrke har förts till den grupp, de senast tillhörde som aktiva. Jordbrukare som kan föras till mer än en grupp har klassificerats i första hand efter sitt eventuella innehav av jordbruk.

Det bör påpekas, att en jämförelse mellan resultaten i denna uppsats och den i »Riksdagsmannavalen» förekommande tabellen över yrkesfördelningen bland kamrarnas ledamöter visar högst bristande överensstämmelse. Detta beror på att undersökningsåren endast i ett fall sammanfaller (nämligen 1918), att indelningsgrunderna till stor del ej överensstämmer, samt att Statistiska centralbyråns resultat enligt uttalande därifrån uteslutande härleder sig från riksdagstryckets uppgifter om riksdagsmännens yrke — uppgifter vilka i många fall icke visat sig tillförlitliga. Dessutom har Statistiska centralbyrån måst välja vilketdera av två eller flera uppgivna yrken som varit det mest adekvata för en viss riksdagsman, medan i denna undersökning detta icke varit nödvändigt.⁵

Endast de riksdagsmän som varit ledamöter vid riksdagarnas början har medtagits i undersökningen. Sålunda har jordbrukare som under pågående riksdag efterträtt icke-jordbrukare (t. ex. till följd av dödsfall eller avsägelse) ej blivit medräknade.

Att 1918 valts till basår för undersökningen, beror på att Bondeförbundet detta år för första gången uppträdde som riksdagsparti.

Slutligen skall i detta sammanhang påpekas, att uppgifterna för 1958 endast avser den s. k. B-riksdagen, vilken efter det extra andrakammarvalet sammanträdde för första gången i juni månad.

Den ovan nämnda ofta förekommande otillförlitligheten i de i riksdagstrycket uppgivna yrkena har gjort det nödvändigt att i källor utanför detta kontrollera vederbörande riksdagsledamöters yrkestillhörighet. Alla riksdagsmäns yrken har naturligtvis ej kunnat kontrolleras. Redan efter en granskning av det uppgivna yrket i riksdagstrycket har flertalet kunnat fastställas som icke-jordbrukare, med den reservationen att även sådana yrkesutövare teoretiskt sett kan vara innehavare av lantbruk.⁶ Däremot har bl. a. följande icke-

⁵ Särskilt vid 1918 års riksdag var många godsägare tillika ämbetsmän och har i »Riksdagsmannavalen» följaktligen förts till det senare yrket. Det förefaller kanske föga lämpligt att klassificera t. ex. en landshövding eller en generaldirektör som jordbrukare men genom att inskränka begreppet jordbrukare till endast aktiva utövare av näringen skulle ett mycket stort antal ha fallit bort, beroende på att en riksdagsman såväl som en ämbetsman oftast måste låta arrendera ut sin egendom. Det ekonomiska intresset för jordbruksfrågorna kvarstår likväl.

⁶ Yrken som snickare, folkskollärare, häradshövding, redaktör, metallarbetare, civilingenjör, kyrkoherde o. dyl. har följaktligen icke kontrollerats.

jordbrukaryrken och titlar kontrollerats, nämligen direktör, disponent, officer, ombudsman, rektor, bruksägare, fru, nämndeman, landstingsman, havmarskalk. Det har därvid visat sig, att ett icke ringa antal riksdagsmän med ovan angivet yrke i verkligheten var innehavare av jordbruk.

Samtliga uppgivna jordbrukaryrken har självfallet kontrollerats så långt det varit möjligt, och endast i ett fall har det framgått, att vederbörande vid tidpunkten i fråga ej var lantbrukare. Emellertid har de uppgivna jordbrukaryrkena godsägare, hemmansägare och småbrukare vid kontroll visat sig ha anmärkningsvärt varierande täckningsgrund vad egendomsarealen beträffar. Här råder en uppenbar begreppsförvirring.

I några fall har riksdagsmän, som i riksdagstrycket uppgivits vara jordbrukare, efter kontroll kunnat klassificeras som ärendatorer.

Allmän översikt över jordbrukarinslaget i riksdagen år 1918, -28, -38, -48 och 58. Av tabell 1 framgår att jordbrukarinslaget i hela riksdagen från år 1918—1958 sakta har sjunkit från 145 till 110 eller med hela 25 %. Detta betyder med andra ord, att var fjärde av de med jordbrukare 1918 besatta platserna i riksdagen år 1958 innehades av representant för en annan yrkeskategori. Jordbrukarna har i procent uttryckt i förhållande till samtliga riksdagsledamöter under nämnda tidsavsnitt minskat från 38 till 29.

Minskningen hänför sig emellertid helt till Andra kammaren, och försvagningen där är särskilt markant mellan åren 1948 och 1958, då jordbrukarantalet sjönk från 83 till 66. Under hela perioden undergick jordbrukarrepresentationen i Andra kammaren en fortlöpande reducering från 45 % till 29 %.

Jämfört med Andra kammaren har jordbrukarinslaget i Första kammaren hållit sig anmärkningsvärt konstant. Antalet jordbrukare har här hållit sig mellan 45 och 38, d v. s. mellan 30 % och 25 % av kammarens samtliga ledamöter, och mellan åren 1948 och 1958 har yrkesgruppens storlek i motsats till förhållandet i medkammaren ökat, nämligen från 38 till 44. Detta har fått till följd, att Första kammaren, som under åren 1918 till 1948 i jämförelse med Andra kammaren visat ett betydligt mindre procentuellt inslag av jordbrukare, i detta avseende år 1958 blivit jämställd med den senare. Första kammaren uppvisar nämligen för detta år i likhet med Andra kammaren ett jordbrukarinslag på 29 %.

Tab. 1. Jordbrukarna fördelade på kamrar och partier och jämförda med det totala antalet partirepresentanter.

		1918.			1928			1938			1948			1958		
		1 ¹	2 ²	3 ³	1 ¹	2 ²	3 ³	1 ¹	2 ²	3 ³	1 ¹	2 ²	3 ³	1 ¹	2 ²	3 ³
FK.	H	86	33	38	48	22	46	41	20	49	24	8	33	16	7	44
	Bf	—	—	—	14	12	86	22	19	86	21	20	95	24	21	88
	L	45	8	18	30	8	27	18	4	22	16	2	13	29	8	28
	S	17	—	—	52	3	6	67	1	2	85	7	8	79	8	10
	Övr.	2	—	—	6	—	—	2	1	—	4	1	—	3	—	—
Totalt		150	41	27	150	45	30	150	45	30	150	38	25	151	44	29
AK	H	56	35	63	65	36	55	44	22	50	39	16	41	45	18	40
	Bf	14	14	100	23	23	100	36	35	97	35	35	100	32	29	91
	L	61	42	69	32	21	66	27	12	44	26	11	42	38	5	13
	S	96	11	12	105	14	13	115	24	21	115	21	18	111	14	13
	Övr.	3	2	—	5	2	—	8	1	—	15	—	—	5	—	—
Totalt		230	104	45	230	96	42	230	94	41	230	83	36	231	66	29
FK +	H	142	68	48	113	58	51	85	42	49	63	24	38	61	25	41
	Bf	14	14	100	37	35	95	58	54	93	56	55	98	56	50	89
	L	106	50	47	62	29	47	45	16	36	42	13	31	67	13	19
	AK	113	11	10	157	17	11	182	25	13	200	28	14	190	22	12
	Övr.	5	2	—	11	2	—	10	2	—	19	1	—	8	—	—
Totalt		380	145	38	380	141	37	380	139	37	380	121	32	382	110	29

1 Total representation.

2 Antal jordbrukare.

3 Jordbrukarnas andel av resp. partis totala representation uttryckt i procent.
Anm. H = Högerriktningar, Bf = Bondeförbundet, efter 1957 Centerpartiet, L = Liberala riktningar, S = Socialdemokrater, FK = Första kammaren, AK = Andra kammaren. Till Bondeförbundet har även förts Jordbrukarnas fria grupp. Till Socialdemokratiska partiet har även förts Socialdemokratiska vänstergruppen. (Även i det följande kommer ovanstående förkortnings- och partiindelingsprincip att användas.)

Uppgifterna om partiernas totala representation 1918—1948 är hämtade ur de olika riksdagsöversiktarna utgivna av Hedrén, Ohlin, Bjerlöw m. fl. Uppgifterna om partiernas totala representation 1958 (B-riksdagen) är hämtade ur »Förteckning över kamrarnas ledamöter».

Hur ställer sig då jordbrukarnas procentuella inslag i riksdagen i förhållande till deras andel av Sveriges sammanlagda befolkning?

Underrepresentationen av jordbrukare i riksdagen vid undersök-

1 Uppgifterna om jordbrukarbefolkningen har hämtats från olika årgångar av Statistisk årsbok, nämligen 1951, tab. 25 och 1953 tab. 26 och 9, och avser åren 1920, -30, -40, -45 och -50. Senare uppgifter om jordbrukarbefolkningens antal kan ej väntas förrän efter folkräkningen år 1960. I procenttalen för åren 1945 och 1950 har — till skillnad från övriga årtal — f. d. yrkesutövare och i husligt arbete verksamma ej inräknats. (För år 1940 är båda talen tillgängliga, nämligen för samtliga jordbrukare 34,1 % och med nämnda undantag 31,9 %.) — Det måste påpekas, att definitionen av begreppet jordbrukare ej är densamma för riksdagsledamöterna och jordbrukarbefolkningen i sin helhet. Till den senare har förts även fiskare, skogsarbetare och trädgårdsmästare, medan till jordbrukarna i riksdagen har förts alla egendomsägare oberoende av om de samtidigt kan räknas som utövare av annat yrke.

ningsperiodens början utbyttes mot slutet av 1930-talet och början av 1940-talet mot en överrepresentation, under senare år allt mer accentuerad. Under hela perioden uppvisar Andra kammaren ett procentuellt överskott av jordbrukare, obetydligt visserligen under 1920-talet, medan Första kammaren fram till slutet av 1940-talet redovisar ett underskott, vilket först under det senaste decenniet även där förändrats till överskott.

Högern och Bondeförbundet uppvisar för de undersökta åren det största antalet jordbrukare. Det förstnämnda partiets jordbrukarrepresentation uppgick år 1918 till icke mindre än 68 ledamöter, f. ö. det absoluta tal som — gällande jordbrukarrepresentationen inom ett parti — är det största för hela undersökningsperioden. Antalet jordbrukare inom Högern reducerades därefter, och särskilt kraftig var minskningen mellan åren 1938 och 1948, då antalet sjönk från 42 till 24. Därefter har en stabilisering ägt rum.

Bondeförbundet hade 1938 avlöst Högern som riksdagspartiet med det största antalet jordbrukare. Det uppvisar sålunda för detta och de därpå följande undersökningsåren en jordbrukarrepresentation på mellan 55 och 50. Inom detta parti har alltså under senare år vad jordbrukarantalet angår en stagnation ägt rum. Dessförinnan hade antalet bondeförbundare-jordbrukare kraftigt ökat från 1918 års blygsamma siffra 14 med omkr. 20 ledamöter under vart och ett av de båda följande decennierna till 54 år 1938.

Endast för åren 1918 och 1948 redovisar ettdera av de nämnda partierna ett lägre jordbrukarantal än ett annat parti. År 1918 hade Liberala samlingspartiet en jordbrukarrepresentation på 50 ledamöter i riksdagen, alltså betydligt över Bondeförbundets 14, och år 1948 var motsvarande siffra för Socialdemokratiska partiet 28 mot Högerens 24. De två senast berörda partierna redovisar sålunda i stort sett den lägsta absoluta jordbrukarrepresentationen.

Tyngdpunkten för de olika partiernas jordbrukarrepresentation har i stort sett genomgående legat i Andra kammaren. Detta förhållande är särskilt markant under periodens början med undantag för Högern. Bondeförbundet hade över huvud taget ingen representation i Första kammaren 1918, och läget var detta år vad jordbrukarrepresentationen angår detsamma för Socialdemokraterna.

Även Liberalerna redovisar i någon mån en liknande fördelning mellan de båda kamrarna vad jordbrukarinslaget angår. Förhållandet mellan deras jordbrukarrepresentation i Första och Andra kammaren var år 1918 cirka 1:5. Fyrtio år senare var proportionen

mellan Liberalernas jordbrukarrepresentation i de båda kamrarna 8 : 5, vilket betyder, att Folkpartiets jordbrukarrepresentation år 1958 var starkare i Första kammaren än i medkammaren, ett förhållande som icke har någon motsvarighet för övriga partier och år.

De till ovannämnda fyra partier icke anslutna jordbrukarna i riksdagen har för de fem undersökta åren utgjort mindre än 2 % av hela jordbrukarrepresentationen, och med åren har deras antal sjunkit, så att år 1958 samtliga jordbrukare i riksdagen tillhörde något av de nämnda partierna.

Ovanstående redogörelse avseende det absoluta antalet jordbrukare inom partierna måste naturligtvis ses mot bakgrunden av deras inbördes sammanlagda storlek.

Högern och Bondeförbundet har för alla de undersökta åren gemensamt ansvarat för i stort sett en stigande andel av riksdagens jordbrukarrepresentation, nämligen från 57 % år 1918 till 68 % år 1958. Anmärkningsvärt är emellertid att de båda partiernas gemensamma andel av riksdagens totala sammansättning för samma tidsavsnitt ständigt har varit i avtagande från 41 % år 1918 till 31 % år 1958.

Högerns utveckling i riksdagen kännetecknas under perioden av en långsam tillbakagång. Dess andel av riksdagens samtliga jordbrukare minskade dock i något snabbare takt från 47 % år 1918 till 20 % år 1948, varefter en stabilisering inträdde.

Medan Bondeförbundets utveckling synes ha stagnerat år 1938 och detta parti därefter har innehaft omkring 15 % av riksdagsmandaten, har dess andel av jordbrukarrepresentationen likväl från nämnda år stigit från 39 % till 45 % vid periodens slut. Bondeförbundet,⁸ som alltså sistnämnda år blott innehade 15 % av riksdagsmandaten, svarade samma år för nästan hälften av riksdagens jordbrukarrepresentation — en med tanke på partinamnet Bondeförbundet ganska symptomatisk omständighet.

Av övriga partier redovisar särskilt Socialdemokraterna för samtliga undersökta år en stor disproportion mellan partiets andel av hela representationen och dess andel av jordbrukarrepresentationen. Sålunda var år 1958 varannan riksdagsledamot socialdemokrat, medan blott var femte jordbrukare i riksdagen tillhörde detta parti.⁹

⁸ För överskådlighetens skull har genomgående namnet Bondeförbundet bibehållits även för uppgifter avseende år 1958, då partiet ändrat namnet till Centerpartiet.

⁹ Kommunistiska partiet har för alla de undersökta åren blott haft en representant som var jordbrukare.

Liberalernas procentuella andel av jordbrukarnas sammanlagda antal i riksdagen har i stort sett överensstämt med dess andel av samtliga riksdagsmandat. Fram till 1938 sjönk dess procenttal i båda fallen till omkring 12 %, från att år 1918 ha utgjort i förra fallet 35 % och i det senare 28 %. Efter 1948 började en långsam uppgång till 18 % år 1958 vad dess andel av hela representationen beträffar, medan någon motsvarande ökning av dess andel av jordbrukarrepresentationen icke har kunnat iakttagas. Således var år 1958 endast omkring var åttonde jordbrukare i riksdagen liberal.

Av tab. 1 framgår även jordbrukarfrekvensen inom de fyra behandlade riksdagspartierna. Det av dessa som har det största jordbrukarinslaget är Bondeförbundet, som år 1918 till 100 % bestod av jordbrukare. Detta procenttal har sedermera sjunkit till 89 år 1958 efter att ha legat omkring 95 från år 1928.

Det parti som därjämte redovisar ett starkt inslag av jordbrukare bland sina riksdagsledamöter är Högern, inom vilket parti för tiden 1918—1938 omkring varannan var jordbrukare. År 1948 och 1958 var jordbrukarinslaget något mindre inom detta parti. Omkring 4 högerriksdagsmän av 10 var då jordbrukare.

En intressant utveckling har i detta avseende Liberalerna genomgått. År 1918 var nästan varannan riksdagsledamot tillhörande Liberala samlingspartiet jordbrukare, f. ö. samma jordbrukarfrekvens som inom Högern. Fyrtio år senare var endast 19 % av riksdagens liberaler jordbrukare, d. v. s. blott 1 folkpartist av 5. Denna reduktion har skett huvudsakligen i två etapper. Den första inträffade mellan åren 1928 och 1938, då jordbrukarinslaget sjönk från 47 % till 36 % och den andra mellan åren 1948 och 1958, då antalet minskade från 31 % till 19 %.¹⁰ Som synes har Liberalerna i allt mindre utsträckning hämtat sina riksdagsledamöter från jordbrukarkretsar.

Jordbrukarinslaget inom Socialdemokratiska partiet har varit litet och aldrig nått över 14 %, vilket inträffade 1948.

Jordbrukarfrekvensen inom partierans riksdagsgrupper har genomgående varit större i Andra kammaren än i Första, utom år 1958 för Högern och Folkpartiet.

Det enda av de fyra behandlade partierna, som i förhållande till

¹⁰ Anmärkningsvärt är att under samtliga undersökta år utom 1958 har liberalernas jordbrukarfrekvens i Andra kammaren procentuellt sett varit mer än dubbelt så stor som i Första, för åren 1918 och 1948 t. o. m. fyra gånger så stor. År 1958 var däremot förhållandet mellan de båda kamrarna omkastat så till vida att Folkpartiets jordbrukarinslag i Första kammaren var 28 % mot endast 13 % i medkammaren.

jordbruksinslaget i hela riket redovisar en underrepresentation för näringen inom sin riksdagsgrupp är Socialdemokratiska partiet. Särskilt under periodens första årtionden var denna underrepresentation mycket stor. Inom de övriga riksdagspartierna har jordbrukarna i stort sett varit överrepresenterade, och detta gäller i allra högsta grad för Bondeförbundet, men även Högerns riksdagsgrupp redovisar en ganska stor överrepresentation av företrädare för näringen. Överrepresentationen av jordbrukare inom den liberala riksdagsgruppen har för hela perioden varit blygsamma. I själva verket visar jordbrukarinslaget inom den liberala riksdagsgruppen under hela perioden en anmärkningsvärd och — i jämförelse med övriga partier — enastående god överensstämmelse med jordbrukarinslaget bland rikets totala folkmängd.

Av det föregående framgår, att jordbrukarrepresentationens tillbakagång icke har försiggått oberoende av partiutvecklingen i riksdagen utan till stor del på grund av denna. Visserligen har jordbrukarinslaget inom tre av de fyra partierna under tiden 1918—1958 minskat,¹¹ och särskilt mycket bland Liberalerna, men den huvudsakliga orsaken är likväl den starka maktillväxten i riksdagen för det parti, som redovisar det lägsta jordbrukarinslaget, nämligen Socialdemokratiska partiet, och motsvarande stagnation eller tillbakagång under de senaste decennierna för Bondeförbundet och Högern, de två partier som inom sin representation uppvisar den högsta jordbrukarfrekvensen.

Ägare av storjordbruk — »Jordbrukare I». Antalet ägare av storjordbruk i riksdagen har under perioden 1918—1958 minskat från 34 till 10, d. v. s. till knappt en tredjedel av det ursprungliga antalet, vilket innebär, att reduceringen av denna grupp jordbrukare i riksdagen har gått betydligt snabbare än av jordbrukarrepresentationen i allmänhet under samma tidsavsnitt. År 1918 svarade nämligen gruppen för 23 % av jordbrukarinslaget i riksdagen, medan motsvarande siffra för 1958 endast var 9.

Minskningen har varit mest framträdande i Första kammaren, i vilken år 1918 satt 21 företrädare för gruppen, medan samma grupp år 1958 där endast representerades av 2 ledamöter. Denna reduktion har varit så betydande att gruppen mot periodens slut är starkast representerad i Andra kammaren. Medan i Första kamma-

¹¹ Inom det fjärde, det socialdemokratiska, är ökningen obetydlig.

Tab. 2. »Jordbrukare I», fördelade på kamrar och partier vissa år 1918—1958.

År	1918		1928		1938		1948		1958		
	1 ¹	2 ²	1 ¹	2 ²	1 ¹	2 ²	1 ¹	2 ²	1 ¹	2 ²	
FK	H	19	58	6	27	7	35	2	25	2	29
	Bf	—	—	1	8	2	11	2	10	—	—
	L	2	25	2	25	1	25	—	—	—	—
	S	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Övr.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Totalt	21	51	9	20	10	22	4	11	2	5	
AK	H	5	14	4	11	4	18	3	19	6	33
	Bf	1	7	5	22	3	9	3	9	2	7
	L	6	14	3	14	1	8	—	—	—	—
	S	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Övr.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Totalt	13	13	12	13	8	9	6	7	8	12	
FK + AK	H	24	35	10	17	11	26	5	21	8	32
	Bf	1	7	6	17	5	9	5	9	2	4
	L	8	16	5	17	2	13	—	—	—	—
	S	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Övr.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Totalt	34	23	21	15	18	13	10	8	10	9	

1 Antal »Jordbrukare I».

2 Procentuell andel av resp. partis jordbrukarrepresentation.

Anm.: Det ringa antalet riksdagsledamöter tillhörande ovanstående grupp och de relativt långa intervallerna mellan de undersökta åren gör det naturligtvis vanskligt att tolka talvärdena rätt, då även en-obetydlig förändring av det absoluta antalet kan medföra en väsentligt större av det relativa, och dessutom kan t. o. m. värdena för de undersökta åren vara av tillfällig natur och ej relevanta för den allmänna utvecklingen. Att försöka tolka denna har dock trots det ovan anförda icke ansetts vara helt omöjligt med ledning av uppgifterna för de fem undersökningsåren. Ovanstående gäller även de övriga behandlade jordbrukargrupperna.

ren år 1918 drygt varannan jordbrukare var ägare av storjordbruk, innehade i Andra kammaren samma år blott var åttonde jordbrukare ett sådant. Tio år därefter var i detta avseende läget oförändrat i Andra kammaren, medan i Första kammaren förhållandet hade sjunkit till 1 : 5.¹² År 1958 slutligen var i Första kammaren blott 1 jordbrukare av 22 ägare av storjordbruk, medan motsvarande frekvens för medkammaren var 1 : 8, d. v. s. densamma som åren 1918 och 1928.

»Jordbrukare I» har för samtliga undersökta år icke haft någon företrädare inom Socialdemokratiska partiet.

¹² Gruppens kraftiga tillbakagång i Första kammaren mellan 1918 och 1928 bör ses mot bakgrunden av de under mellantiden genomförda rösträttsreformerna, varigenom bl. a. den s. k. 40-gradiga skalan upphävdes, vilket resulterade i en starkt reducerad plutokrati i Första kammaren.

Även Liberalerana saknar för de två sista undersökningsåren företrädare för gruppen, men även dessförinnan var antalet ringa. Sålunda var detta 8 år 1918, när det var som störst. Åren 1918 och 1928 var ungefär var sjätte av de liberala jordbrukarna i riksdagen ägare av storjordbruk och år 1938 var åttonde.

Antalet »Jordbrukare I» inom Bondeförbundet har varierat mellan 1 och 6. Medan det kulminerade under de tre mellersta undersökningsåren, var antalet obetydligt under periodens första och sista år. Endast år 1928 var gruppens andel av partiets totala representation så stor som 16 %, d. v. s. ungefär var sjätte bondeförbundare innehade detta år storjordbruk. År 1958 tillhörde emellertid blott var tjugotonde bondeförbundare gruppen. På grund av det mycket stora jordbrukarinslaget inom partiet blir gruppens relativa andel av partiets jordbrukarrepresentation ej väsentligt mycket större. Jämförelsevis kan således tilläggas, att år 1928 var ungefär 1 jordbrukare i Bondeförbundet av 6 ägare av storjordbruk, medan år 1958 motsvarande förhållande var 1 av 25. Gruppen »Jordbrukare I» har inom Bondeförbundet under alla granskade år varit störst i Andra kammaren. Partiet hade f. ö. i Första kammaren ingen företrädare för gruppen vare sig år 1918 eller 1958.

Intet parti redovisar för de undersökta åren ett större antal ägare av storjordbruk än Högern, vilket ensamt år 1918 svarade för mer än $\frac{2}{3}$ av gruppens hela representation. Under de tre därpå följande undersökningsåren har endast en gång, och då obetydligt, partiets andel av gruppens hela antal i riksdagen underskridit hälften. År 1958 slutligen var på två undantag när alla ägare av storjordbruk i riksdagen högermän. Medan antalet »Jordbrukare I» inom de övriga riksdagspartierna under perioden här varit i avtagande eller obefintligt, redovisar Högern för gruppen under det senaste decenniet en ökning, både absolut och relativt sett. Den relativa ökningen var så stor, att — efter gruppens krympande andel av partiets hela representation mellan åren 1918 och 1948 — år 1958 mellan var sjunde och var åttonde högerman tillhörde gruppen. Jämförelsevis kan nämnas, att år 1918 1 högerman av 6 var företrädare för denna grupp. Av tab. 2 framgår även frekvensen av »Jordbrukare I» inom Högers jordbrukarrepresentation. Drygt var tredje jordbrukare inom partiets riksdagsgrupp var år 1918 ägare av storjordbruk, och under de tre följande granskade åren växlade frekvensen mellan 1 : 6 och 1 : 4. År 1958 hade emellertid gruppens andel av Högers hela jordbrukarrepresentation ökat så att den nästan motsvarade 1918 års.

Tab. 3. »Jordbrukare II», fördelade på kamrar och partier vissa år 1918—1958.

År	1918		1928		1938		1948		1958		
	1 ¹	2 ²	1 ¹	2 ²	1 ¹	2 ²	1 ¹	2 ²	1 ¹	2 ²	
FK	H	11	33	10	46	6	30	4	50	3	43
	Bf	—	—	9	75	12	63	9	45	11	52
	L	4	50	4	50	1	25	1	50	3	38
	S	—	—	1	33	—	—	—	—	—	—
	Övr.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Totalt	15	37	24	53	19	42	14	37	17	39	
AK	H	16	46	17	47	4	18	3	19	7	39
	Bf	6	43	7	30	17	50	15	43	11	38
	L	14	33	8	38	3	25	4	36	4	80
	S	2	18	3	21	2	8	2	10	—	—
	Övr.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Totalt	38	37	36	38	26	28	24	29	22	33	
+	H	27	40	27	47	10	24	7	29	10	40
	Bf	6	43	16	46	29	54	24	44	22	44
	L	18	36	12	41	4	25	5	38	7	54
	S	2	18	4	24	2	8	2	7	—	—
	Övr.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Totalt	53	37	60	43	45	32	38	31	39	35	

1 Antal »Jordbrukare II».

2 Andel av resp. partis jordbrukarrepresentation.

Gruppen »Jordbrukare I» har för de undersökta åren varit enbart företrädd inom de s. k. borgerliga partierna. Av dessa har emellertid Bondeförbundet och framför allt Liberalerna mot periodens slut i allt större utsträckning upphört att välja sina riksdagsledamöter bland företrädare för denna grupp. Till följd av att Högerens jordbrukarrepresentation däremot under samma tid åter fått ett nästan lika stort inslag av företrädare för gruppen, som den hade under periodens första år, framstår detta parti år 1958 mer utpräglat än något undersökningsår som det dominerande med avseende på inslaget av ägare av storjordbruk.

Ägare av medelstort jordbruk — »Jordbrukare II». Gruppen »Jordbrukare II» har för samtliga undersökta år utgjort en betydande andel av riksdagens jordbrukarrepresentation. Denna andel har legat mellan 43 % (år 1928) och 31 % (år 1948) och således varit ganska stabil, vilket även framgår vid en jämförelse mellan periodens första och sista år, för vilka motsvarande procenttal nästan är varandra lika. Någon avtagande tendens för gruppens frekvens med avseende på den totala jordbrukarrepresentationen har alltså ej kunnat kon-

stateras, och därav följer, att gruppens reducering i riksdagen i stort sett överensstämmt med jordbrukarrepresentationens i allmänhet. Gruppen bestod år 1918 av 53 ledamöter. Ett decennium senare hade den ökat till 60 men reducerades därefter så småningom till 39 år 1958. I procent uttryckt har gruppens storlek i förhållande till samtliga riksdagsmandat legat mellan 16 och 10.

Någon avsevärd differens i kamrarnas sammansättning med avseende på gruppen »Jordbrukare II» har icke kunnat iakttagas. Det bör dock påpekas, att gruppens andel av Första kammarens jordbrukarrepresentation varit större än Andra kammarens. Särskilt år 1928 var denna skillnad framträdande. Då tillhörde nämligen något mer än hälften av jordbrukarna i Första kammaren gruppen »Jordbrukare II», medan i Andra kammaren 3 jordbrukare av 8 var ägare av medelstort jordbruk. Intet av de undersökta åren uppvisar emellertid för någon kammare ett lägre inslag av gruppen »Jordbrukare II» i förhållande till resp. kammarens hela jordbrukarrepresentation än 28 %, vilket inträffade år 1938 i Andra kammaren.

Vid ett betraktande av gruppens fördelning de olika partierna emellan framgår, att den varit starkt underrepresenterad inom Socialdemokratiska partiet, dock ej i lika hög grad som föregående jordbrukargrupp. Partiet har i Första kammaren under de fem behandlade åren sammanlagt haft blott 1 företrädare för gruppen »Jordbrukare II», och i medkammaren har antalet varit 2—3 utom år 1958, då ingen av gruppens företrädare i hela riksdagen tillhörde Socialdemokratiska partiet. Partiets låga jordbrukarfrekvens har ibland även vid små variationer av det absoluta antalet medfört mycket stora förändringar av gruppens relativa storlek i förhållandet till partiets jordbrukarrepresentation. Vid ett studium av utvecklingen i stort kan dock konstateras, att gruppens frekvens med avseende på hela antalet jordbrukare inom partiet varit i avtagande fram till år 1958, då partiet helt saknade företrädare för gruppen i riksdagen.

Gruppens frekvens inom de tre övriga partiernas jordbrukarrepresentation har däremot för samtliga granskade år varit både hög och föga fluktuerande. Dess genomsnittliga andel av Högerns, Bondeförbundets och Liberalernas jordbrukarrepresentation är sålunda i procent uttryckt 36, 46 och 39. Bondeförbundet har alltså för de undersökta åren visat sig ha det största inslaget av gruppen »Jordbrukare II» inom sin jordbrukarrepresentation. Detta har växlat mellan 46 % och 43 % för samtliga år utom år 1938, då inslaget var

uppe i 54 %. Gruppens storlek inom Bondeförbundet framträder i än högre grad vid en jämförelse med dess förhållande till resp. partis hela representation. Under fyra av de fem undersökta åren var ungefär 4 bondeförbundare av 10 ägare av medelstort jordbruk, och under det femte, nämligen år 1938, var varannan ledamot av partiets riksdagsgrupp företrädare för gruppen. Även absolut sett har Bondeförbundet under periodens senare del varit det dominerande med avseende på inslaget av företrädare för gruppen »Jordbrukare II». Sålunda har antalet för de tre sista undersökningsåren varit 29—22. Att periodens två första undersökningsår icke i ovannämnda avseende dominerats av Bondeförbundet, beror naturligtvis framför allt på dess dåtida betydligt blygsammare andel av riksdagsmandaten. Blott var nionde ägare av medelstort jordbruk i riksdagen var således år 1918 bondeförbundare. Tio år senare tillhörde redan var fjärde nämnda parti, och under de tre granskade åren därefter har icke mindre än omkring 6 ägare av medelstort jordbruk i riksdagen av 10 tillhört Bondeförbundet. Gruppen »Jordbrukare II» har varit särskilt dominerande inom partiets förstakammarrepresentation, inom vilken i genomsnitt varannan tillhört gruppen.¹³

Den politiska riktning som därefter i genomsnitt för de fem undersökta åren uppvisar det högsta antalet ägare av medelstort jordbruk inom sin jordbrukarrepresentation är den liberala, inom vars jordbrukarkrets i riksdagen inslaget av gruppen »Jordbrukare II» i stort sett för hela perioden har ökat från 36 % till 54 %. Detta betyder, att av de liberala jordbrukarna i riksdagen år 1958 ungefär varannan var ägare av medelstort jordbruk — en frekvens som för detta år inte har någon motsvarighet inom något av de övriga riksdagspartierna. Till skillnad från denna frekvens har gruppens andel av partiets totala representation varit låg och dessutom visat en fallande tendens. Ungefär var sjätte liberal riksdagsman var sålunda ägare av medelstort jordbruk under periodens första år, medan under dess sista blott omkring var tionde innehade ett sådant. Detta sammanhänger naturligtvis med det avtagande inslaget av jordbrukare i allmänhet inom den liberala representationen. Det absolut sett största antalet företrädare för gruppen, nämligen 18 ledamöter, uppnådde Liberalerna år 1918, och det lägsta — 4 representanter — nåddes år 1938. Tjugo år senare var antalet något högre, nämligen 7. En undersökning av Liberalernas andel av gruppen »Jordbrukare II» i

¹³ Detta gäller naturligtvis ej år 1918, då partiet helt saknade representation i Första kammaren.

riksdagen får till resultat, att år 1918 var något mer än var tredje ägare av medelstort jordbruk liberal, medan motsvarande frekvens för de övriga undersökningsåren varierat mellan 1:5 och 1:7, år 1938 undantaget. Då var nämligen blott 1 ägare av medelstort jordbruk i riksdagen av 11 liberal. Gruppen har för samtliga undersökta år varit starkast företrädd inom Liberalernas andrakammarrepresentation, inom vilken åren 1918 och 1928 nästan var fjärde tillhörde gruppen »Jordbrukare II».

Högerns andel av gruppen ägare av medelstort jordbruk har under perioden i stort sett varit i avtagande. Åren 1918 och 1928 var ungefär varannan, men år 1958 blott var fjärde företrädare för gruppen i riksdagen medlem av partiet. Under de två däremellan liggande undersökningsåren hade endast mellan 22 % och 18 % av gruppen sin politiska hemvist inom Högern. Antalet ägare av medelstort jordbruk har såväl absolut som relativt sett i förhållande till partiets hela representation reducerats. Denna reduktion inträffade till största delen mellan åren 1928 och 1938, mellan vilka år antalet sjönk från 27 till 10, eller i förhållande till partiets representation från 24 % till 12 %. Antalet år 1958 — 10 företrädare för gruppen — utgör endast dryga tredjedelen av 1918 års antal. Med drygt $\frac{2}{3}$ har också partiets jordbrukarrepresentation i sin helhet minskat sedan 1918, och följaktligen har också gruppen under perioden bevarat sin storlek i förhållande till denna. År 1928 nådde gruppen sin maximifrekvens, då nästan varannan av partiets jordbrukarrepresentanter var ägare av medelstort jordbruk. Ett decennium senare var läget helt förändrat. Då tillhörde nämligen knappt var fjärde jordbrukare inom riksdags-Högern gruppen »Jordbrukare II».

Av det ovan anförda torde framgå, att av de jordbrukare i riksdagen, som under de fem granskade åren innehaft medelstort jordbruk, har det överväldigande flertalet tillhört de s. k. borgerliga partierna. Inom Socialdemokratiska partiet har de däremot varit mycket fåtaligt representerade, dels absolut sett, dels i relation till partiets hela representation. Därutöver kan iakttagas, att gruppens frekvens inom detta partis — i jämförelse med de tre övrigas — låga jordbrukarrepresentation dessutom är ganska ringa och mot senare år visat en allt större tendens att avtaga. Bondeförbundets riksdagsgrupp har under periodens senare hälft redovisat det största antalet företrädare för gruppen »Jordbrukare II». Dessförinnan var antalet störst inom riksdags-Högern. Förändringen i detta avseende de båda partierna emellan inträffade mellan 1928 och 1938. I förhållande till

Tab. 4. »Jordbrukare III», fördelade på kamrar och partier vissa år 1918—1958.

År	1918		1928		1938		1948		1958		
	1 ¹	2 ²	1 ¹	2 ²	1 ¹	2 ²	1 ¹	2 ²	1 ¹	2 ²	
FK	H	1	3	2	9	3	15	—	—	—	—
	Bf	—	—	1	8	3	16	4	20	7	33
	L	1	13	2	25	2	50	1	50	3	38
	S	—	—	—	—	1	100	4	57	5	63
	Övr.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Totalt	2	5	5	11	9	20	9	24	15	34	
AK	H	11	31	13	36	11	50	6	38	5	28
	Bf	6	43	7	30	11	31	14	40	8	28
	L	20	46	7	33	8	67	6	55	1	20
	S	7	64	10	71	15	63	12	57	8	57
	Övr.	1	—	1	—	1	—	—	—	—	—
Totalt	45	43	38	40	46	49	38	46	22	33	
FK + AK	H	12	18	15	26	14	33	6	25	5	20
	Bf	6	43	8	23	14	26	18	33	15	30
	L	21	42	9	31	10	63	7	54	4	31
	S	7	64	10	59	16	64	16	57	13	59
	Övr.	1	—	1	—	1	—	—	—	—	—
Totalt	47	32	43	30	55	40	47	39	37	34	

Antal »Jordbrukare III».

Andel av resp. partis jordbrukarrepresentation.

resp. partis jordbrukarrepresentation har inslaget av företrädare för gruppen »Jordbrukare II» under periodens sista år varit större inom Folkpartiet än inom något annat parti. Det vill synas som om en förskjutning inom Liberalernas jordbrukarrepresentation till förmån för nämnda grupp har ägt rum under perioden i sin helhet. Någon liknande företeelse inom de övriga partiernas jordbrukarrepresentation har ej kunnat iakttagas.

Ägare av småjordbruk — »Jordbrukare III». Gruppen »Jordbrukare III» har för samtliga undersökta år utgjort mellan 10 % och 15 % av riksdagens totala sammansättning. Gruppens storlek i riksdagen har således i stort sett varit ganska konstant. Anmärkas bör emellertid, att mot periodens slut synes — i likhet med riksdagens jordbrukarinslag i allmänhet — en allt mer avtagande tendens göra sig gällande med avseende på gruppens andel av riksdagsmandaten. Det absoluta antalet företrädare för småjordbrukarna har varierat mellan 55 och 37, med maximum 1938 och minimum vid periodens slut.

Gruppen »Jordbrukare III» har företrädesvis varit starkast representerad i Andra kammaren. År 1938 då antalet där var som störst var exempelvis 1 andrakammarledamot av 5 ägare av småjordbruk. För övriga år med undantag av år 1958 har denna frekvens aldrig underskridit 1:6. Gruppens stora reducering i Andra kammaren mellan åren 1948 och 1958 med icke mindre än 16 ledamöter till 22 innebär ej endast, att gruppen nådde sitt största minimum utan medförde även, att gruppens frekvens i Andra kammaren för första gången under de granskade åren var lägre än den i Första kammaren både med avseende på den totala och jordbrukarrepresentationen. I denna kammare hade nämligen inslaget av gruppen »Jordbrukare III» ständigt ökat, från 2 företrädare år 1918 till 15 år 1958, vilket med andra ord innebär, att var tionde förstakammarledamot då var småbrukare.¹⁴

Jämte gruppen ägare av medelstort jordbruk har gruppen »Jordbrukare III» utgjort den mest betydande andelen av riksdagens jordbrukarrepresentation. De båda grupperna svarar nämligen under samtliga undersökta år för mellan $\frac{2}{3}$ och $\frac{3}{4}$ av den totala jordbrukarrepresentationen. Den sistnämnda gruppen har i likhet med den förstnämnda förhållit sig relativt konstant med avseende på dess förhållande till samtliga företrädare för näringen i riksdagen. Dess andel har sålunda varierat mellan 30 % (år 1928) och 40 % (år 1938). Under de behandlade åren fram t. o. m. 1948 har gruppens inslag varit störst i Andra kammarens jordbrukarrepresentation. Vid periodens slut överskred dess inslag bland Första kammarens jordbrukare obetydligt medkammarens. År 1958 var sålunda i båda kamrarna var tredje jordbrukare ägare av småjordbruk. Tjugo år tidigare hade nästan varannan av de i Andra kammaren sittande jordbrukarna tillhört gruppen »Jordbrukare III», medan var femte av Första kammarens jordbrukare kunnat föras till denna grupp. År 1918 var skillnaden i frekvens i detta avseende de båda kamrarna emellan än mer markerad. Då var nämligen mellan varannan och var tredje jordbrukare i Andra kammaren ägare av småjordbruk, medan blott var tjugonde jordbrukare i medkammaren innehade ett sådant.

Gruppens frekvens inom de olika partiernas jordbrukarrepresentation framgår av tab. 4. Socialdemokratiska partiets jordbrukarrepresentation har för samtliga undersökta år till större delen bestått

¹⁴ De småbrukare som förts till grupp IV är givetvis icke medräknade.

av ägare av småjordbruk. Småjordbrukarinslaget har varierat mellan 64 % och 57 % och således förhållit sig i stort sett konstant. Nämnade inslag inom de övriga partiernas jordbrukarrepresentation har oftast varit betydligt blygsammare, och mot periodens slut har detta inslag blivit allt mindre, så att Socialdemokratiska partiet år 1958 utan motsvarighet framstå som det parti, vars jordbrukarrepresentation domineras av småjordbrukare. Sålunda var sistnämnda år 6 socialdemokratiska jordbrukare av 10 småbrukare, medan endast 2 eller 3 jordbrukare av 10 inom de s. k. borgerliga partierna tillhörde gruppen »Jordbrukare III».

Det absoluta antalet småbrukare inom Bondeförbundet har för de undersökta åren nära överensstämt med Socialdemokratiska partiets. Båda partiernas småbrukarrepresentation nådde — särskilt efter en stark ökning mellan åren 1928 och 1938 — sitt maximum under 1940-talet, då antalet var tre gånger resp. mer än dubbelt så stort som 1918 års. Vid periodens slut hade gruppens storlek inom de båda partierna reducerats något, men fortfarande var dessa partiernas småbrukarrepresentation betydligt större än Högerens och Liberalernas. Småbrukarnas fördelning inom Bondeförbundets jordbrukarrepresentation visar för hela perioden i sin helhet en avtagande tendens, nämligen från 43 % till 30 %, men förskjutningen inom partiets jordbrukarrepresentation till småbrukarnas nackdel inträffade huvudsakligen mellan åren 1918 och 1928.

De liberala småbrukarna i riksdagen har blivit allt färre. År 1958 räknade de 4 ledamöter, d. v. s. blott femtedelen av 1918 års antal. Till följd av det under senare år ringa antalet liberala jordbrukarrepresentanter har inslaget av småbrukare bland dessa även vid obetydliga förändringar av det absoluta antalet medfört ibland t. o. m. mycket stora variationer, mellan 63 % (år 1938) och 31 % (åren 1928 och 1958).

Småbrukarinslaget bland riksdags-Högerens jordbrukare var störst år 1938, då var tredje jordbrukare inom partiet innehade småjordbruk. Reduceringen fortgick därefter ungefär i samma takt som ökningen dessförinnan, så att år 1948 var fjärde och 1958 endast var femte jordbrukare inom partiet småbrukare. Jämförelsevis kan nämnas att år 1938 kunde var sjätte högerriksdagsman räknas som småbrukare. Det största absoluta antalet, 15 företrädare för gruppen, uppnåddes emellertid redan år 1928 och har därefter ständigt avtagit. Särskilt stor var denna reduktion mellan åren 1938 och 1948.

Av det ovanstående framgår, att småbrukarinslaget i riksdagen

Tab. 5. Vissa jordbrukargrupper fördelade på kamrar och partier vissa år 1918—1958.

Jordbr.- grupp	Jordbrukare IV					Jordbrukare V					Jordbrukare VI					
	År	1918	28	38	48	58	1918	28	38	48	58	1918	28	38	48	58
H	1	2	2	1	1	1	2	1	—	1	—	—	—	1	1	—
Bf	—	1	—	3	2	—	—	2	1	—	—	—	—	—	1	1
FK L	—	—	—	—	1	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
S	—	1	—	3	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Övr.	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—
Totalt	1	4	2	7	6	2	3	4	2	2	—	—	1	2	1	
H	2	1	2	3	—	1	—	—	1	—	—	1	1	—	—	
Bf	1	3	3	2	3	—	1	—	1	3	—	—	1	—	2	
AK L	—	—	—	1	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	
S	1	1	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
Övr.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Totalt	4	5	6	7	3	3	2	—	2	3	—	1	2	—	3	
H	3	3	4	4	1	2	2	1	1	1	—	1	2	1	—	
FK Bf	1	4	3	5	5	—	1	2	2	3	—	—	1	1	3	
+ L	—	—	—	1	1	2	1	—	—	1	—	—	—	—	—	
AK S	1	2	1	4	2	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	
Övr.	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	
Totalt	5	9	8	14	9	5	5	4	4	5	—	1	3	2	4	

har gått tillbaka sedan år 1918, men ej lika mycket som de två förut behandlade jordbrukargrupperna. Därav följer i sin tur, att jordbrukarrepresentationen vid periodens slut har ett något större småbrukarinslag än den hade år 1918. Småbrukarna utgjorde nämligen år 1958 mer än $\frac{1}{3}$ av jordbrukarna i riksdagen och var nästan lika många som ägarna av medelstort jordbruk. Anmärkningsvärt är att medan Högern och Liberalerna år 1918 gemensamt svarade för mer än $\frac{2}{3}$ av småbrukarrepresentationen, bestod denna fyrtio år senare till $\frac{3}{4}$ av bondeförbundare och socialdemokrater.

Ägare av småjordbruk förenat med skogsbruk — »Jordbrukare IV»; arrendatorer — »Jordbrukare V»; lantbruksskolföreståndare, förvaltare o. dyl. — »Jordbrukare VI». De ovannämnda tre jordbrukargrupperna har till skillnad från de tre förut behandlade under samtliga undersökta år varit mycket sparsamt representerade i riksdagen. Främst på grund härav tillåter ej materialet att några mera vittgående slutledningar kan dragas eller tendenser utläsas, som för de tre största jordägargrupperna.

Den största av de tre rubricerade grupperna, nämligen gruppen ägare av småjordbruk förenat med skogsbruk, har varierat mellan

Tab. 6. »Jordbrukare VII» fördelade på kamrar och partier vissa år 1918—1958.

År	FK					AK					FK+AK				
	1918	28	38	48	58	1918	28	38	48	58	1918	28	38	48	58
H	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Cp	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Fp	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
S	—	—	—	—	1	—	—	6	6	5	—	—	6	6	6
Övr.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Totalt	—	—	—	—	1	—	—	6	6	5	—	—	6	6	6

5 och 14 riksdagsledamöter, det största antalet uppnått år 1948, då gruppen utgjorde 12 % av jordbrukarrepresentationen. De båda småbrukargrupperna i riksdagen tillsammans svarade fram till år 1948 för en stigande andel av jordbrukarrepresentationen. Detta år var nämligen hälften av jordbrukarna i riksdagen småbrukare. År 1958 utgjorde i detta avseende de båda småbrukargrupperna 42 %.

I genomsnitt för samtliga undersökta år har Bondeförbundet, Höger och Socialdemokraterna i nämnd ordning haft 4, 3 och 2 företrädare för gruppen i riksdagen. I gruppen fanns fram till år 1948 ingen liberal.

Antalet arrendatorer i riksdagen har växlat mellan 4 och 5. Arrendatorsinslaget i jordbrukarrepresentationen har trots gruppens stagnation under hela perioden ökat på grund av jordbrukarrepresentationens reducering i allmänhet och utgjorde 5 % år 1958.

Av de sammanlagt 16 arrendatorer som bevistat de granskade riksdagarna har 5 arrenderat storjordbruk och 11 medelstort jordbruk. Den förra gruppen har bestått av 4 högermän eller f. d. högermän och 1 bondeförbundare. I den senare har ingått 2 högermän, 5 bondeförbundare, 3 liberaler och 1 socialdemokrat.

Gruppen »Jordbrukare VI» har för samtliga undersökta år allt som allt företrätts av 10 riksdagsmän. Dessa har bestått av 4 lantbruks- eller lantmannaskolföreståndare, 1 förvaltare och 1 som tillhört båda dessa yrkeskategorier, 2 ombudsmän för R. L. F., 1 jordbrukskonsulent och 1 jordbruksinstruktör. Vid ett betraktande av gruppens fördelning partierna emellan framgår, att 4 varit högermän, 5 varit bondeförbundare och 1 tillhört Socialdemokratiska partiet.

Lantarbetare — »Jordbrukare VII». Av tab. 6 framgår omedelbart lantarbetarnas ringa antal i riksdagen under de granskade åren.

Tab. 7. Olika jordbrukargrupper inom Högerens riksdagsgrupp vissa år 1918—1958.

År	1918			1928			1938			1948			1958		
	1 ¹	2 ²	3 ³	1 ¹	2 ²	3 ³	1 ¹	2 ²	3 ³	1 ¹	2 ²	3 ³	1 ¹	2 ²	3 ³
Jordbr. grupp															
I	24	35		10	17		11	26		5	21		8	32	
II	27	40		27	47		10	24		7	29		10	40	
III	12	18		15	26		14	33		6	25		5	20	
IV	3			3			4			4			1		
V	2			2			1			1			1		
VI	—	—	—	1			2			1			—	—	—
VII	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Totalt	68	48	100	58	51	100	42	49	100	24	38	100	25	41	100
Hela partiet	142	100	—	113	100	—	85	100	—	63	100	—	61	100	—

1 Antal.

2 Andel av partiets totala representation.

3 Andel av partiets jordbrukarrepresentation.

Under de två första av dessa förekom ingen lantarbetare bland riksdagsledamöterna. Först år 1938 hade denna yrkesgrupp blivit företrädd i riksdagen och då av 6 representanter — ett antal som förblivit oförändrat fram till och med år 1958. Detta år tog också för första gången under de granskade åren en lantarbetare plats i Första kammaren. I procent uttryckt av riksdagens hela jordbrukarrepresentation har lantarbetarinslaget ökat från 4 % år 1938 till 6 % år 1958 — ett som synes mycket blygsamt inslag.

Inga lantarbetare i riksdagen har tillhört något av de s. k. borgerliga partierna. De har alla varit socialdemokrater. Lantarbetargruppen har under de tre senaste undersökningsåren utgjort en betydande andel av detta partis jordbrukarrepresentation. I genomsnitt har sålunda under dessa år var fjärde jordbrukare inom partiets riksdagsgrupp varit lantarbetare.

Partierna och jordbrukargrupperna. I det följande sammanfattas några av de tidigare redovisade uppgifterna, med huvudvikten särskilt lagd på inslaget av olika jordbrukargrupper inom riksdagspartierna.

Den jordbrukargrupp inom riksdags-Högern som under samtliga granskade år utom år 1938 varit den talrikaste har varit gruppen »Ägare av medelstort jordbruk». Gruppens andel av partiets hela jordbrukarrepresentation har varierat i stort sett mellan 30 % och 45 % utom år 1938, då gruppen svarade för 24 % och därmed endast

var den tredje i storleksordningen av partiets jordbrukargrupper. Någon ändring inom partiets jordbrukarrepresentation med avseende på inslaget av ägare av medelstort jordbruk kan ej observeras. Däremot har gruppens andel av partiets totala representation under hela perioden undergått en måttlig försvagning, som emellertid helt står i överensstämmelse med gruppens vikande inslag i riksdagen i allmänhet.

Av övriga jordbrukargrupper inom partiet har »Jordbrukare I» och »Jordbrukare III» under hela perioden i genomsnitt svarat för en fjärdedel med någon övervikt för den förra gruppen. »Jordbrukare I» utgjorde vid periodens början den näst största av Högerns jordbrukargrupper. Efter den stora reduceringen av denna grupp mellan åren 1918 och 1928 förblev den mindre än småbrukargruppen fram till år 1958, då den åter blev den näst största. I förhållande till hela Högerns sammansättning i riksdagen har gruppen något försvagats, men anmärkningsvärt är att gruppen däremot i allmänhet i riksdagen har undergått en mycket stark reduktion.

Småbrukarinslaget inom partiets jordbrukarrepresentation nådde sitt maximum år 1938, då också småbrukargruppen var den största bland partiets jordbrukargrupper i riksdagen.

Övriga grupper sammanlagda andel av partiets jordbrukarrepresentation har varierat mellan 7 % (år 1918) och 25 % (år 1948) och således aldrig utgjort något mer betydande inslag, möjligen med undantag av gruppen »Jordbrukare IV», till vilken år 1948 kunde föras var sjätte av partiets jordbrukare. Under övriga granskade år har denna grupp aldrig nått över 10 %. Jordbrukargrupperna V och VI har varit mycket sparsamt eller sporadiskt företrädda inom partiet. Ingen lantarbetare har representerat Högern i riksdagen under de granskade åren.

De flesta av de till Bondeförbundet i riksdagen anslutna jordbrukarna har varit ägare av medelstort jordbruk. Ingen större ändring inom partiets jordbrukarrepresentation till fördel för gruppen »Jordbrukare II» kan iakttagas. I genomsnitt för samtliga undersökningsår har gruppen svarat för 46 % av partiets jordbrukarrepresentation. När dess inslag var som störst, år 1938, utgjorde den mer än hälften av jordbrukarna inom Bondeförbundets riksdagsgrupp.

Den näst största jordbrukargruppen inom partiet har utgjorts av småbrukare. Deras antal gick, som redan nämnts, relativt sett mycket starkt tillbaka mellan åren 1918 och 1928 och ökade därefter, men dock ej så mycket att gruppen undgår att redovisa en

Tab. 8.: Olika jordbrukargrupper inom Bondeförbundets riksdagsgrupp vissa år 1918—1958.

År	1918			1928			1938			1948			1958		
	1 ¹	2 ²	3 ³	1 ¹	2 ²	3 ³	1 ¹	2 ²	3 ³	1 ¹	2 ²	3 ³	1 ¹	2 ²	3 ³
Jordbr. grupp															
I	1		7	6		17	5		9	5		9	2		4
II	6		43	16		46	29		54	24		44	22		44
III	6		43	8		23	14		26	18		33	15		30
IV	1			4			3			5			5		
V	—	—	—	1			2			2			3		
VI	—	—	—	—	—	—	1			1			3		
VII	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Totalt	14	100	100	35	95	100	54	93	100	55	98	100	50	89	100
Hela partiet	14	100	—	37	100	—	58	100	—	56	100	—	56	100	—

1 Antal.

2 Andel av partiets totala representation.

3 Andel av partiets jordbrukarrepresentation.

reducering för hela perioden. Det bör emellertid observeras, att gruppens frekvens i detta avseende år 1958 var betydligt större än 1928 års.

Jordbrukargrupperna I och IV uppvisar för hela perioden i genomsnitt en andel av 8—10 % vardera av partiets jordbrukarrepresentation, med en obetydlig övervikt för den förstnämnda gruppen.

De övriga inom partiet representerade jordbrukargrupperna, nämligen grupperna V och VI har varit obetydliga och vid periodens början helt obefintliga.

Jordbrukarinslaget inom Bondeförbundet har i förhållande till övriga partier varit mycket stort. En reducering av inslaget från 100 % år 1918 till knappt 90 % vid periodens slut förmår icke rubba detta faktum.

De båda jordbrukargrupper som varit de dominerande inom den liberala representationen har bestått av dels ägare av medelstort jordbruk, dels ägare av småjordbruk. Båda uppvisar i genomsnitt för hela perioden omkr. 41 % av partiets jordbrukarrepresentation. Den förra gruppens inslag bland partiets jordbrukare i riksdagen har i stort sett för hela perioden varit i stigande, medan den sistnämnda gruppen för samma tidsavsnitt redovisar en reducering. Anmärkningsvärt är emellertid, att år 1938 var denna grupp mer än dubbelt så stor som gruppen »Jordbrukare II», och detta år var icke mindre än omkring 6 av 10 av partiets jordbrukare i riksdagen småbrukare.

Tab. 9. Olika jordbrukargrupper inom den liberala riksdagsgruppen vissa år 1918—1958.

År	1918			1928			1938			1948			1958			
	Jordbr. grupp	1 ¹	2 ²	3 ³	1 ¹	2 ²	3 ³	1 ¹	2 ²	3 ³	1 ¹	2 ²	3 ³	1 ¹	2 ²	3 ³
I	8	16	—	5	17	—	2	13	—	—	—	—	—	—	—	—
II	18	36	—	12	41	—	4	25	5	38	—	—	—	7	54	—
III	21	42	—	9	31	—	10	63	7	54	—	—	—	4	31	—
IV	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—
V	2	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
VI	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
VII	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
?	1	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Totalt	50	47	100	29	47	100	16	36	100	13	31	100	13	19	100	—
Hela partiet	106	100	—	62	100	—	45	100	—	42	100	—	67	100	—	—

1 Antal.

2 Andel av partiets totala representation.

3 Andel av partiets jordbrukarrepresentation.

Gruppen »Jordbrukare I» minskade kontinuerligt inom partiet fram till år 1948, då den hade upphört att existera. Den förblev orepresenterad inom partiet även tio år senare.

Jordbrukargrupperna IV och V har varit sporadiskt och aldrig representerade med mer än 2 ledamöter.

De två övriga grupperna har under samtliga granskade år förblivit obefintliga inom partiet.

Den liberala jordbrukarrepresentationen har i sin helhet starkt reducerats under periodens fyrtio år. Nästan varannan var jordbrukare av de liberala riksdagsmännen år 1918. År 1958 tillhörde icke fullt var femte detta yrke. Förskjutningen inom partiet till jordbrukarnas nackdel har drabbat partiets samtliga tre största jordbrukargrupper, dock grupperna I och III hårdast.

Av de socialdemokratiska jordbrukarna i riksdagen har i genomsnitt för de undersökta åren drygt $\frac{3}{5}$ varit småbrukare. Gruppens relation i förhållande till såväl partiets totala som dess jordbrukarrepresentation har i stort sett varit konstant.

Övriga jordbrukargrupper har i jämförelse med gruppen »Jordbrukare III» varit blygsamt företrädade inom partiet. Under periodens två första årtionden var inslaget av ägare av medelstort jordbruk det näst största inom partiets jordbrukarrepresentation. År 1938 hade i detta hänseende gruppen distanserats av lantarbetargruppen. Tio år därefter var även inslaget av företrädare för gruppen »Jord-

Tab. 10. Olika jordbrukargrupper inom Socialdemokratiska partiets riksdagsgrupp vissa år 1918—1958.

År	1918			1928			1938			1948			1958		
	1 ¹	2 ²	3 ³	1 ¹	2 ²	3 ³	1 ¹	2 ²	3 ³	1 ¹	2 ²	3 ³	1 ¹	2 ²	3 ³
Jordbr. grupp															
I	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
II	2	—	18	4	—	24	2	—	8	2	—	7	—	—	—
III	7	—	64	10	—	59	16	—	64	16	—	57	13	—	59
IV	1	—	—	2	—	—	1	—	—	4	—	—	2	—	—
V	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
VI	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
VII	—	—	—	—	—	—	6	—	—	6	—	—	6	—	—
Totalt	11	10	100	17	11	100	25	13	100	28	14	100	22	12	100
Hela partiet	113	100	—	157	100	—	182	100	—	200	100	—	190	100	—

1 Antal.

2 Andel av partiets totala representation.

3 Andel av partiets jordbrukarrepresentation.

brukare IV» större, och år 1958 slutligen hade gruppen »Jordbrukare II» upphört att finnas till inom Socialdemokratiska partiets riksdagsgrupp.

Lantarbetargruppen har — allt sedan den år 1938 hade blivit representerad — utgjort i genomsnitt $\frac{1}{4}$ av partiets jordbrukarrepresentation och har därmed sedan dess varit den näst största socialdemokratiska jordbrukargruppen i riksdagen. Grupperna IV—VI har varit fåtaligt eller sporadiskt representerade inom riksdagspartiet, vilket dessutom helt saknat företrädare för storjordbrukargruppen.

Jordbrukarinslaget inom Socialdemokratiska partiet har i förhållande till de tre övriga i undersökningen upptagna riksdagspartierna varit mycket ringa, endast 10—14 %.

Sammanfattning. Inom riksdagens yrkesgrupper har under tiden 1918—1958 en ganska markant förskjutning till jordbrukargruppens nackdel ägt rum. Gruppen svarade emellertid år 1958 för 29 % av riksdagsmandaten och utgjorde således vid periodens slut fortfarande en av riksdagens mest betydande yrkesgrupper. Gruppens reducering hänför sig dock fullständigt till Andra kammaren, inom vilken vid periodens början nära hälften var jordbrukare, medan vid dess slut blott dryga fjärdedelen hade detta yrke.

Oaktat det avtagande inslaget jordbrukare i riksdagen har yrkesgruppen i denna under periodens senare del i förhållande till jordbrukarbefolkningen i sin helhet blivit allt mer överrepresenterad,

Tab. 11. Jordbrukargrupperna i riksdagen vissa år 1918—1958.

År	1918			1928			1938			1948			1958		
	1 ¹	2 ²	3 ³	1 ¹	2 ²	3 ³	1 ¹	2 ²	3 ³	1 ¹	2 ²	3 ³	1 ¹	2 ²	3 ³
Jordbr. grupp															
I	34		23	21		15	18		13	10		8	10		9
II	53		37	60		43	45		32	38		31	39		35
III	47		32	43		30	55		40	47		39	37		34
IV	5			9			8			14			9		
V	5			5			4			4			5		
VI	—	—	—	1			3			2			4		
VII	—	—	—	—	—	—	6			6			6		
?	1			2			—	—	—	—	—	—	—	—	—
Totalt	145	38	100	141	37	100	139	37	100	121	32	100	110	29	100

1 Antal.

2 Andel av totala representationen.

3 Andel av jordbrukarrepresentationen.

från att ha varit underrepresenterad vid periodens början. Detta sammanhänger självfallet med att jordbrukarbefolkningens minskning försiggått i snabbare takt än jordbrukargruppens i riksdagen.

Jordbrukarnas reducering i riksdagen har i någon mån berott på att en förskjutning till yrkesgruppens nackdel ägt rum inom de flesta partierna — särskilt kraftig inom Folkpartiet — men den väsentligaste orsaken måste tillskrivas den allmänna partiutvecklingen i riksdagen, genom vilken partiet med det minsta jordbrukarinslaget, nämligen Socialdemokratiska partiet, blivit det ojämförligt största och dominerande, och de partier som inom sina riksdagsgrupper uppvisar den högsta jordbrukarfrekvensen, nämligen Bondeförbundet och Högern, mot periodens slut kännetecknats av stagnation eller tillbakagång.

Jämte ovannämnda förskjutning har också en förändring inom själva jordbrukarrepresentationen ägt rum. Den mest framträdande är storjordbrukarnas mycket starka tillbakagång och lantarbetarnas inträde i riksdagen och dessas visserligen ringa men dock växande andel av jordbrukarrepresentationen. Dennas båda dominerande grupper, nämligen ägarna av medelstort jordbruk och ägarna av småjordbruk, har i stort sett i genomsnitt under perioden vardera svarat för tredjedelen av jordbrukarrepresentationen och utgjort ett ganska konstant inslag inom denna. Mera noggrant angivet har dock småbrukarinslaget blivit något större. Sammanräknas de båda småbrukargrupperna, blir småbrukarnas växande andel av jordbrukarrepresentationen mer markerad. De framstår då också under periodens senare hälft som de talrikast förekommande bland riksdagens

jordbrukare. Särskilt markant var detta förhållande åren 1938 och 1948.

De övriga jordbrukargrupperna har varit — särskilt vid periodens början — mycket sparsamt företrädda i riksdagen.

Hur har då de olika jordbrukargrupperna fördelat sig mellan partierna? Ägarna av medelstort jordbruk har i genomsnitt utgjort ett både stabilt och betydande inslag inom de s. k. borgerliga partiernas jordbrukarrepresentation, i genomsnitt mellan 36 % och 46 %. Någon större jordbrukargrupp än ovannämnda har icke förekommit inom Bondeförbundet under samtliga granskade år, inom Högern under alla år utom år 1938 samt inom den liberala riksdagsgruppen åren 1928 och 1958. Inslaget av företrädare för ovannämnda grupp bland de socialdemokratiska jordbrukarna i riksdagen har däremot varit föga betydande och dessutom i avtagande fram till periodens slut, då ingen inom Socialdemokratiska partiets riksdagsgrupp innehade medelstort jordbruk.

Småbrukarna har emellertid inom sistnämnda partis jordbrukarrepresentation utgjort det största inslaget och under samtliga undersökta år varit i absolut majoritet. Bland liberalerna och bondeförbundarna har de ej på långt när varit lika dominerande, men näst ägarna av medelstort jordbruk har de likväl bland dessa bildat den största jordbrukargruppen, bland liberalerna t. o. m. den allra största åren 1918, 1938 och 1948. Småbrukarinslaget inom de båda nyssnämnda politiska riktningarnas jordbrukarrepresentation har för perioden i stort undergått en sakta reducering. Av de fyra i undersökningen medtagna partierna redovisar Högern i genomsnitt det lägsta inslaget av småbrukare inom sin jordbrukarrepresentation.

Storjordbrukarna har enbart varit företrädda inom de s. k. borgerliga partierna och i särskilt hög grad inom Högern, vars jordbrukarrepresentation vid periodens början och slut till omkring tredjedelen bestod av storjordbrukare, vilka då också näst ägarna av medelstort jordbruk bildade den största av Högerns jordbrukargrupper. Bondeförbundets och Liberalernas jordbrukarrepresentation har i allt mindre utsträckning bestått av storjordbrukare. Folkpartiet hade sålunda under de två sista undersökningsåren ingen storjordbrukare inom sin riksdagsgrupp.

Ägarna av småjordbruk förenat med skogsbruk har under samtliga granskade år inom alla partier utgjort ett ringa inslag bland partiernas jordbrukarrepresentation. Likväl har dessa inom alla riksdagspartierna utom Högern under periodens senare del — inom So-

cialdemokratiska partiet under hela tidsavsnittet — varit starkare företrädare än storjordbrukarna.

Lantarbetargruppen har under de tre sista undersökningsåren varit Socialdemokratiska partiets största jordbrukargrupp näst småbrukargruppen. Inga lantarbetare har förekommit inom de övriga partierna.

Arrendatorer, lantbruksskolföreståndare, förvaltare o. dyl. har förekommit mycket sparsamt, och det övervägande antalet av dessa har endera tillhört Högern eller Bondeförbundet.

De behandlade jordbrukargrupperna utgör med undantag av grupperna IV och V klart avskilda ekonomiska och sociala samhällsklasser. Storjordbrukarna har sålunda den starkaste ekonomiska ställningen, medan småbrukarna och lantarbetarna utgör samhällsklasser med betydligt blygsammare ekonomiska villkor.

Inom Högerns jordbrukarrepresentation har de båda ekonomiskt sett bäst gynnade jordbrukargrupperna under samtliga undersökta år haft absolut majoritet. Småbrukarinslaget har däremot i genomsnitt varit mindre än inom något annat parti, och lantarbetarna har icke alls varit företrädare.

Inom Bondeförbundets och Liberalernas jordbrukarrepresentation har de båda ytterlighetsgrupperna, socialt och ekonomiskt sett, nämligen storjordbrukarna och lantarbetarna, förekommit, de förra sparsamt och i allt mindre grad, de senare icke alls. Däremot har båda partiernas jordbrukarrepresentation dominerats av de i samma avseende i mitten belägna grupperna, nämligen ägare av medelstort jordbruk och ägare av småjordbruk. En viss förskjutning till de senares nackdel kan för hela perioden och för båda partierna iakttagas.

Inom Socialdemokratiska partiets jordbrukarrepresentation har de ekonomiskt sett sämst lottade grupperna varit i mycket stor och mot periodens slut växande majoritet. Storjordbrukare har saknats inom partiets riksdagsgrupp, och ägarna av medelstort jordbruk har blivit allt färre, för att vid periodens slut ha blivit helt obefintliga.

Att de politiska partierna vänder sig till och är språkrör för olika sociala och ekonomiska samhällsklasser är en uppfattning som ovanstående undersökningsresultat, kartläggande bl. a. partiernas praxis att välja sina riksdagsrepresentanter ur skilda sociala och ekonomiska jordbrukarklasser, på intet sätt vederlägger utan snarare förstärker.

JORDBRUKARINSLAGET I RIKSDAGEN INOM RIKSDAGSPARTIERNA 199

BILAGA.

Riksdagsmän tillhörande Bondeförbundet, vilka i undersökningen icke räknats som jordbrukare.

År			Antal
1918	Antal jordbrukare inom riksdagspartiet		14
	Övriga		—
	Totalt		14
1928	Antal jordbrukare inom riksdagspartiet		35
	Övriga	K. G. Westman professor C. L. A. A. Reuterskiöld	2
	Totalt		37
1938	Antal jordbrukare inom riksdagspartiet		54
	Övriga	K. G. Westman professor A. Pettersson omb.man för Bf. Jordbruk 1902—18 N. R. Wohlin professor, generaltulldir. T. H. Wolgast fil.kand., folkhögskollärare	4
	Totalt		58
1948	Antal jordbrukare inom riksdagspartiet		55
	Övriga	S. G. W. Wahlund professor	1
	Totalt		56
1958	Antal jordbrukare inom riksdagspartiet		50
	Övriga	T. H. Wolgast fil.kand., folkhögskollärare S. G. W. Wahlund professor T. S. Bengtsson redaktör, omb.man för Bf 1944—50 T. Andersson redaktör J. E. Eriksson omb.man. Skall enligt egen uppgift övertaga svärfaderns gård. H. Larsson skogsinspektör	6
	Totalt		56

Av de sammanlagt 10 under de fem granskade åren i riksdagen sittande bondeförbundarna, som icke ansetts vara jordbrukare, var således
 4 professorer, varav 1 samtidigt generaltulldir.,
 2 redaktörer, varav 1 f. d. ombudsman,
 2 ombudsmän, varav 1 f. d. jordbrukare och 1 blivande jordbrukare,
 1 fil. kand. och folkhögskollärare (vid Bräkne-Hoby lantmanna- och lanthus-hållsskola),
 1 skogsinspektör.

RETSPOLITIK OG GÆLDENDE FORFATNINGSRET

Af Professor Dr. jur. POUL MEYER, Århus

De seneste tiårs retsfilosofiske debat om begrebet *gældende ret* har på en mærkelig måde bevæget sig udenom forståelsen af de statsretlige normer, som også statskundskaben må interessere sig for, fordi sådanne normer, når de er effektive, aktuelt motiverer politisk adfærd. Skønt statskundskaben som videnskabelig disciplin i høj grad er interesseret i en klar begrebsbestemmelse på dette område, har man det bestemte indtryk, at de retsnormer, der behandles af retsdogmatikken og retslæren, ikke har meget til fælles med de normer, som vi finder virksomme indenfor den offentlige rets område.

Nogen fuldstændig enighed om, hvad der skal forstås ved begrebet gældende ret, er der ganske vist ikke opnået blandt debattørerne, men det er næppe urigtigt at hævde, at alle forsøg på en begrebsbestemmelse på den ene eller anden måde vedrører *dommeradfærd*, enten således at en regel karakteriseres som gældende ret, fordi man har en velbegrundet formodning om, at den faktisk vil blive lagt til grund af domstolene i tilfælde af, at der rejses sag i en situation, i hvilken reglen kan finde anvendelse,¹ eller således at reglen anvendes, fordi den har gyldighed. For de betragtninger, der her skal fremsættes er en nærmere begrebsbestemmelse end den anførte unødvendig, vi vil dog gå ud fra, at gældende ret er et psykisk fænomen, nemlig en forestilling, d. v. s. »den normative ideologi, der faktisk er virksom, eller som tænkes virksom, i dommerens sind, fordi den opleves af ham som socialt forbindende og derfor effektivt efterlevet«.²

Statsretlige normer anvendes af domstolene enten direkte mod statsorganer under retssager til straf eller erstatning, som anlægges

¹ Alf Ross, »Indledning til Retsstudiet«, Kbh. 1956, s. 63.

² Alf Ross, »Om Ret og Retfærdighed«, Kbh. 1953, s. 47.

med påstand om, at statsorganene ikke har udvist den af normen påbudte adfærd, eller indirekte under retssager, der anlægges imod private borgere for overtrædelse af forskrifter, der er udfærdiget i medfør af de pågældende normer, de s. k. kompetencenormer.

Det er indlysende, at dommeradfærd ingen betydning får for retsbegrebet i de tilfælde, hvor domstolene må afvise at efterprøve, hvorvidt statsorganernes adfærd er i overensstemmelse med en angivet norm, med henvisning til at gældende forfatningsret udelukker en sådan prøvelse. For så vidt angår de nordiske lande har en undersøgelse af retsbegrebet uden forbindelse med dommeradfærd derfor en ganske særlig betydning i svensk statsret. For at undgå danske eksempler fra områder, hvor spørgsmålet om, hvad der er gældende ret i så henseende er omstridt, kan problemet illustreres med en henvisning til administrative afgørelser, der ved lov er endeligt henlagt til en minister med udelukkelse af efterfølgende domstolsprøvelse. I et sådant tilfælde kan der jo ikke være tvivl om, at dommeradfærd ingen betydning kan have for bedømmelsen af, om den pågældende afgørelse er i overensstemmelse med gældende ret eller ej.

Det er endvidere indlysende, at et retsbegreb, hvis kerne er domstolenes adfærd og de normer, der motiverer denne, f. eks. ikke har haft nogen relevans for den diskussion om, hvorvidt parlamentarisismen i Danmark var en politisk sædvane eller en retssædvane, der førtes lige indtil en væsentlig del af spørgsmålet blev afgjort ved grundloven af 1953 § 15.³ Selv om man måske nok ved anvendelsen af megen fantasi kunne konstruere en tænkt situation, hvori domstolene fik anledning til at tage stilling til dette spørgsmål, har domstolenes virkelige eller tænkte holdning ikke spillet den fjerneste rolle for overvejelserne i forbindelse med det virkeligt stedfundne politiske handlingsforløb.

Men selv i mange af de tilfælde, hvor der formelt intet kan være til hinder for, at domstolene tager stilling til en norms karakter af gældende statsret, vil der i praksis ikke blive tale om sådanne doms-afgørelser eller i hvert fald kun om så få, at man ikke med rimelighed kan knytte normens retskarakter hertil. Alf Ross⁴ nævner således reglen i grundlovens § 35 om, at et nyvalgt folketing skal træde sammen kl. 12 den tolvte søgnedag efter valgdagen, dersom kongen ikke har indkaldt det til møde forinden. Såfremt folketinget

³ Poul Andersen, »Dansk Statsforfatningsret«, I, Kbh. 1944, ss. 143 ff.

⁴ »Dansk Statsforfatningsret«, I, Kbh. 1959, s. 31.

først træder sammen den nævnte dag kl. 13, vil naturligvis ingen af den grund kunne idømmes straf eller erstatning.

Ross går imidlertid et skridt videre og hævder, at man ikke kan basere en regels karakter af retsnorm på det kriterium, at den kan forventes håndhævet af *rigsretten*; der ifølge grl. skal pådømme alle sager vedrørende ministrenes embedsførelse. Denne domstol fungerer nemlig så sjældent, at man savner det fornødne erfaringsmateriale. Der er ganske vist ingen tvivl om, at et sådant ansvar eksisterer og aktuelt har fungeret. En minister er ved *rigsretten* idømt en bøde for manglende påpasselighed, mens andre er frifundet for tiltale for at have overtrådt grundlovens bestemmelse om, at ingen udgift må afholdes uden hjemmel i en bevillingslov, men alt i alt har der i Danmark i perioden siden 1849 kun været rejst 4 rigsretssager og den seneste er mere end 50 år gammel.

Dersom man i kriteriet for, hvad der er gældende ret, skal medtage kravet om en vis sandsynlighed for, at den pågældende norm i et rimeligt antal tilfælde vil blive anvendt i faktisk forekommende retssager, må tillige store dele af dansk forvaltningsret falde udenfor det almindeligt antagne begreb om, hvad der er gældende ret. Når således Poul Andersen i en kritik af min opfattelse af, hvad der er gældende dansk forvaltningsret med hensyn til grænserne for forvaltningsorganers delegation af administrativ kompetence til underordnede organer, hævder, at man ikke uden videre kan ophøje forvaltningens praksis til gældende ret, så længe den ikke er godkendt af domstolene,⁵ kan man med stor sandsynlighed for at have gættet rigtigt påstå, at det aldrig vil blive opklaret, hvad der er gældende ret på det pågældende område, da der kun er en meget ringe chance for, at domstolene vil få sådanne delegationsspørgsmål til påkendelse.⁶

Under disse omstændigheder stilles den offentlige ret som videnskabelig disciplin overfor to uløste problemer, dels spørgsmålet om retsdogmatikkens afgrænsning overfor de reale samfundsvidenskaber, først og fremmest statskundskaben, dels spørgsmålet om hvad der er gældende ret på dette område.

At de to spørgsmål ikke behøver at være identiske, fremgår deraf, at en adskillelse af de to videnskabelige discipliner *statsret* og *stats-*

⁵ »Dansk Forvaltningsret«, 3. udg. 1956, s. 291, note 9.

⁶ Poul Meyer, »Politik. Statskundskab i grundtræk«, Kbh. 1959, s. 17, jfr. Ugeskrift for Retsvæsen 1954 B, ss. 29 ff.

kundskab lader sig foretage uden anvendelse af begrebet gældende ret. Max Sørensen⁷ har med rette fremhævet, at statsrettens område hensigtsmæssigt kan bestemmes som de formelle forfatningsbestemmelser uanset disses karakter, suppleret med eventuelle uskrevne normer, der kan ventes håndhævet af domstolene. Alf Ross⁸ har derimod i begge henseender lagt sin egen definition af begrebet gældende ret til grund.

Ifølge Ross er kriteriet for, om en norm er gældende dansk forfatningsret, at (1) *den effektivt efterleves af de øverste statsorganer*, og (2) *at dette sker, fordi reglen af disse opleves som retligt forbindende*, d. v. s. ikke blot som en personlig samvittighedssag, men som et led i en gyldig social orden.

Det første led i dette kriterium flytter søgelyset fra dommernes adfærd til de øverste statsorganers adfærd, men man må gå ud fra, at meningen er, at adfærdens betydning iøvrigt er den samme som ved det civile retsbegreb. Jeg føler mig imidlertid ikke overbevist om, at det er i overensstemmelse med den retlige virkelighed at udskyde domstolenes adfærd af begrebsbestemmelsen. En sådan definition ville ganske vist være den simpleste, men den dækker over væsensforskellige fænomener. Problemet er af betydning for såvel forfatnings- som forvaltningsretten.

En enkelt illustration: Uanset hvilken politisk indstilling man har til spørgsmålet om danske domstoles adgang til at pådømme spørgsmål om loves grundlovmæssighed, er der næppe tvivl om, at en væsentlig årsag til, at folketinget i en tænkt situation vil afslå at vedtage en lov om frihedsberøvelse på grund af politisk overbevisning i strid med dansk grl. 1953 § 73, vil være folketingsmedlemmernes overbevisning om, at en sådan lov vil blive tilsidesat af domstolene.⁹ Statsorganernes egen adfærd kan derfor kun være eneafgørende i de tilfælde, hvor det på forhånd er sikkert, at spørgsmålet ikke kan pådømmes af domstolene, eller sandsynligheden for, at en sådan pådømmelse vil finde sted, dog er meget ringe. Det er derfor kun i de sidstnævnte tilfælde, at en særlig bestemmelse af de statsretlige normer i forhold til andre retsnormer overhovedet kan diskuteres.

At de retlige normer er en underafdeling af de sociale normer, således som dette begreb sædvanligvis opfattes indenfor de reale sam-

⁷ Juristen 1959, s. 446.

⁸ »Statsforfatningsret«, ss. 32 f.

⁹ Smlgn. Max Sørensen, op. cit., s. 450.

fundsvideenskaber, kan der ikke være tvivl om. Begrebet *social norm* anvendes her i overensstemmelse med den af Ragnar Römme-tveit¹⁰ givne definition. Han taler om en norm-sender, der sædvanligvis er den gruppe, hvortil norm-modtageren hører, eller hvor-med han identificerer sig. Om norm-modtagerens holdning hedder det: »A received norm is a pressure existing between a norm-sender and a norm-receiver's behaviour in a category of recurrent situations as manifested in the norm-receiver's perception that the norm-sender expects him to behave in a specific way X, in the norm-receiver's perception that the norm-sender wishes him to do X; in his anticipation of sanctions from the norm-sender in response to his behaviour in the category of recurrent situations«.

En social norm i denne betydning er adfærdsbestemmende, fordi den — med Ross' udtryk — opleves som et led i en gyldig social orden. Realiteten i Alf Ross' definition er altså, at gældende ret er sådanne sociale normer, der bestemmer de højere statsorganers adfærd. Som et eksempel fra de nordiske lände på en social norm, der i almindelighed *ikke* samtidig er en retlig norm, kan nævnes forventningen om, at der ikke udøves racediskrimination i offentligt tilgængelige restaurationer eller forlystelsessteder. At en sådan diskrimination alligevel lejlighedsvis finder sted, er velkendt, men straffeloven overtrædes jo også dagligt, uden at straffenormerne af den grund bliver mindre retlige. Den nævnte anti-diskriminationsnorm vil imidlertid normalt ikke kunne håndhæves ved domstolene, og er altså ikke retlig. Der er derimod tale om en ikke-retlig social norm, fordi den offentlige mening forventer, at sådan diskrimination ikke finder sted, og fordi de ansvarlige accepterer de krav, som denne forventning stiller, hvilket bl. a. kan konstateres i de offentligt diskuterede tilfælde af diskrimination, hvor de ansvarlige fremkommer med alle mulige undskyldninger, der netop forudsætter, at normer »gælder«.

Med det sidste famøse ord er vi tilbage til Alf Ross' definition, hvorefter de forfatningsretlige normer efterleves, som »et led i en gyldig social orden«. Opfattet bogstaveligt skulle man tro, at forfatteren hermed er vendt tilbage til den a priori antagne gyldighed, som han selv aflivede for 25 år siden, men jeg vil dog mene, at ordvalget dels skyldes forfatterens upræcise anvendelse af betegnelsen social norm, dels hans bevidste eller ubevidste erkendelse af, at forfatnings-

¹⁰ »Social Norms and Roles«, Oslo 1955, ss. 44—49, jfr. Verner Goldschmidt, »Retlig Adfærd«, I, Kbh. 1957, s. 29.

normerne, når de bestemmes efter de angivne retningslinjer, får et alt for vidt dækningsområde. Konsekvensen af den logiske tankegang, der ligger bag Ross' forsøg på en begrebsbestemmelse, må nemlig være, at gældende forfatningsret — i det omfang domstolenes adfærd ikke kan lægges til grund — er den normative ideologi, der faktisk er virksom blandt de individer, der udgør statsorganerne, og af dem opleves som socialt forbindende, altså ganske parallelt med definitionen af en retsnorm indenfor den borgerlige ret, hvor det blot altid er den ideologi, der motiverer dommernes afgørelser, som er afgørende.

Medmindre man vender tilbage til en a priori antaget gyldighed, kan man nemlig ikke drage nogen erkendelig skillelinje mellem retlige og ikke-retlige sociale normer indenfor forfatningslivet, og da det aprioriske gyldighedsbegreb efter min opfattelse med rette er aflivet som et uanvendeligt metafysisk belastet begreb, kommer vi ingen vegne med et retsbegreb, der bygger på de sociale normers vidtstrakte område og alene begrænser den personkreds, der opfattes som norm-modtagere.

Forinden dette nærmere belyses, bør det dog fremholdes, at spørgsmålet alene angår den adfærd, der udvises af de personer, som udgør statsorganerne, d. v. s. der er tale om den normative ideologi, som bestemmer denne adfærd. Af interesse er dernæst kun de normer, der er relevante for individernes adfærd som organer, og det er derfor misvisende, når Alf Ross som eksempel på normer, der ikke opleves som retligt forpligtende, nævner, at man efterkommer en accepteret middagsindbydelse og møder i passende påklædning. Om normer af denne art overhovedet bør karakteriseres som sociale normer, får stå hen, i en statsvidenskabelig fremstilling er det alene sådanne normer, der bestemmer politisk adfærd og derfor passende kan kaldes politiske normer,¹¹ som har interesse. De politiske normer deler sig da i de retlige normer, d. v. s. gældende statsret, og de ikke-retlige normer, d. v. s. politisk sædvane i snæver forstand.

Denne problemstilling er ingenlunde ny. Man har altid sondret mellem »politisk sædvane«, d. v. s. den adfærd, som faktisk udvises, men som ikke var retligt forpligtende, og *retlige* normer. I det omfang det parlamentariske princip i visse perioder har været faktisk efterfulgt, men ikke kan siges at have konstitueret nogen retssæd-

¹¹ Betegnelsen anvendes altså ikke her om politiske normsystemer, ideologier, der er forestillinger om, hvorledes politisk adfærd bør være, men alene om normer, hvis motiverende karakter faktisk kan erkendes, se nedenfor.

vane, har dette princip udgjort en sådan ikke-retlig politisk norm, medens parlamentarismen i den i grl. § 15 nævnte forstand nu er gældende forfatningsret i Danmark.

Statskundskaben interesserer sig imidlertid kun i begrænset omfang for spørgsmålet om, hvorvidt en norm er af retlig karakter eller ej. Derimod er det et fundamentalt statsvidenskabeligt spørgsmål, om en norm er bestemmende for virkelig politisk adfærd, eller der er tale om et ideologisk (uopfyldt) krav om, hvordan den politiske adfærd bør være. Påstande af den sidstnævnte art kaldes *retspolitiske*, når deres formål er at ændre gældende ret. Medens sondringen imellem effektive politiske normer og retspolitiske påstande om, hvordan disse normer bør være, forholdsvis let lader sig konstatere ved en analyse af politisk adfærd, er en sondring mellem retlige og ikke-retlige normer uden anvendelse af dommeradfærd som målestok praktisk taget umulig at drage. Max Sørensen¹² har med rette påpeget, at Alf Ross' definition af gældende statsret kræver en analyse af politikernes mentale reaktioner, idet kriteriet da simpelt hen bliver, om statsorganernes individer oplever en norm som retlig eller ej.

Dette i sig selv vanskelige alternativ forvandler Alf Ross til logisk kaos, når han i sine fremstillinger sammenholder to incommensurable størrelser, nemlig på den ene side retspolitik og på den anden side gældende ret, idet han på grundlag af historisk materiale søger at påvise, hvornår de politiske aktørers udtalelser om en norm betyder, at de anser den for at være gældende ret, og hvornår de fremsætter udtalelserne som retspolitiske krav. Dette fremtræder tydeligt i hans afhandling her i tidsskriftet om friheds- og ejendoms-kriteriet,¹³ hvori han taler om retspolitiske (lovgivningspolitiske) krav i tilfælde, hvor kravet er opfyldt ved en faktisk efterlevet politisk adfærd, og der således er tale om en politisk norm, hvad enten denne måtte være retlig eller ej. For en statsvidenskabelig betragtning er denne sammenblanding særlig uheldig, når Ross andetsteds¹⁴ på den ene side hævder, at magtfordelingslæren er retsdogmatisk relevant for så vidt angår begrebet »lovgivende magt«, og på den anden side, at læren kun har retspolitisk relevans for så vidt angår funktionsfordelingen iøvrigt. Når man gør sig klart, at det ikke i den

¹² Op. cit., s. 445.

¹³ Statsv. tidskr. 1957, ss. 353—403, optrykt i »Statsretlige Studier«, Kbh. 1959, ss. 71 ff.

¹⁴ Tidsskrift for rettsvitenskap 1958, ss. 106—123, optrykt i »Statsretl. Studier«, ss. 43 ff.

politiske virkelighed udenfor det område, hvor dommeradfærd kan anvendes som målestok, er muligt at sondre mellem politiske normer af retlig og ikke-retlig karakter, og derved må erkende, at stoffet i praksis kun kan grupperes i retspolitiske krav på den ene side og påstande om eksistensen af politiske normer på den anden side, bliver Ross' begrebssystem uanvendeligt.

I det følgende skal de reelle problemer belyses i forbindelse med nogle korrigerende bemærkninger dels til Alf Ross' behandling af vigtigt forfatningshistorisk materiale, dels til hans behandling af magtfordelingslærens aktuelle politiske betydning.

I. *Forholdet mellem den danske regering og rigsdag 1849—1866.* Sondringen mellem den lovgivende og udøvende kompetence skabtes såvel formelt som reelt ved grundloven af 1849. Før grundlovens givelse havde kongen og hans administrative organer såvel den lovgivende som den udøvende magt. Det må erindres, at i årene umiddelbart efter 1849 eksisterede der fortsat en personlig kongemagt af et ikke uvæsentligt omfang, og regeringen var en magtfaktor, der på ingen måde alene opfattedes som et udøvende organ for rigsdagen.¹⁵ Om nogen anerkendelse af det folketingsparlamentariske princip var der som bekendt endnu langt fra tale.

Det er indlysende, at denne overgangsperiode måtte skabe mange vanskeligheder. Jeg har forsøgt at belyse disse vanskeligheder i min afhandling om centraladministrationens adgang til at udstede retsanordninger efter 1849,¹⁶ og Alf Ross har i sin forannævnte afhandling om friheds- og ejendoms-kriteriet endnu stærkere end jeg fremhævet overgangsvanskelighederne og påvist bestræbelserne på at finde førkonstitutionelle retsforskrifter, der kunne »vikariere« som lovhjemmel efter 1849.

Forskelligt herfra er imidlertid to afgørende spørgsmål, dels om kongen (regeringen) i tiden umiddelbart efter 1849 har antaget, at der tilkom den udøvende magt en autonom retsanordnende kompetence, eventuelt endog således at der i visse tilfælde var tale om en eksklusiv kompetence, dels om den retsanordnende kompetence, der tilkom lovgivningsorganet, kun var eksklusiv indenfor et funktionelt begrænset område, der i den senere teori blev bestemt af friheds-

¹⁵ Blandt det bedste kildemateriale til belysning af den personlige kongemagts og regeringsmagts udvikling er nu statsrådsprotokollerne, der er frigivet til udgivelse for perioden 1848—1863. Indtil nu (jan. 1960) foreligger der 3 bd. omfattende tiden 24. jan. 1848—28. jan. 1852.

¹⁶ »Centraladministrationen 1848—1948«, Kbh. 1948.

og ejendoms-kriteriet. Resultatet af mine kildestudier var, at begge spørgsmål gav anledning til tvivl, men at der i forvaltningspraksis kunne peges på praktiske konsekvenser af den opfattelse, at kun en del af den retsanordnende kompetence eksklusivt tilkom lovgivningsorganet, og at omvendt forvaltningen ikke anså sig i besiddelse af enkeltstående prerogativer indenfor lovgivningsorganets således bestemte enekompetence.

Uden at underkaste selve det historiske kildemateriale nogen ny undersøgelse hævder Alf Ross på grundlag af det af mig fremdragne materiale, hvoraf han kun redegør for en del af det trykte og slet ikke for nogen del af det utrykte, at jeg ganske har mistydet mit stof. Efter Ross' opfattelse har friheds- og ejendoms-kriteriet (eller et tilsvarende funktionelt lovebegreb) ikke på noget tidspunkt i den undersøgte periode været anvendt til afgrænsning af lovgivningsorganets eksklusive kompetence. Lovgivningsorganet havde nemlig efter Ross' opfattelse fra første færd monopol på al retsanordnende virksomhed og som følge deraf tilkom der ikke regeringen nogen selvstændig, d. v. s. grundlovsumiddelbar, anordningsmagt.¹⁷

Ross' fortolkning af en begrænset del af mit materiale har ikke kunnet overbevise mig om hans indvendingers berettigelse,¹⁸ og fornyede kildestudier viser yderligere, hvor urigtige hans synspunkter er. I det følgende skal jeg anføre nogle supplerende kilder til støtte for min påstand om, at hævdelser af en anordningsmagt for regeringen gav sig praktiske udslag i den nævnte periode:

At ikke alle var enige i, at en sådan autonom anordningsmagt kunne udledes af forfatningen, fremgår ikke mindst af den af mig fremlagte forhistorie til den med hjemmel alene i kongelig resolution udfærdigede bekendtgørelse af 31. maj 1854 om forholdsregler til iagttagelse for førerne af damp- og sejlskibe, der møder hinanden. Selveste A. S. Ørsted var imod den autonome udstedelse af denne anordning, hvilket fremgår af følgende resolution, han i sin egen skab af indenrigsminister afgav den 28. april 1854,¹⁹ og som her bringes i dens fulde ordlyd:

¹⁷ Det er umuligt at forstå, hvorfor Alf Ross inddrager udtalelserne hos Ernst Andersen, »Administrativt Tilsyn med Kommunerne«, Kbh. 1940, ss. 33 ff. i en undersøgelse af motiverne til de skiftende regerings handlemåde, eftersom denne forf. ikke har fremdraget et eneste vidnesbyrd herom, men alene har påpeget den kendsgerning, at anordninger har været udstedt uden tilsyneladende hjemmel og dernæst selv fantaseret sig til årsagerne hertil.

¹⁸ Max Sørensen, op. cit., s. 453, har gjort opmærksom på, at Ross i sin gengivelse af Madvigs af mig refererede udtalelse netop udelader den del af citatet, der klart viser, at Madvig forudsætter friheds- og ejendoms-kriteriets anvendelse.

¹⁹ Indenrigsmin. 1. dept. jorn.nr. N 37/1860. For den omhyggelige afskrift og

»Efter at have modtaget de forhen savnede Akter til den Sag, hvori den nedlagte Forestilling var opsat, har jeg ikke fundet Anledning til at opgive de Tvivl, jeg i min Paategning paa Omslaget til denne Forestilling havde yttret, nemlig ang. det Spørgsmaal om den paa-tænkte Anordning kunde udgives uden at Rigsdagen blev hørt. Hvilke særlige Autorisationer, der i andre const. Lande havde været til ad den administrative Vei at udgive slige Anordninger ligge ikke for. Men hvad det Land angaaer, hvormed vi forsaavidt bedst kunne sammenligne os, Norge, da er den for dette Rige udkom[ne] Anordng. 11. Marts 1853, hvis Indhold vist er en Deel forskjelligt fra den her omhandlede, kun udkommen *provisorisk*, altsaa er det endog antaget at Sagen i sig hørte under den lovgivende Magt; og man vilde derfor saa meget mindre have været fri for Besværing hvis den her var udkommet uden at [have] passeret Rigsdagen; thi om provisorisk at udgive den kunde der paa den Tid bmlde Forestilling er opsat (d. 7 [?] Fb. d. A.) ei være Tale, da Rigsdagen paa den Tid var samlet. Paa [!] endnu under sidste Rigsdag at foretage den sammesteds kunde der allerede af den Grund at Tiden var saa vidt fremrykket ikke være Tale saa meget mindre som det ei kunde skee uden først at correspondere med Marineministeriet. Men de paa Rigsdagen passerede uhyggelige [!] Discussioner ang. Bekjendtgjørelserne om Fyrenes Tænding (see fornemlig Folketh. T. S. 1959 ff.) maatte og opvække Betænkeligheder derved; thi vel er der ved Bestemmelserne i Udkastets § 10 ikke taget Hs. til Fyrenes Tænding, men et saadant maatte dog vel tilføies, og herved vilde der blive Stof til hine Discussioner, og hvis de ei vare blevne tilføiede vilde der endnu have været et yderligere Stof.

Nu turde det være tilraadeligt, at Sagen paa nye tages under Behandling, som vel maa begynde med Correspondance med Marineministeriet, hvorved det, blandt andet, synes at turde yttres at Anordningen²⁰ synes at burde udgaa fra bmldt. Minst., altsaa fra samme forelægges Rigsdagen og forsaavidt det maatte findes fornødent ogsaa f. Sl. og Hst. P. Stænder«.

At Ørsted var imod den autonome udstedelse af den omhandlede anordning, er der altså ingen tvivl om. Derimod er Ørsteds sprogbrug (»at Sagen i sig hørte under den lovgivende Magt«) ikke uden tilknytning til de af Ross så stærkt kritiserede »område«-udtryk. Om dette er tilfældet eller ej, er dog ikke afgørende, men alene, at Ørsted med al fornøden klarhed fremlægger problemet om regeringens anordningsmagt. Hans synspunkt er, at der — i hvert fald i det foreliggende tilfælde — ikke eksisterer en sådan kompetence for regeringen, men han underkendes først af sin egen departementschef

kollationering af Ørsteds vanskeligt læselige resolution. takker jeg overarkivar C. Rise Hansen og hans medarbejdere.

²⁰ En note hertil i marginen er delvis bortskåret og kan ikke rekonstrueres.

C. F. Simony (1848—52, 1854 samt fung. indenrigsminister 1856), derefter af den tiltrædende indenrigsminister F. F. Tillisch og endelig af den samlede regering, der godkender anordningens udstedelse.

Endnu efter at sø- og handelsretten i København i en dom 1855 havde statueret, at anordningen ikke kunne betragtes som lov, og i et responsum 1867 havde erklæret, at en senere tilsvarende anordning ikke havde lovskraft, da den ikke havde lovhjemmel, finder vi i rigsdagsdebatten om det i denne anledning fremsatte lovforslag røster, der hævder regeringens anordningsmagt på dette område. I det nævnte responsum henvises iøvrigt til, at tidligere regeringer ved udstedelsen af sådanne anordninger uden tvivl er gået ud fra, at de havde fuldstændig retsvirkning.

Fra rigsdagsdebatten kan anføres L. E. Larsens udtalelse²¹ om lovforslaget: »det gaaer dog mere ud paa at forudsætte, at saadanne Anordninger have Lovskraft, end egentlig paa at give dem den«, og ikke mindst A. F. Krieger²²: »Sagen er jo nemlig den, at det er et Spørgsmaal, som Regjeringen til forskellige Tider har overveiet, om disse Forholdsregler fra 1849 og senere fra 1854, 1860 og 1863 kunde udgaae fra Regjeringen uden Lovgivningsmagts Samtykke eller ikke. Man har imidlertid, og vistnok med Føie, troet, at de paagjældende Bestemmelser maatte kunne udgaae i Form af Anordning, hvilket er det almindelige tekniske Udtryk for Foranstaltninger, der af Regjeringen kundgjøres til almindelig Efterlevelse, i Modsætning til Love, hvortil Rigsdagens Samtykke udfordres«.

At forestillingen om regeringens autonome anordningsmagt har spillet en ikke uvæsentlig rolle, er herefter hævet over enhver tvivl. Kun en uvidenskabelig behandling af det historiske materiale, herunder især en anakronistisk anvendelse af moderne demokratisk ideologi på forfatningslivet for 100 år siden kan føre Alf Ross til et andet resultat. Spørgsmålet er blot, hvilke begrebslige konsekvenser man skal drage heraf. I så henseende er det imidlertid næsten umuligt med noget udbytte at optage en debat med Ross, hvis seneste statsretlige arbejde består af forskellige afhandlinger, der er blevet til på forskellige tidspunkter og repræsenterer indbyrdes modstridende synspunkter, der ikke er koordinerede ved den senere sammenstilling. En dokumentation af denne påstand er påkrævet.²³

²¹ Folkethingstid. 1866—67, sp. 5834 ff.

²² Landstingstid., sp. 2300 ff.

²³ Som supplement til nedenstående henvises til min artikel i Ugeskrift for Retsvæsen. 1959 B, ss. 257 ff.

I min afhandling fra 1948 har jeg på grundlag af kildematerialet hævdet, at D. G. Monrad, når han som minister adskillige gange afviste lovforslag som værende indgreb i administrationens område, gjorde det ud fra den betragtning, at administrationen besad enekompetence på et vist funktionelt afgrænset område. Poul Andersen²⁴ har tilsluttet sig denne opfattelse. Hertil bemærker Alf Ross i sin afhandling fra 1957, »at en påstand om, at en af rigsdagen vedtaget og af kongen stadfæstet lov skulle være ugyldig, er helt fantastisk og savner ethvert holdepunkt. At kongen, når et forslag er udtryk for uacceptable lovgivningspolitiske principper kan udøve sin almindelige ret til at nægte at sanktionere et lovforslag har intet at gøre med, at nogen ordentlig tilblevet lov skulle være ugyldig«.

Nu er forholdet imidlertid det, at hverken Poul Andersen eller jeg har udtalt os om gyldighedsproblemet, og Ross' udtalelser kan derfor kun være en af ham selv draget konsekvens af, at lovgivningsorganet efter den opfattelse, jeg tillægger Monrad, er inkompetent på et vist område. Som bekendt reagerede kongen i nogle tilfælde faktisk ved at nægte stadfæstelse af en af rigsdagen vedtaget lov. Tankegangen må altså være den, at efter den postulerede opfattelse var lovgivningsorganet inkompetent på et vist område, og følgelig må love, der vedtages indenfor dette område være ugyldige. Dette svarer godt nok til Ross' ældre opfattelse af virkningerne af en kompetencenorms tilsidesættelse. I sin »Statsforfatningsret« fra 1959 § 9, et afsnit der ikke ses at være fremkommet tidligere andre steder og derfor formentlig repræsenterer forfatterens nyeste anskuelse, har Ross derimod helt forladt tanken om en af domstolene håndhævet ugyldighed som en nødvendig virkning af inkompetence. Ross definerer nu gældende statsret som ovenfor refereret, hvoraf fremgår at adskillige af forfatningsrettens regler kan tilsidesættes, uden at nogen sanktion af den grund kan bringes i anvendelse,²⁵ idet kriteriet for en forfatningsregels retlige karakter er, at den effektivt efterleves af de øverste statsorganer.

Om en regel, hvis »gyldighed« der er stor tvivl om blandt de personer, der udgør statsorganerne, og som har givet anledning til vekslende praksis, herefter kan betragtes som »gældende ret«, må efter min mening nærmest anses for at være et uløseligt spørgsmål, idet man næppe kan tillægge den eneste foreliggende dom nogen afgørende betydning. At en vis funktionsdeling har været efterlevet

²⁴ »Dansk Statsforfatningsret«, 1954, s. 538.

²⁵ Max Sørensen, op. cit., s. 445.

som en effektiv politisk norm i den forannævnte betydning, anser jeg derimod for godtgjort.

II. *Magtfordelingslærens aktuelle relevans.* Jeg er enig med Alf Ross i, at dansk forfatningsliv har udviklet sig derhen, at man ikke længere kan tale om den lovgivende og den udøvende magt som to ligestillede kompetencer, idet lovgivningsorganets omnikompetence for længst er fastslået i statsretlig praksis med den følge, at den udøvende magt i alle tilfælde er af afledt karakter.²⁶ Derimod anser jeg det for stridende med den politiske virkelighed, når Ross betegner magtfordelingslæren, som den er udtrykt i grl. § 3, som retsdogmatisk relevant i den forstand, at lovgivningsorganets kompetence alene begrænses negativt derved, at visse anliggender ved andre grundlovsbestemmelser er forbeholdt andre organer end lovgivningsorganet. Der findes andre begrænsninger i skikkelse af effektive politiske normer. Af samme grund er det ikke magtfordelingslærens eventuelle retspolitiske indhold, men en tids- og samfundsbestemt politisk ideologi, der er afgørende for funktionsfordelingen iøvrigt.

En klarlæggelse af spørgsmålet afhænger igen af, hvad man forstår ved gældende forfatningsret. Det er jo indlysende, at lovgivningsorganet kun udnytter sin retsanordnende kompetence i begrænset omfang. Der er således næppe foreløbigt udsigt til, at der i de nordiske lande gennemføres en lovgivning om, hvornår borgerne skal gå i seng og stå op, og bortset fra eksisterende uniformsforbud er der ikke grund til at frygte, at lovgivningen skal blande sig i, hvilken påklædning, borgerne bærer.²⁷ Retsforskrifter på disse og talrige andre områder falder utvivlsomt indenfor den ubegrænsede retsanordnende myndighed, som Alf Ross taler om, men det er lige så sikkert, at politisk-ideologiske normer for tiden udgør en effektiv hindring for, at sådanne love gennemføres. Hvis gældende statsret bestemmes som de af statsorganerne effektivt efterlevede normer, er der så nogen fornuftig mening i at hævde, at det er gældende dansk forfatningsret, at lovgivningsorganet er kompetent til at bestemme f. eks. at alle mandlige borgere over 18 år skal bære rødt slips?

De nævnte begrænsninger er udtryk for noget mere end lovgivningspolitiske hensyn, altså ideologiske krav om, hvilken politisk adfærd, der bør udvises, de er i høj grad udtryk for politiske nor-

²⁶ »Centraladministrationen 1848—1948«, ss. 125 f., »Nordisk Folkestyre«, Kbh. 1955, s. 27.

²⁷ »Politik«, ss. 129 f.

mer, der effektivt efterleves. Det vil føre til rene tilfældigheder, eller rettere gøre resultatet afhængig af vedkommende forfatters egne vurderinger, hvis man for at udfinde sondringen imellem retlige og ikke-retlige normer skal finde ud af, hvorledes folketingsmedlemmerne oplever de pågældende normer. Som regel »oplever« de nemlig ingenting, og resultatet lægges dem derfor i munden. En videnskabelig holdbar grænsedragning er en opgave, der overstiger, hvad psykologiske undersøgelser er i stand til at klare.

Det må naturligvis erkendes, at de politisk-ideologiske begrænsninger af lovgivningsorganets virkemåde er af relativ karakter. De skifter med tiden og den sociale udvikling. Indgreb i borgernes frihed og ejendom, som var helt utænkelige for 100 år siden, forekommer i dag almindeligt. Det er desuden klart, at hele den forestillingsverden, som er skabt af spekulationerne over statsmagtens grænser, indgår i det kulturmønster, hvori lovgivningen er et led, og er således medvirkende til at fastsætte de grænser, som lovgivningsorganet i et givet samfund på et givet tidspunkt selv accepterer. Den naturretlige metafysik er derfor slet ikke så betydningsløs, som man skulle tro, når man lytter til den moderne positivismes bedrevidende belæring. Iøvrigt har de ikke-retlige normer deres relative karakter til fælles med de retlige normer. Det er jo almindeligt anerkendt, at gældende forfatningsret på et uforanderligt grundlag af skriftligt formulerede forfatningsnormer har udviklet sig langt væk fra sit oprindelige udgangspunkt.

Analysen af det forfatningshistoriske hændelsesforløb så vel som af aktuelt forfatningsliv tyder derfor afgjort på, at begrebet *gældende forfatningsret* ikke hensigtsmæssigt bør dække et videre område end de udtrykelige grundlovsbestemmelser, i det omfang de effektivt efterleves, samt sådanne normer vedrørende statsorganernes adfærd, som kan ventes håndhævet af domstolene. Går man videre i retning af den af Alf Ross foreslåede begrebsbestemmelse, bliver kriteriet nødvendigvis af individualpsykologisk karakter, og da vi ingen sikre midler har til at konstatere andre personers tanker,²⁸ vil resultatet blive, at politikeres udtalelser kan fortolkes efter forgodtbefindende. Dersom der er tvivl og uenighed blandt de personer, der udgør statsorganerne, lader et sådant psykologisk kriterium os naturligvis helt i stikken.

²⁸ Retsvidenskabelige forsøg på at konstruere »lovgiverens motiver« eller abstraktionsvis at sammenfatte positiv lovgivning i veldefinerede principper er afskrækkende eksempler herpå. Ofte har politikerne slet ikke gjort sig tanker om de problemer, som juristen ved en efterfølgende undersøgelse opkaster.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

1959 års brittiska underhusval. Utgången av de brittiska underhusvalen den 8 oktober 1959 är märklig ur många synpunkter och nödvändiggör en revidering av åtskilliga äldre föreställningar om den brittiska valmanskåren. Den intressantaste och politiskt mest betydelsefulla aspekten är att det för första gången i modern tid lyckats för ett och samma parti att trygga regeringsinnehavet för en tredje full mandatperiod i följd. Endast en gång tidigare under 1900-talet har en regering setat kvar vid makten efter tre på varandra följande underhusval. Omständigheterna den gången var emellertid mycket speciella. 1906 års val var formellt en seger för den sittande liberala regeringen Campbell-Bannerman. Denna hade emellertid tillträtt i december 1905, och omedelbart upplöst underhuset, där de konservativa befann sig i majoritet. 1910 års båda val var också egenartade. Vid valen i januari 1910 förlorade liberalerna sin absoluta underhusmajoritet (de fick endast två mandat mer än de konservativa), men kunde fortsätta att regera tack vare stöd från labour och de irländska nationalisterna. De val, som ägde rum i december samma år, gav både liberaler och konservativa 272 mandat var, varför den liberala regeringens beroende av stödet från labour och irländarna fortsatte.

Liberalernas prestation att vid fyra på varandra följande val åren 1857, 1859, 1865 och 1868 få majoritet i underhuset är också anmärkningsvärd. Vid denna tidpunkt hade emellertid partiväsendet inte fått tillnärmelsevis den stadga, som det har i dag, varför någon rimlig jämförelse mellan denna serie liberala valsegrar och de konservativa framgångarna under 1950-talet inte är möjlig. 1850- och 1860-talets liberala underhusmajoriteter till trots kunde nämligen de konservativa vid två tillfällen bilda regering. Lord Derby var således chef för en konservativ ministär 1858—1859, och var åter premiärminister 1866—1868. När han det sistnämnda året avgick av hälsoskäl efterträddes han av sin partivän Disraeli, som emellertid måste avgå efter ett valnederlag några månader senare.

Vad som ställer 1959 års konservativa seger i särklass är inte endast att den sittande regeringen fått ett förnyat mandat från väljarna, utan att de konservativa kraftigt ökat sin underhusmajoritet. Samtliga val under 1950-talet har inneburit konservativa framryckningar. År 1950 var mandatökningen inte tillräckligt stor för att framtvunga labourregeringens avgång, utan regimskiftet fick vänta till efter 1951 års val, då en majoritetsförskjutning i 27 valkretsar var tillräcklig för att föra de konservativa till makten.¹ De konservativas 321 mandat i 1951 års underhus ökades till 345 vid 1955

¹ För 1950 och 1951 års val hänvisas till förf:s framställning i Statsv. Tidskr. 1952, ss. 142—150.

års val.² År 1959 skedde en ytterligare framryckning till 366 mandat.³ Denna breddning av det nuvarande regeringspartiets parlamentariska underlag är lika märklig som själva faktum att de konservativa lyckats vinna tre val i följd. Lagen om »pendelns svängning» har försatts ur funktion, vilket inte hänt sedan 1860-talet.

Även om 1959 års val till sin allmänna tendens brutit mot ett vedertaget schema, har det dock bekräftat en sak, nämligen att det är de konservativa som är det traditionella majoritetspartiet i brittisk politik. Den förgrundsställning, som detta parti intar, illustreras bäst av det faktum att det under hela 1900-talet endast tre gånger — åren 1906, 1945 och 1950 — hänt att ett annat parti fått absolut majoritet i underhuset vid ett allmänt val. Av detta århundrades 16 allmänna val har inte mindre än 9 gett de konservativa eller av dem dominerade partianser en klar parlamentarisk majoritet. Fyra val — 1910 (2 val), 1923 och 1929 — gav antingen ett mandatflertal åt heterogena anti-konservativa koalitioner eller resulterade i ett parlamentariskt dött lopp. Sedan 1895, då en konservativ regering under ledning av lord Salisbury efterträtt lord Roseberys liberala ministär, har de konservativa varit utestängda från regeringsmakten under den liberala regimen 1905—1915 samt under labourregeringarna januari—november 1924, 1929—1931 och 1945—1951.

1959 års val var i mycket stor utsträckning en kraftmätning mellan väl utbyggda partiorganisationer. En mätare på dessa riksomfattande partiapparaters betydelse är att var och en av de 630 valkretsarna hade minst två kandidater. Sedan 1832 har detta endast inträffat vid ett enda allmänt underhusval, nämligen det som ägde rum år 1955. Tidigare brukade åtminstone ett par valkretsar ha endast en kandidat nominerad, som automatiskt förklarats utsedd utan att något val behövde anställas. Vid de senaste mellankrigsvalen år 1935 förekom det således ingen valstrid i 38 kretsar, och vid 1931 års val fanns det 65 s. k. uncontested seats. Under hela efterkrigstiden har emellertid dessas antal reducerats till ett minimum. 1945 uppgick de endast till 3 valkretsar, 1950 till 2 och 1951 till 4.

Tidigare brukade antalet enkandidats-kretsar vara en mätare på styrkan hos de partipolitiska motsättningarna. I tider av stark politisk spänning har antalet uncontested seats varit förhållandevis ringa, medan de tenderat att stiga under ett lugnare politiskt klimat. Som regel var emellertid den omständigheten att en underhusledamot återvaldes utan motkandidat endast ett erkännande av det faktum, att vederbörandes ställning i den egna valkretsen var så stark att en valstrid inte tjänade något förnuftigt ändamål. I vissa fall var avsaknaden av motkandidat en politisk hedersbevisning. Praxis har således föreskrivit att sittande talman skall återväljas utan opposition; därmed har man velat markera dennes ställning ovan partierna. Labour bröt mot denna regel vid 1935 års val, men inte av någon sidovörd-

² 1950 och 1951 års underhus bestod av 625 mandat, men 1955 företogs en ökning till 630.

³ Under beteckningen konservativa innefattas i hela denna framställning även de konservativa stödpartierna (nationalliberaler m. fl.). Talmannen har, ehuru formellt partilös, räknats som konservativ. Samma är, beträffande 1959 års val, fallet med en skotsk vilde, som i de stora partiskiljande frågorna stöder de konservativa.

nad mot talmannen utan av en önskan att hålla sin lokala partiorganisation i talmannens valkrets funktionsduglig.⁴ Sedan dess har emellertid partiet officiellt respekterat principen att talmannen skall hållas utanför valstriden. Talman Clifton Brown hade trots detta vid 1950 års val en motkandidat, som emellertid inte stöddes av något parti och som hade mycket liten framgång bland väljarna. Vid 1955 års val fick talman W. S. Morrison en »oberoende labourman» som opponent. Denne hade inte något stöd från labour party, men lyckades trots detta få 12.000 röster. Vid 1951 och 1959 års val kandiderade inte talmannen, varför motkandidatsfrågan inte då var aktuell.

Som politisk hedersbevisning beslöt labour och liberalerna att inte ställa upp någon motkandidat till Churchill i dennes valkrets vid 1945 års val. En politisk vilde lät emellertid nominera sig, och erhöll till allmän förvåning över 10.000 röster. Sedan dess har partipolitiska honnörer av detta slag inte förekommit.

Sammanlagt 1.536 kandidater nominerades vid 1959 års val. Labour ställde upp i samtliga valkretsar i England, Skottland och Wales, men brydde sig inte om att utkämpa någon valstrid i 9 konservativa fästen i Nordirland. De konservativa ställde avsiktligt inte upp några motkandidater till 4 liberaler, av vilka 3 lyckades bli valda, till stor del tack vare detta indirekta konservativa stöd. Liberalerna gjorde en påfallande stor insats: 216 kandidater mot 110 vid 1955 års val.⁵

Valutgången innebar förändrade majoritetsförhållanden i 35 valkretsar. De konservativa erövrade 29 mandat, varav 28 från labour och 1 från liberalerna, och förlorade 6, av vilka 5 gick till labour och 1 till liberalerna. Den konservativa nettovinsten och labours nettoförlust uppgick alltså till 23 mandat. Av dessa låg 3 i valkretsar som de konservativa 1957—1958 förlorat i fyllnadsval.

De konservativa fick vidkännas en rad allvarliga bakslag i fyllnadsvalen under 1955 års parlament. Motgångarna inleddes redan i december 1955, då partiets andel av valmanskåren i Torquay reducerades från 60,4 till 51 procent. Denna tillbakagång motsvarades av en anmärkningsvärd ökning för liberalerna, som fick 23,8 procent av rösterna mot 14,2 procent vid de allmänna valen i maj. Under de kommande åren skulle liberalerna inregistrera vackra röstökningar vid en rad fyllnadsval. Mycket anmärkningsvärd var den liberala framgången i Rochdale i februari 1958, där den liberale kandidaten kom god tyåa, medan de konservativa, som förlorade mandatet till labour, kom på tredje plats; liberalerna hade inte kandiderat i Rochdale vid de allmänna underhusvalen i maj 1955. Ännu vackrare ur liberal synpunkt var valet i Torrington i mars 1958, då liberalerna gjorde sin första mandatvinst i ett fyllnadsval sedan 1929, trots att de inte heller i denna valkrets hade haft någon egen kandidat vid de närmast föregående allmänna valen.

Det var i februari 1957 som de konservativa förlorade sitt första mandat

⁴ Jennings, »Parliament», Cambridge 1948, s. 58 f.

⁵ Analysen av 1955 och 1959 års valresultat bygger på förf:s egen genomgång av röstsiffrorna, där ej annorlunda anges. Sifferuppgifterna har sammanställts med hjälp av »House of Commons 1955» och »House of Commons 1959», utgivna av The Times.

Tabell 1. Antalet avgivna röster vid 1955 och 1959 års val

	Konservativa		Labour		Liberalerna	
	1955	1959	1955	1959	1955	1959
London Boroughs	738.852	718.440	874.330	782.871	24.233	76.478
English Boroughs	5.379.307	5.506.023	5.318.654	5.136.777	250.512	560.762
English Counties	5.047.277	5.334.827	4.162.908	4.165.428	296.289	812.354
Welsh Boroughs	153.055	159.656	252.675	254.200	—	—
Welsh Counties	275.811	326.679	573.015	587.247	104.095	78.951
Scottish Burghs	581.463	575.237	605.130	632.060	—	37.341
Scottish Counties	692.479	685.090	582.928	613.213	47.273	71.622
Northern Ireland	442.647	445.013	35.614	44.370	—	3.253
SUMMA	13.300.891	13.730.965	12.405.254	12.216.166	722.402	1.640.761

i ett fyllnadsval, genom att labour då lyckades erövra Londonvalkretsen Lewisham North med en majoritet på 1.110 röster, medan de konservativa tidigare hållit mandatet med en övervikt av 3.236 röster. Detta var första gången sedan 1939 som en regering fått vidkännas en mandatförlust i ett fyllnadsval. Efterkrigsårens labourregering hade hållit alla sina vid 1945 års segerval erövrade platser, och behövde heller inte vidkännas några motgångar under parlamentsperioden 1950—1951. Samma var förhållandet med 1951—1955 års ministär Churchill.

De allmänna valen den 8 oktober 1959 innebar att de konservativa reparerade flertalet av sina motgångar i tidigare fyllnadsval. Av de 4 mandatförlusterna återtog 3; enda undantaget var Rochdale, där de konservativa fortfarande kom på tredje plats med labour som segrare och liberalerna som tvåa. Förlusten i Torrington eliminerades också, ehuru liberalerna belade andra plats. I Tonbridge, där de konservativa vid ett fyllnadsval i juni 1956 fått se sin majoritet reducerad från 10.196 röster till 1.602, noterades en övervikt på 10.506 röster vid de allmänna valen: den konservative kandidaten hade samtliga tre gånger endast en labourman som motståndare, medan liberalerna avstod från att delta.

Den allmänna tendensen av 1959 års resultat i de 51 kretsar det här är fråga om understryker hur otillförlitliga fyllnadsvalen är som politiska opinionsmätare. Väljarna reagerar uppenbarligen på ett annat sätt vid ett fyllnadsval än vid ett allmänt val, förmodligen därför att i det förra fallet regeringens ställning inte står på spel och partilojaliteten därför känns mindre stark. I de fall, då tendensen från ett tidigare fyllnadsval stod sig vid de allmänna valen, spelade speciella förhållanden in, som inte hade med den partipolitiska situationen i stort att göra. Detta var således bl. a. fallet i Rochdale.

Den konservativa frammarschen hade sin tyngdpunkt förlagd till London och grevskapen däromkring samt i industridistriktet i Midlands. Där gjordes 19 av de 29 mandatvinsterna. Labour stod sig bäst i Skottland, där partiet noterade 4 mandatvinster, men fick vidkännas en förlust — Glasgowvalkretsen Kelvingrove, som tidigare erövrats från de konservativa vid

Tabell 2. *De konservativas och labours underhusmandat,*

	Majoriteter under 1.000 röster				Majoriteter 1.001—2.000 röster				Majoriteter 2.001—3.000 röster			
	1955		1959		1955		1959		1955		1959	
	C	L	C	L	C	L	C	L	C	L	C	L
London Boroughs	1	3	2	2	3	—	3	—	—	2	1	2
English Boroughs	8	8	9	10	10	12	6	7	7	10	12	18
English Counties	6	7	5	4	7	9	5	8	6	3	8	1
Welsh Boroughs	—	—	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—
Welsh Counties	—	—	—	2	—	1	—	—	—	2	—	—
Scottish Burghs	2	2	—	5	—	3	1	—	1	1	1	1
Scottish Counties	3	—	—	1	1	2	1	2	2	2	3	1
Northern Ireland	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
SUMMA	20	20	17	25	21	28	16	17	16	20	25	23

Teckenförklaringar: C=de konservativa; L=labour.

ett fyllnadsval i mars 1958. Även röstmässigt var tendensen en annan i Skottland än i England. Medan den genomgående röstförskjutningen till de konservativas förmån var 1,6 procent i England, gick labour fram med 1,2 procent i Skottland. Den konservativa frammarschen var också väsentligt mindre markant i Wales än i England.⁶ Röstsiffrorna vid 1955 och 1959 års val redovisas regionsvis i tabell 1.

Valdeltagandet var livligare än vid 1955 års val: 78,7 procent mot 76,8, men nådde inte upp till 1950 och 1951 års valdeltagarprocent på 84 resp. 82,6. Ökningen av valdeltagandet från 1955 till 1959 års val är dock något större än vad dessa siffror anger, eftersom de förra valen ägde rum i maj och de senare i oktober, och vallängden därför var äldre och följaktligen mindre tillförlitlig vid det sistnämnda tillfället. Trots alla förutsägelser om motsatsen, drog labour ingen fördel av det högre valdeltagandet. Partiets nederlag år 1955 har brukat förklaras med att ett påfallande stort antal potentiella labourväljare inte brydde sig om att rösta. Valutgången det året skulle alltså ha bekräftat den gamla tesen att ett lågt valdeltagande gynnar de konservativa och ett högt är till labours fördel. Denna regel stod sig emellertid inte år 1959, då labour, trots ett högre valdeltagande än vid närmast föregående val, gick tillbaka i både röster och mandat.

Förklaringen här till kan vara tillfällig men kan också återspegla en mer långsiktig förändring i den brittiska valmanskårens struktur. En analys av majoritetsförhållandena i de 630 valkretsarna ger nämligen ett mycket överraskande resultat (tabell 2). Labour har vid tidigare efterkrigsval haft sina väljare mycket ojämnt fördelade. Ett påfallande stort antal mandat har erövrats med majoriteter på 20.000 röster eller därutöver, medan de kon-

⁶ The Times 10/10 1959.

fördelade efter majoriteternas storlek vid 1955 och 1959 års val.

Majoriteter 3.001—5.000 röster				Majoriteter 5.001—10.000 röster				Majoriteter 10.001—20.000 röster				Majoriteter över 20.000 röster				SUMMA			
1955		1959		1955		1959		1955		1959		1955		1959		1955		1959	
C	L	C	L	C	L	C	L	C	L	C	L	C	L	C	L	C	L	C	L
2	1	2	3	3	8	4	8	5	11	5	9	1	2	1	—	15	27	18	24
15	20	13	23	25	46	37	36	49	27	47	17	3	5	5	5	117	128	129	116
21	6	15	5	56	13	58	13	61	13	67	12	4	10	10	10	161	61	168	53
—	3	—	2	1	—	—	—	—	4	1	3	—	1	—	2	1	9	2	8
2	1	2	—	3	2	3	5	—	7	—	5	—	5	—	7	5	18	5	19
1	3	—	4	4	9	5	9	4	2	3	3	—	—	—	—	12	20	10	22
1	2	2	3	9	6	10	5	8	2	6	4	—	—	—	—	24	14	22	16
—	—	—	—	—	—	1	—	6	—	3	—	4	—	8	—	10	—	12	—
42	36	34	40	101	84	118	76	133	66	132	53	12	23	24	24	345	277	366	258

servativa dominerat i valkretsar, där majoritetsförhållandena inte varit lika markanta. Detta har gett labour ett valstrategiskt underläge, eftersom detta parti därigenom måste ha en förhållandevis stor röstövertikt i hela landet för att kunna få majoritet i underhuset; denna övertikt har uppskattats till mellan 1 och 2 procentenheter. 1959 års val gav emellertid labour och konservativa 24 valkretsar var med majoriteter över 20.000 röster, och de konservativas dominans i valkretsgruppen med majoriteter mellan 10.001 och 20.000 röster underströks ytterligare. Till en del men inte helt förklaras denna ökning, i absoluta tal räknat, av antalet konservativa mandat, vunna med mycket höga majoriteter, av att det finns förhållandevis många fler konservativa underhusrepresentanter än labourledamöter. En analys av röstsiffrorna i de 48 kretsar, där den segrande kandidaten fick en majoritet på minst 20.000 röster vid 1959 års val (tabell 3) visar emellertid, att de stora majoriteterna knappast är något allvarigare problem för labour längre. 6,8 procent av labourrösterna avgavs nämligen i av detta parti kontrollerade 20.000-röstors majoritetskretsar, medan motsvarande siffra för de konservativa var 6,2 procent.

Förändringen sedan 1950 och 1951 års val är påfallande. År 1950 låg 42 labourmandat i valkretsar med majoriteter överstigande 20.000 röster, medan 11 konservativa underhusledamöter hade en liknande röstövertikt. Vid valen följande år sjönk laboursiffran till 37, medan de konservativas ökade till 15. Nedgången till 23 labourmandat och 12 konservativa underhusplatser av denna typ vid 1955 års val kan delvis förklaras med det lägre valdeltagandet, som då främst gick ut över labour samt till en del med den konservativa mandatökningen, som rimligen borde ge sig tillkänna i röstökningar och därmed större majoriteter i de konservativas säkra valkretsar.

Tabell 3. Röstsiffrorna för underhusledamöter valda med majoriteter över 20.000 röster vid 1959 års val

	Konservativa	Labour
London Boroughs	26.606	—
English Boroughs	164.906	181.501
English Counties	355.308	383.449
Welsh Boroughs	—	60.773
Welsh Counties	—	214.372
Scottish Burghs	—	—
Scottish Counties	—	—
Northern Ireland	314.339	—
SUMMA	861.159	840.095

1955 års omreglering av 220 valkretsar kan emellertid också ha bidragit till att ge en mer jämn spridning av labourrösterna. Även demografiska förändringar kan ha varit av en viss betydelse i detta sammanhang. Oavsett orsaken är emellertid labour inte längre besvärat av ett lika stort valtekniskt handicap som tidigare.

För liberalerna innebar valresultatet en vacker framgång, men endast i röster räknat. Med en förlust och en vinst är partiets mandatantal fortfarande inte större än 6. Ökningen från 722.402 röster år 1955 till 1.640.761 år 1959 hänger delvis samman med att antalet liberala kandidater i det närmaste fördubblats. Per kandidat fick liberalerna 7.595 röster år 1959 mot 6.567 år 1955. I relativa tal ger detta en ökning på 15,7 procent.

Den mest påtagliga effekten av liberalernas stora kandidatinsats var, inte överraskande, att ett förhållandevis stort antal underhusledamöter kom att väljas med endast relativ majoritet. Sammanlagt 78 framgångsrika kandidater kom således inte upp i ett 50-procentigt röstetal; valordningen föreskriver emellertid att den kandidat, som får det största antalet röster, är vald, även om vederbörande har två eller flera motståndare, som tillsammans har fler väljare bakom sig. Antalet relativa majoriteter var liksom vid tidigare val störst för de konservativa, som har 47 underhusledamöter med ett väljarunderlag understigande 50 procent av de avgivna rösterna i vederbörande valkrets. Motsvarande siffra för labour är 31. I det övervägande flertalet fall var det förekomsten av en liberal kandidat som gjorde, att segraren endast valdes med relativ majoritet. Vid 1955 års val utsågs 25 konservativa underhusledamöter med relativ majoritet mot 11 labourmän. Ökningen år 1959 kan helt förklaras med det större antalet liberala kandidater.

Liberaler och konservativa har länge ansetts kämpa om samma väljargrupper, varför en större liberal kandidatinsats bedömts som oförmånlig för Tories. Vid åtskilliga av den gångna parlamentsperiodens fyllnadval var det uppenbart, att ett liberalt deltagande missgynnade de konservativa. $\frac{2}{3}$ av de liberala väljarna har beräknats ha sina andrahandsympatier hos de konservativa, medan endast $\frac{1}{3}$ skulle vara potentiella labouranhängare.

Trots att liberalerna nominerade ett påfallande stort antal kandidater år 1959 blev emellertid valutgången en övertygande konservativ seger. I de valkretsar, där liberalerna kandiderade både 1955 och 1959, sjönk labours röstsiffra med i genomsnitt 3 procent, medan de konservativa gick tillbaka 0,8 procent. I för liberalerna nya valkretsar sjönk laboursiffran 7,8 procent, medan de konservativa förlorade 7,1 procent av sina tidigare röster. Dessa siffror har tolkats som ett tecken på att liberalerna vid 1959 års val lyckades dra till sig förhållandevis många fler labourväljare än tidigare, och att det stora liberala valdeltagandet närmast var till de konservativas favör snarare än till labours. Detta torde emellertid vara en missuppfattning, som delvis har sin förklaring i liberalernas under valkampanjen uttalade strävan att ersätta labour såsom det radikala partiet. Att liberalerna i sin propaganda uppträdde som ett vänsterparti betyder inte att det mer vänsterbetonade av de två stora partierna fick släppa till huvudparten av de liberala rösterna. Högertendensen i de valkretsar där liberalerna nominerade egna kandidater, var nämligen väsentligt mindre markant än i landet i övrigt. Detta gällde framför allt de kretsar, där liberalerna ställde upp år 1959 men inte år 1955.⁷

Av de 29 konservativa mandatvinsterna togs endast 6 med relativa majoriteter. En av dessa vinster erövrades från liberalerna (Torrington), och av de övriga 5 är det endast 2, där liberalerna rent teoretiskt kan tänkas ha berövat labour ett mandat. En analys av de valkretsar, där labourkandidaten endast fick relativ majoritet, stärker emellertid uppfattningen, att huvuddelen av de liberala rösterna togs från de konservativa. I ett 10-tal av dessa 31 kretsar skulle labour ha löpt allvarlig risk att förlora mandat, om det inte funnits någon liberal kandidat.

Det är möjligt att liberalerna vid 1959 års val hade större framgång än tidigare i sina ansträngningar att vinna över väljare från labour. Huvudparten av partiets röster torde emellertid ha kommit från liberalt sinnade högermän. Trots sin strävan att bli det nya radikala partiet, har liberalerna uppfattats som ett alternativ till de konservativa, inte till labour.

Hans von Friesen

Ideologi och samhälle. Amerikanska och skandinaviska inställningar till planeringsprocessen. Syftet med föreliggande uppsats är att i korthet undersöka några element i det politiska tänkandets ut-

veckling i de skandinaviska länderna. Måhända kan därifrån uppslag av värde ges för att underlätta stads- och landsbygdsplanering i Förenta staterna. Analysen är uppdelad i tre delar: I: Några drag i Amerikas politiska utveckling; II: Motsvarande drag i den politiska utvecklingen i Skandinavien; III: Skandinavisk praxis, som borde kunna upptagas av amerikanska institutioner.

I.

De amerikanska grundlagsfäderna skulle måhända aldrig ha grundat sitt författningsverk på maktodelningsdoktrinen, om de varit vana att resa

⁷ The Economist 17/10 1959.

snabbare än 13 km i timmen. Men i ett samhälle utan tillgång till maskinell kraft fick principen om oberoende genom spridning av den politiska myndigheten mäktigt stöd av naturen själv. Det fanns gott om land, och detta gjorde skådeplatsen för de politiska avgörandena liten och relativt oät-komlig. En kommuns (town) utsträckning inskränkte sig till en timmes resväg från centrum, och byggnadernas höjd begränsades av principen om fallande räntabilitet, tillämpad på trappor.¹ Det fanns en gräns för det antal människor och hästar, som med bekvämlighet kunde beredas plats i en sådan kommun. Aristoteles »familiarity rule» kan ha överskridits, men de röstberättigade var åtminstone tillräckligt begränsade till antalet för att möjliggöra en adekvat representation. För stadsutvecklingen var det än viktigare att de som gjorde affärer i staden bodde tillräckligt nära för att betrakta dess intressen som sina egna.

Snabb rörlighet, stora befolkningstal och industrier hotade inte våra förfäders frihet av den enkla anledningen att dessa faktorer ännu inte kunde skönjas. Vad de kunde se var emellertid ett autoritärt system, som saknade representativa inslag och som inte längre passade in i den framträngande rationalismens och liberalismens system och som därför var ett hot — om inte det enda hotet så dock det största. Dessa deterministiska samhällens omedelbara mål var därför självbevarelse genom ett instrument, som inte blott stod emellan medborgaren och blotta faran för en autokratisk regim utan även kunde ändras enbart på det sätt som den antagits på. Ett sådant instrument fanns, lyckligtvis, nära till hands. De missnöjda hade diskuterat »samhällsfördraget» så länge att detta kommit att anta en laglig auktoritets karakteristiska drag, om också icke dess format. Från ett i teorien fattat kontrakt till en formell författning var det blott ett kort steg.

Eftersom vår grundlag kom före den industriella revolutionen, var dess författare mer bekymrade över det tyranni, som en av dem känd stat kunde utveckla än av teknologiens tyranni, som de inte ens kunde föreställa sig i fantasien. När allt kom omkring var deras revolutionära framgång inte bara 1776 års seger, det var också en seger för ett århundrade av revolutionärt tänkande och revolutionär verksamhet. Deras främsta syfte var att befästa framgången.

Om vi ser tillbaka, kan vi skönja att grundlagsfädernas tankar påverkades av vissa brittiska och franska politiska filosofer. Men det vore måhända ett misstag att tro att dessa teoretiker på ett avgörande sätt bestämde den amerikanska författningsutvecklingens inriktning. Det förefaller dock icke orimligt att tänka sig att de amerikaner, som plötsligt blev ansvariga för att omsätta en revolutionär rörelse till institutionell verklighet, omfattade ideologier, som stod i överensstämmelse med vad de lärt av erfarenheten. Det var den förrevolutionära regeringen, som tillhandahöll grunden för vikter och motvikter samt maktindelning; men de teoretiker, som kunde förklara och försvara tidens känslor, erkändes som föredömen.

¹ Principen förstärkt av invånarnas speciella intressen. Ett hus beläget vid 50 Mt. Vermont Street i Boston fick enligt i laga ordning fattat beslut icke byggas högre än 13 fot för att göra det möjligt för dem som bodde i huset mitt emot att se sina betande kreatur på Boston common. Jämför George Weston, »Boston Ways», s. 44 (Boston Beacon Press, 1957).

Av dessa teoretiker är Montesquieu och Locke av särskild betydelse. James Harrington och Adam Smith lämnade indirekta bidrag. Harrington uppställde som bekant formen för samhällskontraktet. Hans verk »Oceana» (1656), som i själva verket är en hypotetisk konstitution inspirerad av olika antika förebilder, förutsätter valprincipen, begränsad valperiod, hemliga val och religionsfrihet. En primitiv form av maktindelning förutses även i det att en aristokratisk deliberativ församling underställer sina beslut en representativ »Prerogative Tribe's» godkännande eller förkastande.²

Trots att Harrington hade republikanska åsikter finns det inga tecken på att han uppskattades av amerikanerna. Hans viktigaste bidrag blev hans betydelse för Locke och Montesquieu, och detta på ett märkligt och betydelsefullt sätt. Locke tog upp enbart maktdelningsprincipen men inte inslaget av positivt ledarskap. Montesquieu däremot framför båda dessa principer i det elfte kapitlet av »Lagarnas anda». Och trots att Jefferson flitigt öste ur både Lockes och Montesquieus idévärld, undvek han den senares berömda elfte kapitel.³ På så sätt kom den amerikanska versionen av maktindelningen att ge företräde åt exekutiv svaghet framför aktiv styrelse.

Lockes inflytande på Jefferson var så stort att det har gett anledning till påpekandet att Declaration of Independence låter som en omskrivning av Lockes »Second Treatise».⁴ Carl Becker anser att »härstamningen är i direkt nedstigande led: Jefferson kopierade Locke . . .»,⁵ och Jefferson själv erkänner sin tacksamhetsskuld.⁶ Hans gillande av Locke bör inte överraska, ty Locke hade också vunnit politiska sporrar; hans »Second Treatise», publicerad omkring 1680, bidrog troligen till whigrevolutionen.

Locke tog upp Hobbes' föredragstanke och gjorde den acceptabel genom att göra regeringen lika väl som individen till en kontraktbunden fördragspart. Det blev därför möjligt att göra motstånd mot den närhelst den svek sina avtalsförpliktelser — ett avtal som omfattade långt fler individuella rättigheter än Hobbes'. Detta blev en följd av deras inbördes oförenliga uppfattningar om det mänskliga »naturtillståndets» karaktär. Hobbes' trätlystna varelser bildade ett samhälle därför att det var nödvändigt. Lockes människor var förnuftiga och hjordbildande varelser, som föredrog samhället på grund av den ordning och stabilitet som det kunde skänka.⁷ Lockes förnuftsvarer kunde knappast förväntas inträda i ett samhälle, som var oförmöget att garantera dem de friheter som de åtnjöt i naturtillståndet. Enligt Hobbes' uppfattning, å andra sidan, var samhällsbyggnadens motivering att försäkra sig om att alla undersåtar på härskaren överlät alla naturliga rättigheter sänär som på tre. Betydelsen av Lockes' version blev att den gav naturrettisdoktrinen den inriktning amerikanerna hade behov av. Naturrettisdoktrinen hade, alltsedan Panaetius förde in den

² George Sabine, »A History of Political Theory», ss. 504—507 (New York, Holt 1955).

³ Frantz Neumann, »The Democratic and the Totalitarian State», s. 139 (Glencoe, Free Press, 1957).

⁴ John Hallowell, »Main Currents in American Political Thought», s. 155 (New York, Holt, 1957).

⁵ Carl Becker, »The Declaration of Independence», s. 79 (New York, 1922).

⁶ Hallowell, a. a.

⁷ John Locke, »The Second Treatise of Government», §§, 19, 223, 123—130.

i Scipios krets, präglats av förpliktelser. Nu fick den genom Locke en kraftig färg av individualism. För Locke blev naturrättens innebörd snarare medborgarnas rättigheter än härskarens auktoritet.

Sedan Lockes samhälle väl är etablerat, behöver det någon slags domare för att slita tvister och för att ge förorättade upprättelse. Denna domare är legislaturen, vars främsta uppgift är att bevara medborgarnas liv, frihet och egendom.⁸ Eftersom sådana frågor kan avgöras snabbt, är det inte nödvändigt med en kontinuerligt verksam legislatur; för övrigt är det bästa att legislaturen upplöser sig snabbt så att dess medlemmar själva kan bli underkastade nypromulgerade lagar. Förvaltningen bör emellertid fungera permanent så att lagarna vidmakthålls; och på så sätt kan den lagstiftande och den exekutiva funktionen hållas skilda från varandra.⁹ Man bör här lägga märke till den grundläggande förutsättningen för resonemanget; välfärden är bäst betjänad av att rättigheter bildar grunden för samhällsordningen; förpliktelser är ingenting annat än den fria utövningen av dessa rättigheter; regeringens enda funktion är att skydda de individuella rättigheterna.

Både staten och kyrkan hade nu avlägsnats. Endast rättigheter — särskilt rättigheter som gällde förmögenhet — återstod. Locke förefaller inte att ha bekymrat sig över det förhållandet att rättigheter att äga all egendom, som »he has mixed his labour with»¹⁰ inte är förenlig med principen att ingenting skulle få förvärfvas på ett sätt som skulle kunna skada ens nästa.¹¹ Han var så angelägen att bevara rättigheter och att begränsa regeringens myndighet, att han för att använda sir Frederick Pollocks ord »seems even to ignore the Doctrine of Eminent Domain, of which he must have heard».¹² På så sätt begränsade Lockes konstruktion de framsteg som han avsåg att främja med den. Denna version av särskilda konstitutionella funktioner var rent praktiskt betingad. I motsats till Montesquieu hade Locke ingen verklig maktodelningsdoktrin. Montesquieu å andra sidan var medveten om den kollektiva makten och försökte utnyttja den för att främja det allmänna bästa (till skillnad från särskilda intressen). Hans människa är svag i naturtillståndet men stark i samhället.¹³ Kulturen ökar makten men makt skapar girighet, som upphäver balansen i den sociala strukturen. Montesquieus syfte var därför att hindra de fås makt från att bli dominerande, d. v. s. att göra friheten förenlig med styrelse. Liksom Spinoza erkände han att makt endast kan uppvägas av motvikter,¹⁴ men ändå undviker han formeln att rätt är detsamma som makt genom att han tillmäter samhällsgrupperna lika stor vikt: monarkin som den verkställande, aristokratin i representationens överhus och bourgeoisien i underhuset. Politisk handling skulle kunna uppstå endast genom samtycke mellan

⁸ Ibid., § 89.

⁹ Ibid., §§ 143—4.

¹⁰ Ibid., § 27.

¹¹ Ibid., § 36.

¹² Sir Frederick Pollock, »Locke's Theory of the State». Ingår i: »Proceedings of the British Academy», 1903—04 (Oxford University Press, 1904).

¹³ Montesquieu, »L'Esprit des Lois», bok XI, kapitel 3.

¹⁴ Ibid., bok XI, kapitel 4.

alla tre makterna. Friheten enligt Montesquieus definition är ingen ohämmad frihet utan frihet att handla i överensstämmelse med det allmänna bästa.

Montesquieu avsåg att de valda representanterna skulle inskränkas i sin maktutövning lika väl som exekutivmakten. Och förmodligen föredrog han konstitutionell monarki framför Lockes demokrati som den idealiska styrelseformen. Av denna anledning blev hans uppfattning om friheten förkastad av Jefferson men accepterad av Madison.¹⁵ *The Federalist* ser i konstitutionell styrelse en styrelse, som främjar det allmänna bästa. Därför gör den amerikanska dogmen uppfyllandet svårt. Ty Jefferson accepterade hos Montesquieu endast maktindelningen såsom form. Maktindelningens innehåll var klart präglad av Lockes idéer. När detta förenades med Adam Smith's »invisible hand of the marketplace» blev resultatet i teorin ett minimum av styrelsens medverkan i samhällets angelägenheter, en överföring av det allmänna bästa till de enskilda, en kanalisering av den sociala utvecklingen i abstrakt lagstiftning och en begränsning av den administrativa roll till att tillämpa allmänna lagar i konkreta fall. Förvaltningen är inte det viktigaste medlet till sociala förändringar utan endast »rytmsektionen».

Montesquieus maktindelning doktrin var aldrig avsedd att skiljas från hans uppfattning om friheten. »It is not the constitution form that stands at the center of his theory but its social substructure. No one was less inclined than Montesquieu to make a fetish of the constitution».¹⁶ Enligt hans mening innebar maktindelningen en balans mellan sociala krafter, inte en strid mellan olika regeringsfunktioner. Funktionerna avsågs röra sig i endräkt, så länge som ingen klass inkräktade på någon annans rättigheter. Särskild från sina sociala syften kan maktindelning doktrinen, som bara skiljer lagstiftning från administration, varken garantera frihetens välsignelser eller främja det allmänna bästa.

Om vi accepterar jämlikhetens princip, finns två sätt för medlemmar av ett samhälle (commonwealth) att handla för det gemensamma bästa. De kan »röra sig i endräkt»¹⁷ i syfte att nyttja sin kollektiva makt för att uppnå önskade ändamål, såsom Montesquieu avsåg, eller också kan de vänta, tills det kommer någon särskild förevändning, innan de gemensamt beslutar att följa en viss handlingslinje. När vi identifierar Locke-Jeffersons modell som »the American way of life», har vi övergett den första metoden. Kvar står emellertid att hos oss måste framsteg vanligen vänta tills det kommer en kris. När regeringens främsta funktioner blockerar varandra, är en yttre händelse en nödvändig förutsättning för en gemensam reaktion. Detta besynnerliga förhållande rationaliseras till en teori, baserad på myten att beslut fattade på stället just där händelsen inträffar på något sätt skapar en flexibilitet och stärker den demokratiska processen. I själva verket är denna teori, »challenge-response», bristfällig i tre olika hänseenden: 1) Eftersom existerande institutioner inte har utrustats

¹⁵ William Carpenter, »The Development of American Political Thought», s. 84 (Princeton University Press, 1930).

¹⁶ Neumann, a. a. s. 142.

¹⁷ Montesquieu, »L'Esprit des Lois», bok XI, kapitel 6.

för att utbreda sig längre än existerande situationer ger anledning till, måste nya organ och institutioner skapas till för att bemästra kriserna. Detta uppmuntrar till splittring av den politiska makten. På så sätt kommer den till slut att underminera de teoretiska grundvalarna, ty när auktoritet och ansvarighet icke längre kan skiljas från varandra går handlingen vilse. Traditionen att avla regeringsorgan har, såsom Paul Ylvisaker påpekat, till resultat att den period, som föregår handlingsperioden, blir oändligt förlängd.¹⁸ 2) När handling kommer till stånd, är det en avsevärd period mellan kris och reaktion och många människor tar skada under den perioden. För att ta ett exempel. Det förhållandet att public schools förbättrar sin standard, när de upptäcker att de som utexaminerats inte kan komma in vid college, kan knappast framlocka några hurrarop från dem som redan har blivit statistik. 3) Vilken handling som än följer representerar sällan största möjliga effektivitet och tillfredsställelse. Sådana botemedel, som man använder för att fylla igen bräschen, tar lätt formen av kompakta bälverk, så snart som floden en gång har dämats upp. På så sätt rättfärdigar sig en procedur inte genom att baseras på det bästa av olika alternativa beslut utan snarare genom att dölja problemet. Vi nöjer oss alltså med att acceptera partiella lösningar och dröjsmål som jämn-goda med verkliga botemedel.

Vidare kan vi inte anta, att en defensiv attityd är det enda logiska sättet att reagera när rödrockarna anfaller längs körvägen. En Patrick Henrys vältalighet kunde visa sig tillräcklig för Virginias lagstiftande församling, men de som togs utan svärd, när truppena landade, kommer mer sannolikt att låta slagorden falla och att sticka till skogs. Inte heller kan vi dra slutsatsen av den brist på ordning, som utmärker deras flykt, att en reorganisation skall kunna ändra deras rörelseriktning. Utan förberedelser i förväg kommer reaktionen inför händelserna att bero inte på vilket av olika teoretiskt tänkbara alternativ, som blir det mest fruktbara, utan på vilket av dessa alternativ, som är minst motstötande.

En möjlighet som ofta står öppen är att fly. När reträtten ger bättre resultat än någon annan möjlighet, är det ingenting irrationellt i att ge sig iväg. Om den förhärskande uppfattningen uppmuntrar dröjsmål, oordning och palliativ, kan rörlighet bli minoritetens bästa vapen. För att ta ett exempel, så betvivlar jag faktiskt att stadsborna packar sina ägodelar och flyttar på grund av någon slags hängivelse för ett större syfte eller det allmänna broderskapet, det verkliga eller inbillade, som förutsätts finnas i omgivningarna.¹⁹ Han lämnar staden, därför att den har blivit outhärdlig och därför att han är trött på att slåss mot »stadshuset». Han lämnar staden, därför att den har upphört att vara en samfällighet och mer och mer ser ut som en maktstruktur, i vilken blott hans intressen är orepresenterade. Han lämnar staden, därför att samhället, för att använda Tawney's ord, har antagit utseendet av ett stort aktiebolag, i vilket den politiska makten och

¹⁸ Paul Ylvisaker, »Some Criteria for a 'Proper' Areal Division of Powers». Ingår i: Maass (utg.) »Area and Power», s. 47 (Glencoe, Free Press, 1959).

¹⁹ Jämför Robert C. Wood, »Suburbia», särskilt i det sista kapitlet (Boston, Houghton-Mifflin, 1959).

vinstutdelningen går till dem som har det största antalet aktier.²⁰ Hans välfärd hotas, när ideologi och organiserad maktstruktur motarbetar hans syften, och att ge sig iväg är en absolut logisk reaktion. För utvandrarerna betyder det föga att förortsstyrelsen måhända kan vara godtycklig, så länge som det är säkert att övergrepp begås i staden. Han förklarar sig oberoende av samma skäl och på samma sätt som grundlagsfäderna. Och eftersom han inte längre identifierar sig själv med staden, kommer hans lojalitet mot förorten att följa traditionen. Han måste motstå staden, inte samarbeta med den.

Det innebär i själva verket att Jeffersons accepterande av Lockes atomism var fel från början. Felet är inte att den modell, som fungerade i små primitiva samhällen, inte kan anpassas till Jacksons idéer. Benägenheten mot expansion i städerna var urskiljbar 1776 och skulle ha kunnat förutses i ett effektivt samhällsfördrag. Jeffersons modell kunde fungera i en direkt demokratisk styrelse, endast därför att deltagarna i denna styrelse utgjorde exogent den sociala grundval, på vilken Montesquieu kunde rättfärdiga sin maktindelning. Den fungerade, därför att den vilade solitt på den aristoteliska familiaritetsprincipen; och när familiaritet inte längre var möjlig, kunde modellen inte längre räcka till. Montesquieu's teori gjorde sociala framsteg till en integrerande del av systemet; Locke (och Jefferson) endast förmodade att de existerade. Och intet system, som bygger på fasta förmodanden, kan någonsin bli livsdugligt.

Maktdelningsdoktrinen är endast till formen en albatross kring nacken på en sofisticerad regering. Den kan bestå, endast därför att den har blivit en dogm, men så länge som den består, kan vi knappast kritisera stadsborna, som ger sig i väg för att leta efter en typ av samhälle, för vilket den Jeffersonska modellen var avsedd.

II.

Om den amerikanska formeln har utelämnat katalysen mellan frihet och allmän välfärd, måste vi då försona våra ideal med en heterogen blandning? Är »challenge-response» det arv som återstår för den västliga demokratin eller kan demokratiska institutioner förmås att fungera som reklamén påstår?

Det är ingen brist på teoretiska modeller för en social demokrati. Problemet är först att finna en som är genomförbar. Det uppenbara kriteriet är den utsträckning, i vilken en vald förebild har bevarat eller stärkt de grundläggande värdena frihet, jämlikhet och välfärd, till vilka Ylvisaker hänvisar.²¹ Men det avgörande provet på dess tillämplighet kommer att bli, om det också uppmuntrar en känsla av »community», där en sådan under normala förhållanden icke kan förväntas existera.

Jag tror att vi kan finna en sådan »community» i det skandinaviska området. I syfte att anpassa dessa länder till den amerikanska scenen, tar jag mig friheten att betrakta dem som jämförbara med våra stater. Det

²⁰ R. H. Tawney, »The Acquisitive Society», s. 15 (London, G. Bell, 1952).

²¹ Ylvisaker, a. a., s. 31.

är åtminstone riktigt, om man tänker på befolkning, resurser, topografi och administrativ struktur, vilka är de faktorer, som i första hand berör oss. Amerikanerna betraktar ofta skandinavisk enighet som ett nästan naturligt fenomen, delvis därför att den varit framgångsrik och därför att de gemensamma ansträngningar, som gjorts av de skandinaviska staterna, inte har präglats av yttre fanfarer.

I själva verket har denna höggradiga politiska effektivitet varit svår-vunnen. På det hela taget förefaller de faktorer, som präglar de sociala förloppen i dessa områden, att vara splittrande snarare än enande; bortsett från etniska likheter förefaller de skandinaviska länderna att ha en naturlig benägenhet för splittring. Den tusenmilslånga halvö, som inrymmer Norge och Sverige, består till stora delar av berg i inlandet med få städer, gles befolkning och svårtillgängliga passager, som är stängda under långa delar av året. Bortsett från södra Sverige (som sträcker sig fram från Norge mellan Tyskland och Polen) är befolkning och städer i Norge, Sverige och Finland fördelade längs en kustlinje på mer än 6.000 kilometer. En tredjedel av den danska befolkningen är koncentrerad till Själland och två tredjedelar av den själländska befolkningen bor i Köpenhamn; båda dessa ligger närmare Berlin och Hamburg än Stockholm, Oslo eller Helsingfors. Bottniska viken skiljer Sverige från Finland. Den är lika stor som Adriatiska havet, som skiljer Italien från Jugoslavien. Den punkt, på vilken Finland, Sverige och Norge möts, ligger ovanför polcirkeln och är bebodd i huvudsak av nomadiserande lappar. Vattendragen från bergsryggen, som bildar ryggraden i Norge och Sverige, går med parallella lopp mot havet; varken här eller på det danska låglandet eller i det stora sjödistriktet i Finland finner man flodbassänger, liknande dem som skapat samhällena i Asien, Indien, Mellersta Östern och på den nordamerikanska kontinenten.²²

Inte heller kompletterar de skandinaviska länderna varandra på exportens område på samma sätt som det brittiska samväldets länder kan göra för att bevara sin ekonomiska stabilitet. Tvärtom, de huvudsakliga exportprodukterna från Norge och Finland konkurrerar med varandra och med Sveriges, och Sverige är också självförsörjande i fråga om sådana produkter, som exporteras från Danmark. Alla de fyra länderna har varit förbundna med det ena eller det andra av dem i det förflutna, med våld eller med förtryck, så att i dag alla är mycket känsliga i fråga om alla former för samarbete, som skulle kunna återupprätta något av ländernas hegemoni. Det gäller alla utom Sverige, det starkaste av dem. Sverige har sedan sekelskiftet fört en neutral politik. Danmark och Norge, å andra sidan, har anslutit sig till NATO, medan Finland är ovilligt att delta i någon form av verksamhet, som skulle kunna ådraga det Sovjetunionens ogillande. Ekonomiskt sett är Sverige självförsörjande, Norge är starkt draget mot England, och Danmark är nära att lämna den skandinaviska gemenskapen för att inträda i det europeiska frihandelsområdet. Kort sagt,

²² Nordic Economic Cooperation Committee, »Nordic Economic Cooperation (General Part)», s. 115 (Köpenhamn, 1958).

de krafter, som motarbetar en utveckling av resurserna genom samarbete i det skandinaviska området, förefaller enorma.

Inte desto mindre har nordisk-ekonomiskt samarbete och nordisk-politisk samverkan gjort framsteg med en hastighet, som icke överträffas av något annat regionalt utvecklingsprojekt utom möjligen den europeiska kol- och stålunionen, och utan tvånget av övernationella höga myndigheter, administrativa domstolar eller invecklade uppördssystem. Politiskt sett har de skandinaviska länderna lyckats samordna sin verksamhet, både så att ett jämviktsförhållande, präglad av konkurrens, har uppstått inom den nordiska marknaden och så att de ekonomiska fluktuationerna har dämpats. Sedan några år har Danmark och Sverige utväxlat elektrisk kraft; Sveriges hydroelektriska överskott har på somrarna förts över till Själland, och Danmarks värmekraft har gått tillbaka från Själland till Skåne under vintern. Detta har lett till ett internationellt kraftledningssystem och ny-ligen till internationella vattenkraftverk, såsom NEA-projektet i det norska Sör-Tröndelag.²³ Scandinavian Airlines System är ett företag, som genom samverkan har löst ett problem, särskilt när det gäller internationella krediter, som inte skulle ha kunnat lösas av de deltagande staterna var och en för sig.²⁴ Gynnsamma konkurrensförhållanden ifråga om produktion och försäljning av stål, automobiler och kemikalier har uppnåtts genom planerad fördelning av beställningar hos underleverantörer och genom gemensamma investeringar. Samarbete ifråga om forskning och undervisning, upplysningstjänst, dokumentation, bank- och finansväsen främjas för närvarande. Lagar har utformats genom gemensam lagstiftning. Arbetskraftens rörlighet har uppmuntrats genom att medborgare i de andra nordiska länderna har rätt att åtnjuta social vård, social säkerhet och sjukförsäkringsförmåner i de länder där de bor. På den lokala nivån är urbaniseringsutvecklingen så väl dokumenterad att den gör vidare observationer överflödiga.²⁵

Det är svårt att förklara den skandinaviska samarbetsandan enbart med hänvisning till den kulturella homogeniteten — denna är inte större än den som finns i de flesta andra västerländska stater — eller med hänvisning till deras politiska struktur, vilken inte alls är olik den i andra parlamentariska demokratier. Jag tror att förklaringen ligger i den ideologiska och historiska erfarenhet, som de skandinaviska folken haft.

Den amerikanska nationen var redan en verklighet och friheten hade kommit till oss vid den tid, då de skandinaviska folken blev mottagliga för politisk abstraktion. Men det hade funnits en lång tradition av lokal demokrati, som avlägsnade överdrivna farhågor i fråga om statens makt. I all synnerhet gäller detta Sverige, där folkrepresentationen (som i England och i Ungern) uppstod redan under medeltiden. Sveriges första riksdag inkallades t. ex. 1435 under upproret mot den danska unionen, och så tidigt som 1350 möjliggjorde den lag som utfärdades av Magnus Eriksson att en representativ församling valde kung, avkrävde honom kungaed

²³ Ibid., s. 86.

²⁴ Ibid., s. 46.

²⁵ Ibid., s. 90.

och utdrev honom ur riket om han bröt sin ed.²⁶ Det kan naturligtvis inte förbises, att monarkin usurperade de folkliga rättigheterna under det danska enväldets tid (1660—1849) och under det karolinska enväldets tid i Sverige (1680—1718). Men folkrepresentationerna sträckte ut sina armar för att hävda de fria människans rätt när helst tillfälle gavs. På så sätt blev liberalismen till slut en fråga om att skaka av sig enbart en monark, inte en ideologi. De skandinaviska folken utvecklade aldrig den politiska förföljelsemani, som har drabbat många amerikaner i det förgångna och för närvarande.

Den franska revolutionen fångade den norska bourgeoisens fantasi. När Danmark avstod suveräniteten över Norge till Sverige år 1814, lyckades den övertala den norske kungen att samla en konstituerande församling. Nyheterna från Frankrike, för att nu citera B. J. Hovde, hade upplöst många traditionella politiska föreställningar,²⁷ och författningen som tillkom var byggd — precis som den amerikanska — på liberala principer från brittiska och franska filosofer.

Det är emellertid en materiell skillnad ifråga om det sätt på vilket norrmännen assimilerade de franska och amerikanska revolutionsidéerna. Uppenbarligen förstod norrmännen Montesquieus mening med maktodelningsdoktrinen, ty de gav Rousseau en mera framskjuten plats än Locke. Sålunda skyddas de personliga rättigheterna i tolv budord²⁸ av de sammanlagt 110 paragrafer, som 1814 års grundlov omfattar. Det finns inte, för att använda Frede Castbergs ord, något försök att formulera en princip om okränkbara rättigheter för individen i ett system av rättigheter och garantier, som syftar till att täcka alla tänkbara former av missbruk från statens sida i alla sfärer av samhällslivet.²⁹ Inte heller var den verkställande maktens chef enbart ett sekretariat till legislaturen, som amerikanerna ursprungligen hade tänkt sig den. Tvärtom. Kungen gavs avsevärd oberoende lagstiftningsmakt i det allmännas intresse, sida vid sida med stortinget.³⁰ Denna princip förstärktes 1884, då efter en tvist mellan kungen och stortinget, parlamentarismen infördes.

Den norska modellen bevarade Montesquieus mål att nå en riktig balans, som kunde anpassas från tid efter annan, mellan regeringsmakten och samhället, och den införlivade med sig den rousseauanska uppfattningen att ett riktigt kontrakt är en föreningsakt snarare än en överenskommelse rörande den individuella jurisdiktionen.³¹ Emellertid måste det medges, att den norska liberalismen i stor utsträckning inspirerades av en reaktion mot Sveriges herravälde och under senare år, särskilt ifråga om uppfattningen om domstolarnas rätt att pröva lagens giltighet har den tenderat

²⁶ Elis Håstad, »The Parliament of Sweden», ss. 9—10 (London, The Hansard Society, 1957).

²⁷ B. J. Hovde, »The Scandinavian Countries», s. 219 (Ithaca, Cornell University Press, 1948).

²⁸ §§ 96—107.

²⁹ Frede Castberg, »The Norwegian Way of Life», s. 49 (London, Heinemann, 1954).

³⁰ Ibid., s. 48.

³¹ Rousseau, »The Social Contract», bok III, kapitel 16.

att komma närmare amerikanska förebilder.³² Det är sant att de skandinaviska inställningarna har mera riktigt definierats av danska och svenska teoretiker.

Det är inte av ringa betydelse för det politiska tänkandets utveckling var handelns vägar går. Norrmännen har alltid känt gemenskap med England. De har känslomässigt tenderat att gynna antingen britterna, som köpte mycket timmer, eller fransmännen, som importerade stora kvantiteter av norsk fisk. Svenskarna å andra sidan såg söderut, danskar och tyskar var mera välbekanta för dem. Det är därför inte överraskande, att svenskt politiskt tänkande har påverkats mera av fransk-tysk-dansk uppfattning än av fransk-brittisk. Och här, återigen, har Montesquieu intagit en framskjuten ställning, ty tyskarna har alltid försökt imitera britternas politiska institutioner, som de nästan enbart såg genom Montesquieus felaktiga analys av den engelska författningen. Den anti-demokratiska delen av den tyska liberalismen var särskilt disponerad för att acceptera Montesquieus beskrivning, enligt vilken det brittiska regeringssättet framträdde mera som en konstitutionell monarki än som en parlamentarisk demokrati.³³

Inom den kontinentala skolan märks särskilt sådana namn som Rousseaus, Kants, Fichtes och Hegels. Skandinavernas reaktion gentemot dem var blandad. Kants idealism förkastades lika väl som Hegels uppfattning om statens överherravälde. Men en för dem alla gemensam tråd förstärktes genom upprepning till den grad att den kunde väva in sig i samhällstänkandets väv, och det var tanken att social lagstiftning och frihet var två sidor av samma mynt. När Montesquieu efterlyste jämvikt mellan regering och samhälle, satte Rousseau fusion i dess ställe. »Goda sociala institutioner», sade han till Émile »är sådana som är bäst lämpade för att gjuta samman enheten såsom en grupp, så att människan inte längre betraktar sig som en utan som en del av det hela».³⁴ Och senare: »blottå åsynen av ordning lär oss att känna den och att älska den. Det allmänna goda är det verkliga motivet för honom».³⁵ Betydelsen av denna admonition var att den lade tonvikten på social aktivitet snarare än på social doktrin. Frihet uppnås inte genom att man avstår från politik utan genom att man deltar i den. En liknande tanke uttrycks av Kant, när han förklarar att etisk frihet inte är ett faktum utan ett postulat, inte en gåva utan en uppgift.³⁶ Och för båda är det gemene mans moraliska känslor som bildar etikens grundval.³⁷

Att våra medverkande är ju också kärnan i Hegels system. Enligt Hegel³⁸

³² Franklin Scott, »The United States and Scandinavia», s. 92 (Cambridge, Harvard, 1950).

³³ Neumann, a. a., s. 140.

³⁴ Rousseau, »Émile», ss. 6—7 (London, Dent, 1955).

³⁵ Ibid., s. 437.

³⁶ Ernst Cassirer, »The Myth of the State», s. 362 (New York, Anchor, 1955).

³⁷ Jämför Sabine, a. a., s. 594.

³⁸ Jämför Herbert Marcuse, »Reason and Revolution: Hegel and the Rise of Social Theory», ss. 50—60 (New York, Humanity's Press, 1954).

är rentav det högsta stadiet av moralitet uppnått, när individens intressen helt går upp i gemensamt omfattade uppfattningar. På så sätt uppnås förnuftets universalitet. Hegel ansåg de sociala och ekonomiska system, som då existerade, såsom i huvudsak negativa och anarkistiska, sönderslitna av motsägelser, som hotade att fördärva hela samhällsorganisationen. Statens uppgift var att hjälpa dessa motsägelser och att med sin styrka avsiktligt och förnuftigt sysselsätta människornas totala resurser. Hegel urskiljer tre associationsnivåer allt efter graden av integration, som var och en är förknippad med särskilda integrationsorgan. Förbindelse mellan individer i organiserad verksamhet är kännetecknande för familjen, medveten samverkan av individer i organiserad verksamhet är kännetecknande för arbetets, egendomens och lagens samhällsinstitutioner och, slutligen, förnuftets universalitet och full identifiering uppnås i staten. Vid integrationens högsta nivå upphör plikten mot samhället att hämma medborgaren, som den gjorde på den abstrakta frihetens nivå, och löser hans band genom att ge honom en bekräftande frihet.³⁹

Kant var utomordentligt populär bland skandinavierna, därför att han hade postulerat en allmän enhet, som efter-upplysningstidens vetenskapliga förnuft inte förmått meddela, och många vände sig till romantiken och den reviderade religionen för att från dem få sina etiska grundvalar. När norrmannen Henrik Steffens vistades i Tyskland, drack han djupt ur den romantiska ideologin och spred den sedan norrut till Danmark. Efter Kants transcendentallära kom Fichte, Schelling och Hegel med idealismen. Och alla lästes allmänt och fick många anhängare. De underströk alla att det var tingens grundläggande enhet, som gav mening åt dess olika delar.⁴⁰

Extremismen i den romantiska idealismen vållade dess tidiga slut, men inte förrän Kants etik hade dämpat Hegels determinism. Benjamin Höijer och Erik Gustaf Geijer, de svenskar, som kom den tyska idealismen närmast, kunde inte smälta Hegels dogmatism. Och i Danmark gjorde sig Kirkegaard och Grundtvig allmänt impopulära genom att försöka omvända Kants vädjan till förmån för andliga värden till en trumpetstöt för biblisk ortodoxi.⁴¹ Omkring 1865 hade det rent spekulativa tänkandet på nytt blivit undanskymt av förnuftstrons återvändande och med det gick den individualism som Kirkegaard hade hävdad. Vad som återstod var associationsbegreppet, särskilt association genom sociala och politiska institutioner.

»Association» ensamt skulle knappast kunnat överleva utan en rad reformrörelser inom borgerskapet. Bönderna hade förblivit utan rösträtt intill 1848, och deras ekonomiska läge hade stadigt försämrats sedan skiftets genomförande. Arbetarförhållandena var lika dåliga som i alla andra länder. Sociala dislokationer på grund av befolkningsrörelserna och på grund av bristande utbildningsmöjligheter var avsevärda; brottslighet och utvandring steg i takt därmed. Lyckligtvis hade dock adeln och bildade godsägare påverkats av idéer som grundats under upplysningstiden och som sedan genom lärda män förts vidare, och de blev djupt engagerade i

³⁹ Carl Freidrich, (utgivare) »The Philosophy of Hegel», ss. 263—4 (New York, Modern Library, 1954).

⁴⁰ Cf. Hovde, a. a., ss. 350—1.

⁴¹ Ibid., ss. 332—9; 375—8.

frågan om böndernas förhållanden. Reformexperiment började redan före 1800-talet, särskilt till förmån för åldringar, sjuka och svaga.⁴² Till en början fick de formen av tillfälliga hjälpåtgärder. Som exempel kan nämnas att nödbostäder, som ordnades av Stockholms stad under vintern 1872, indrogs under våren, trots att ingenting hade gjorts för att lösa bostadsbristen under tiden.⁴³ Men mot seklets slut, när Amerika inträdde i mogulernas tidsålder, den ekonomiska kalvinismens och Horatio Algers tid, började den skandinaviska eliten få en vision av associationsidén i form av allmän samhällsplanering. Det var av inte ringa betydelse att de första män, som tog upp tanken, åtnjöt allmän respekt, t. ex. Frederick Dreijer i Danmark, Henrik Wergeland i Norge och amiral Leijonancker i Sverige. Alla dessa inspirerades starkt av Fichte, Proudhon, Helvetius, Fourier och Saint-Simon. Den svenska kronprinsen Oscar och biskop Agardh slöt sig till rörelsen, och Geijer, som blivit skakad av den fattigdom han sett i England, förklarade, att det var samhällets plikt att reorganisera det ekonomiska och politiska systemet. Ohämmad frihet, hävdade han, kunde endast sluta med att de rika exploaterade de fattiga. Rättvisa, klar social rättvisa, måste ske för att förhindra revolution.⁴⁴ Och revolutionen blev också förhindrad. I evdemonismen fann alla stånd en jordmån, i vilken ömsesidig samverkan gav näring åt associationsbegreppet.

III.

Av vad som sagts bör man inte dra slutsatser att de amerikanska politiska institutionerna skulle vara de skandinaviska underlägsna. Tvärtom, det främsta syftet med denna uppsats är att jämföra en aspekt av våra kulturella arv. Kanske kan det kasta något ljus på ett besvärligt tidsproblem.

Men om jag varit framgångsrik i analysen av skillnaden mellan den amerikanska och den nordiska ideologiska utvecklingen, återstår frågan om handlingsätt, som passar in i det skandinaviska systemet, också kan ge harmoni åt det amerikanska. Med utnyttjande av amatörens fördelaktiga ställning skulle jag vilja nämna två möjligheter.

Den första gäller kommunalt landförvärv, som — utöver att ge möjlighet till effektiv planering — också erbjuder en intressant metod, med hjälp av vilken man kan göra det möjligt för tidigare stadsbor att fortfarande identifiera sig med storstaden.

Ett resultat av Stockholms svåra bostadsbrist och dess trevande försök att lösa denna år 1872 blev att många städer blev övertygade om att samhället hade något slags ansvar för sådana problem, som sträckte sig utanför de enskilda invånarnas egen kontroll. En byggnadsstadga antogs 1874. Den stadgade »minimum zoning» i hela Sverige och omfattade även be-

⁴² J. A. Lauwerys (utgivare), »Scandinavian Democracy», s. 62 ff. (Köpenhamn, Det Danske Selskab, 1958).

⁴³ Sven Markelius, »Swedish Land Policy», i Förenta Nationernas dokument S. T. /SCA/ 9, April 15, 1952, s. 128.

⁴⁴ E. G. Geijer, »Fattigvårdsfrågan», s. 145 ff.; och »Vår tids inre samhällsförhållanden», s. 312.

stämmelser angående marknader, allmänna torg och bostadsområden.⁴⁵ Detta genomfördes 1907⁴⁶ och 1931.⁴⁷ Under tiden har Stübber och Baumeister i Stuttgart och Franz Adickes i Frankfurt am Main lagt fram ambitiösa planer, som byggde på municipal expropriation och total integration av resurserna. Ryktet nådde snart Sverige genom Per Olof Hallman. Genom hans inflytande inrättades en tjänst som föreläsare i stadsplanering vid tekniska högskolan i Stockholm och stadsplaneringstävlingar utlystes.⁴⁸ Det blev emellertid snart uppenbart att den existerande lagstiftningen inte gav tillräckligt stöd åt stadsplanering av de dimensioner, som förutsågs. Vid denna tidpunkt började många svenska städer i tysthet inköpa stora landområden utanför sina ytterområden. Som exempel kan nämnas att Stockholm, som har en egen yta av omkring 18.000 hektar, nu äger omkring 25.000 hektar. Av dessa ligger 10.000 inom stadens gränser.⁴⁹ På så sätt hålls inte bara markområden i beredskap för en integrerad planering allt eftersom staden växer, utan familjer som flyttar till förorterna förblir medborgare i storstaden och inte i en annan, särskild kommun. Planeringskommittéer kan på ett effektivt sätt nyttja tillgängliga resurser för att förse staden med parker, sjukhus, teatrar, universitet och andra sociala och kommersiella tjänster, som är nödvändiga för en organisk stad, och de som har nytta av detta har också direkt intresse av att bevara det.⁵⁰

En sådan politik, som går ut på att det allmänna inköper landområden, skulle kunna vara användbar i Amerika, när det gäller mindre städer eller mindre områden, som ännu inte nått sin maximala tillväxttakt, t. ex. Dade County, Florida, eller några städer på västkusten. Ett visst motstånd från grupper, som företräder fastighetsintressen och handelsintressen, kan naturligtvis förutses, och åtgärder måste vidtagas för att göra lagstiftare och stadsplanerare immuna mot deras påtryckningar. Hur detta skall kunna ske utan att samtidigt undertrycka den allmänna opinionens möjligheter att uttrycka sina åsikter och att medverka, är ett besvärligt problem, som kanske endast kan lösas på lokal nivå. En stark exekutiv och ett personellt välrustat stadsplanekontor, vilka båda har god kontakt med den allmänna opinionen, skulle tillsammans kunna åstadkomma en hel del, särskilt i de fall, där det är möjligt att samordna de regionala resurserna.

I detta sammanhang må det vara tillåtet att hänvisa till den andra av de båda nämnda sedvänjorna. År 1952 antog de skandinaviska länderna likalydande lagstiftning, varigenom Nordiska rådet inrättades som ett regionalt organ för ekonomisk och politisk samordning. Det är ovanligt bland internationella institutioner att dess statut inte har formen av ett fördrag och att det saknar ett fast mellanstatligt organ. Det är en lös federation som är baserad på ömsesidigt förtroende, snarare än på lagstadgad förpliktelse. Oppositionspartierna representeras proportionellt i den parlamen-

⁴⁵ Byggnadsstadga för Rikets Städer 1874.

⁴⁶ Lag angående stadsplan och tomtindelning 1907.

⁴⁷ Stadsplanelagen 1931, SOU 1928: 5, Svensk Författningssamling nr. 142/1931.

⁴⁸ Tomas Paulsson, »Den glömda staden», s. 53, 64 ff. (Stockholm 1959).

⁴⁹ Sven Markelius, »Swedish Land Policy», anf. st.

⁵⁰ Jämför Sven Markelius, »The Structure of Stockholm». Ingår i G. E. Kidder Smith, »Sweden builds», s. 25 (New York, Reinhold, 1957).

tariska delegationen, och i rådet sitter statsråd utnämnda av respektive regeringar och deltar i rådets förhandlingar (men inte i dess beslut) tillsammans med de valda delegaterna.⁵¹ Rådet undviker på så sätt både faran av att lämna orepresenterade maktblock hemma och den splittring i särskilda kammare för regeringar och för parlamentariska medlemmar, som har lett till att många andra internationella organ har misslyckats i sina försök att åstadkomma samverkan.⁵² Beslut som har antagits av Nordiska rådet, underställs medlemsländernas parlament i form av identiska lagförslag. Beslut som fattas med anledning av rådets rekommendationer offentliggörs av varje regering till följande rådsmöte.⁵³ En delegat, som har röstat för en rekommendation under rådets överläggningar, påtar sig ett slags moraliskt ansvar för att motsvarande lagstiftningsförslag verkligen genomförs i hans egen folkrepresentation. Och han kommer då i det läget, att han antingen kan försvara förslaget eller tvingas förklara, varför han uppträder inkonsekvent. Som stöd för de olika sekretariaten vid utarbetande och revidering av gemensam lagstiftning finns det en permanent kommitté för lagstiftningsarbete (delegerade för nordiskt lagsamarbete)⁵⁴ sammansatt av framstående skandinaviska domare och jurister. Denna kommitté avger rekommendationer om prioritetsordningen beträffande planerade projekt och samordnar tidtabellen för lagstiftningen, gör översikter av skandinaviska synpunkter ifråga om förslagen lagstiftning, fungerar som ett »clearing house» för information beträffande de framsteg som gjorts med lagförslag och ser till att lagförslag inte tappas bort eller materiellt förändras i något av de skilda parlamenten. De delegerade för nordiskt lagsamarbete påtar sig på det viset rollen (ehuru inte maktbefogenheterna) av en parlamentarisk inspiskare, och på det viset ökar de sannolikheten för att gemensam lagstiftning, rekommenderad av vederbörande statsråd, kommer att bli gällande lag i de olika länderna. Dessa metoder bidrar till att ge det socialpolitiska maskineriet en strävan mot att fullfölja projekt snarare än att överge dem. Men på samma gång kontrollerar varje enskild medlem sin position. Det föreligger ingen förpliktelse att samarbeta eller ens att bli kvar som medlem i rådet, om någon medlem skulle finna att dess intressen åsidosättes.

Om några slutsatser kan dras av dessa exempel skulle det vara att beståndsdelarna i framgångsrikt planerings- och utvecklingsarbete bör omfatta: 1) en stark verkställande makt, ansvarig inför folkrepresentationen och ansvarig inför väljarna; 2) lagstiftningsbemyndiganden som utformas för att medverka i projekten snarare än för att betala dem; 3) en aktiv, respekterad och personellt välrustad planeringsgrupp, som fungerar som rådgivande och samordnande organ; och 4) ett rådgivande organ, sammansatt av både politiska och sociala ledare i de kommuner eller landsdelar, som deltar i projekten.

⁵¹ Jämför A. H. Robertson, »European Institutions», s. 214 (New York, Praeger, 1959), och Frantz Wendt, »The Nordic Council and Cooperation in Scandinavia», s. 108 (Köpenhamn, Munksgård, 1959).

⁵² T. ex. Europarådet och Västeuropeiska Unionen.

⁵³ Vedtefter for Det Nordiske Råd, § 11.

⁵⁴ Upprättat av justitieministrarna år 1946. J. F. R. Frantz Wendt, a. a. s. 58.

Kan dessa principer med fördel anpassas till det amerikanska systemet? Det kommer i hög grad att bero på hur stark den officiella övertalningen blir. Att utforma en officiell politik och att utsprida kunskap om denna är den verkställande maktens prerogativ och i själva verket den verkställande maktens uppgift. Det är den verkställande makten, inte hyresvärdarna, som lider om staden är sjuk. Den verkställande maktens innehavare kan med tillräckligt tekniskt biträde använda de latent befogenheter som hans ämbete har för att övertyga lagstiftare och kommunala ledare att följa en viss handlingslinje. Han ensam formulerar politiken, och det borde vara hans första regeringshandling att försöka få den nödvändiga legislativa auktoriteten för att till ömsesidig båtnad helt samordna stadens eller området resurser med de resurser som andra områden förfogar över. Om detta lyckades väl, skulle det i sinom tid komma att underlätta särskilda åtgärder för att förverkliga politiken. Men till en början är det idén som är viktig, inte handlingarna. Så snart som idén en gång har accepterats, förstärker den sig själv.

Och vilken roll skall planeraren få? Skall han lugnt utföra sina plikter i glömda rum i stadsförvaltningen, långt borta från det politiska livet? Tvärtom. Han är lika användbar ute på fältet som i ritsalen. I lobbyn är hans vapen det renaste, hans viktigaste intresse är produkten av hans talanger, vilkas värde för de allmänna kommer att avgöra hans anseende. Som tekniker har han den klaraste stämman; både stadsfullmäktige och entreprenörerna behöver hans råd. Som koordinator har han den lätthanterligaste ställningen. Han är den verkställande maktens högra arm. Han är den lagstiftande församlingens samvete och han är det allmännas nervcentrum. Han är i den avundsvärda ställningen att dirigera trafiken på den enda vägen till municipala förbättringar. Med den uppfordran, som städernas förfall riktar till oss, kommer medborgarnas reaktion att bero på hur starkt vapen planeraren kan utgöra. Hans stads välfärd beror på om han kan fylla tomrummet mellan kris och handling, om han gömmer sig själv på sitt kontor under skylten »De» eller kastar sig själv ut i den politiska häxkittlen.

Med planerare menar jag naturligtvis både intresserade medborgerliga ledare och yrkesplanerare. Deras effektivitet beror på deras förmåga att samordna alla goda krafter i samhället, vare sig det gäller kapacitet, funktion eller auktionsmedel.

Vi kan uttrycka saken på ett annat sätt. Den sociala grunden för det moderna samhället, styrelse, starka särintressen, stadsinvånare, kan balanseras genom en stark verkställande makt, lagstiftaren och planeraren. Om de rör sig i endräkt, som Montesquieu avsåg, kan de åter ge maktodelningsdoktrinen ett nytt innehåll.

Norman E. Holly

Assistant Director, The Salzburg
Seminar of American Studies,
Salzburg.

Bondetåget 1914. Dess upprinnelse, Tydiligen kände lantbrukare Uno inre historia och följder. Nyberg på Långtora gård i Upp-

land den politiska oro, som låg i luften, då han på ett jaktparti i mitten av november 1913 för sin jaktkamrat John Möllersvärd föreslog, att »vi lantbrukare borde slå oss tillsammans och resa upp till kungen och säga honom att han kan lita på oss». Möllersvärd tog fasta på Nybergs yttrande och framförde det den 19 nov. 1913 till sin vän grosshandlare J. E. Frykberg i Uppsala. Frykberg, som varit aktiv vid den Björkquistska nationalinsamlingen, blev genast eld och lågor för idén, och tog omedelbart kontakt med U. Nyberg. Men denne tvekade i vändningen, han baxnade inför de svårigheter förverkligandet av idén skulle föra med sig. Frykberg vände sig då till den kände »jordbruksaposteln» P. J. Rösiö för att denne skulle föra fram idén, men även här tvekade man och avböjde.

Idén till vad som skulle bli Bondetåget 1914 var emellertid född och släppte inte Frykberg. Han tog ny kontakt med Nyberg, övade tryck och fick till stånd ett sammanträffande den 13 dec., varvid även agronom Hegardt var närvarande. Och nu rasade händelserna iväg.

Frykbergs dotter, Ragnhild Frykberg, har i en bok sammanställt dokument och dagboksanteckningar från denna stormiga episod i vår historia. »Bondetåget 1914» heter boken (Hörsta förlag, 1959).

De tre männen gjorde upp en lista på intresserade lantbrukare och lät kalla dem till ett möte redan den 15 dec. Till mötet infann sig 27 stycken, det var fler än beräknat, och alla undertecknade ett upprop, som Frykberg och hans vänner utarbetat, och vars första mening ljöd: »Allt kraftigare erinra varje år världshändelserna om den tvingande nödvändigheten för Sveriges folk att på ett tidsenligt och betryggande sätt ordna sitt försvar». I fortsättningen riktas en inbjudan till ståndsbröder i Uppland att samlas kring uppropet och att personligen deltaga vid dess frambärande till kungen. Som en första åtgärd tänkte man sig att skaffa fram minst 100 inbjudare från 50 olika socknar i Uppland. Dessa skulle så redan den 20 dec. sammanträffa i Uppsala.

Ett hektiskt namninsamlingarbete vidtog. Man hade fyra dar på sig. Möllersvärd begav sig på cykel till landskapets avlägsna socknar, medan Frykberg bearbetade dem som låg i Stockholms närhet. Frykberg tog också kontakt med redaktör Harald Sohlman i Aftonbladet och Sven Hedin och fick i dem två ivriga förespråkare.

Bondemötet den 20 dec. överträffade alla arrangörernas förväntningar. 361 representanter från 118 socknar infann sig. Frykberg hade gjort upp en dagordning och denna följdes. Man beslöt kalla företaget »Bondetåget 1914». Ett arbetsutskott på 16 personer tillsattes med Nyberg som ordf., Frykberg som verkställande och Hegardt som sekreterare. Vidare beslöt man ordna egen telegramadress och telefon, den senare med numret 3000, som var symboliskt valt, man kalkylerade med 3.000 deltagande upplandsbönder. Vid alla tillfällen betonade Frykberg företagets opolitiska karaktär.

Mötet hölls en lördag, och fast man stod inför helg vidtog en febril tryckarverksamhet. Protokoll över mötet med alla de närvarandes underskrifter i alfabetisk ordning sattes upp på kvällen och trycktes på natten

och sändes omedelbart ut över landet till alla tidningar. Och så väntade man på vad som skulle hända. Av en ödets egendomliga nyck kom Bondetågets upprop att publiceras samma dag som referatet av Staafs bekanta Karlskrona-tal.

Frykberg var egentligen sjukskriven och stod under läkarbehandling (magsår) vid denna tid, men hans glödande iver för saken kom honom att glömma alla krämpor. Han fick inte ro ens på nätterna. Julaftonen 1913 hade 2.000 uppländska bönder sagt ja till inbjudningen, och den 28 december var saken i hamn: 3.000 — minimiantalet — hade anmält sig för deltagande. Och därmed utvecklade sig planerna i större skala. Inbjudningar utsändes över hela landet för att buda landets bönder att landskapsvis göra upplänningarna sällskap till kungen. Härvid anmälde sig Skåne först, därnäst kom Jämtland. Av de utomstående landskapen kom Skåne och Östergötland att uppvisa de högsta siffrorna.

Men genom denna utsträckta inbjudan ökades arbetet: det gällde att ordna inkvarteringen i Stockholm för de långväga deltagarna. Upplänningarna själva ämnade inträffa på morgonen och återvända på kvällen. Alla tillgängliga hotell och pensionat reserverades, men när deras rum inte räckte riktades upprop om privatrum. Det strömmade in erbjudanden; sålunda åtog sig Prins Eugen att ta emot 30 deltagare, utrikesminister Ehrensvärd några skåningar, kadetterna på Karlberg avstod sina logement och flyttade själva ut i tält, osv. 145 personer sysselsattes på Bondetågets kansli.

Den 7 januari beslöt man att uppvaktningen för kungen skulle ske den 6 febr. Frykberg begärde företräde för kungen för att få officiell bekräftelse på att denne var villig ta emot Bondetåget. Kungen begärde att i god tid få det tal Nyberg skulle hålla, så att han kunde besvara det. Som bekant skrev Sven Hedin svarstalet, men det granskades av en rad personer som gjorde justeringar.

Man planerade att hålla gudstjänster med särskilt utvalda talare i Stockholms-kyrkorna och från dessa marschera mot Slottet. Drygt 30.000 deltagare samlades hit. Talen utväxlades i vederbörlig ordning, men en passus mot slutet av monarkens tal kom att sätta det politiska livet i svallning, åtminstone pekade Staaf på den som orsak till sin avgång. Uttalandet ljöd som bekant: »De fordringar på fälthärens slagfärdighet och krigsberedskap, som av sakkunskapen inom min armé uppställas som oeftergivliga frångår jag icke».

Det historiska skeendet kom att ge Bondetåget rätt; deltagarna hade nätt och jämnt hunnit bärga årets skörd, när första världskriget krossade alla illusioner om ett bestående fredsríkets Europa.

Anders W. Mölleryd

Om ordet socialist. Ett studium av arbeten rörande ett visst ämne ger alltför ofta ingen vägledning om utvecklingen av ämnesområdets centrala ord. Historiska översikter av t. ex. socialismen tyckes undantagslöst behandla från författarens synpunkt socialistiska tankegångars förekomst under olika skeden. Men om själva orden socialism och socialist och om deras uppkomst får man inga upplysningar.

De äldsta kända beläggen äro franska och härröra från 1830-talets början.¹ Dessa kontrastera socialism mot individualism och socialister mot »industrialistes». Ingenting tyder på att orden vid denna tidpunkt betraktats som nya. De återgå givetvis på den popularisering, som Rousseau skänkte ordet social genom sin ryktbara traktat »Du contrat social», 1762.²

En betydligt tidigare användning än i hittills angivna källställen föreligger dock i tysk litteratur. Naturrättsläraren Gottlieb Hufeland har redan 1790 använt ordet socialist i en alldeles speciell betydelse: »Der wahre Vater des Naturrechts ist *Samuel von Pufendorf*. Er und viele seiner Nachfolger gründen das Naturrecht auf Geselligkeit und können..Socialisten genannt werden.»³

Lars Frykholm

¹ Se Wilhelm Feldmann, »Buchmanniana und Ladendoriana», s. 105 f. (Zeitschrift für deutsche Wortforschung, Bd 13, 1911/12).

² Hellquist, Elof, »Svensk etymologisk ordbok», 3:e uppl., Bd 2 (1957) s. 1023.

³ »Lehrsätze des Naturrechts und der damit verbundenen Wissenschaften zu Vorlesungen» (Jena 1790) s. 16. Se även a. a. (2. Aufl., 1795) s. 29: »Christian Thomasius, vorher ein Freund der Socialisten, wird ihr erster wichtiger Gegner».

LITTERATURGRANSKNINGAR

TROELS FINK: *Spillet om dansk neutralitet 1905—1909, L. C. F. Lütken og dansk udenrigs- og forsvarspolitik*. Universitetsforlaget i Aarhus 1959.

Professorn i historia vid Århus universitet Troels Fink utgav 1958 en liten bok om »Dansk udenrigspolitik efter 1864», där han i stora drag tecknade detta ämne. I ett av bokens kapitel berättas om en för den stora allmänheten tidigare fullkomligt okänd kapten Lütken och de hemliga förhandlingar som han 1906—7 förde i Berlin på den dåvarande venstre-regeringen Christensens vägnar. Nu har Fink utgivit ett större arbete som helt ägnas åt Lütkens förhandlingar och deras politiska bakgrund. Till denna framställning har fogats utdrag ur Lütkens dagbok, hans senare utarbetade »levnedsbeskrivelse» samt diverse tidigare icke publicerade brev och aktstycken av betydelse för ämnet från skedet 1905—9.

Louis-Carl Frederik Lütken var född 1863 och på moderns sida av aristokratisk tysk (holsteinsk) härstamning. Han menade, att minnet av 1864 års händelser inte borde låsa fast landet i en känslöbetonat antitysk hållning utan att det i stället borde politiskt närma sig Tyskland. Jacob Estrup var, som Fink visar, den danske politiker som först gav uttryck åt samma tanke. När Lütken ett stycke in på det nya seklet började tränga fram i den politiska kulissen var det i stället vänsterpartierna, dvs. venstre, radikala venstre och socialdemokratin, som lutade åt ett »realpolitiskt» närmande till Tyskland, under det att högern motsatte sig detta och under den tilltagande tysk-brittiska spänningen hoppades på brittiskt stöd som motvikt till ett skärpt tyskt tryck.

Denna motsättning mellan högerns och vänsterns utrikespolitik sammanhänge med respektive falangers ståndpunkter i försvarsfrågan, dels så att högern överhuvud taget önskade ett starkare försvar än vänstern, dels så att högern i den pågående diskussionen om Köpenhamns fasta försvar särskilt önskade stärka detta försvar åt landsidan, under det att vänstern intresserade sig mera för sjösidan, närmast öferten ute i Öresund. Huvudstadens försvar åt landsidan ansågs ha till uppgift att stödja en uppehållande strid mot angripande tyskar, i väntan på att en brittisk styrka anlände till undsättning; försvaret mot sjösidan däremot ansågs riktat mot britterna, som väntades genomföra eventuella framtida kränkningar av Danmarks neutralitet i form av ett flottangrepp mot Köpenhamn. De förständigare bland danskarna insåg att man inte så solklart kunde förutse hur kommande stormaktsaktioner skulle utformas. Till och med en så ivrig anhängare av den tyska linjen som kapten Lütken ansåg själv att huvudstadens försvar åt landsidan lämpligen kunde stärkas något, i varje fall genom anläggandet av »fremskudte forter» — något som kejsar Vilhelm

och hans militära rådgivare för övrigt alls inte ogillade. De motstridiga ståndpunkterna under kampen om Köpenhamns fasta försvar hade därför, som Fink skriver, till stor del en symbolisk innebörd. Detta påpekande ger en intressant belysning åt hur en försvarsdebatt i vår tid kan koncentreras kring ett enda problem, vars rent militära innebörd är dunkel men vars betydelse för det utrikespolitiska ståndpunktstagandet allmänt accepteras.

Under en studievistelse i Berlin 1902—3 pejlade Lütken stämningen inom den tyska generalstaben och knöt en längre fram fruktbarande vänskapsförbindelse med dess blivande chef Helmuth von Moltke d. y. Lütken ansåg sig i Berlin ha vunnit visshet om att Tyskland under ett storkrig skulle besätta Danmark, såvida detta land inte tidigare hade givit garantier för att det inte i någon form skulle komma att samverka med Tysklands fiender. Venstre-politikern Jens Christian Christensen övertygades av Lütken om inte bara att detta var vad som faktiskt skulle inträffa utan även att den tyska hållningen var fullkomligt rimlig och att Danmark borde rätta och packa sig efter den. När Christensen 1905 blev konseljpresident gjorde han Lütken till avdelningschef i krigsdepartementet för att begagna honom för politiska uppgifter. 1906 skickades Lütken till Berlin med instruktion att å regeringens vägnar föreslå Tyskland att antingen avge en förbindelse om att respektera Danmarks neutralitet i händelse av krig eller med Danmark ingå ett avtal om militär samverkan, mot att Danmark återfick Nordslesvig. Moltke, som i egenskap av generalstabschef fick handlägga de danska förslagen, avvisade kategoriskt bägge — det första med motiveringen att Tyskland alls inte tänkte respektera Danmarks neutralitet utan i händelse av krig omedelbart skulle ställa landet inför valet: för eller mot oss. Det egendomliga är nu, att Christensen för att göra Moltke till viljes lät Lütken säga denne, att »alle ansvarlige danske statsmænd» ansåg att Danmark under inga omständigheter borde sälla sig till Tysklands motståndare under ett krig.

Med denna för Tyskland mycket värdefulla danska förklaring kulminerade det tysk-danska närmande som Lütken hade förberett. Något avtal kom nämligen aldrig till stånd, Lütkens förklaring till Moltke band därför endast Christensen, och denne nödgades 1908 avgå som konseljpresident för att 1909 under en kort period återkomma som försvarsminister. Det radikale venstre, som därefter grep den politiska ledningen och som 1914 styrde landet under samverkan med socialdemokraterna bedömde inte Danmarks förhållande till Tyskland fullt på samma sätt som Lütken och Christensen hade gjort, och den sistnämndes genom Lütken avgivna förklaring kom därför inte att spela någon roll under det första världskrigets för Danmark mycket kritiska öppningsskede. Fink anser emellertid att förklaringen, så länge den gällde, var farlig för Danmark, emedan den komprometterade den neutralitetslinje landet hade valt. Den vinst Danmark skördade som vederlag för sitt närmande till Tyskland var i blygsammaste laget. Någon gränsrektifikation ville tyskarna naturligtvis inte höra talas om, men de rättade till några av de orättvisor som dittills, i strid mot gällande fördrag, hade drabbat de danskar i Slesvig som hade behållit sitt danska medborgarskap.

Finks arbete är en skickligt och stramt genomförd framställning av ett tidigare föga undersökt skede av Danmarks utrikespolitiska historia. Den vidgar även perspektivet över den utrikespolitiska debatten i vårt eget land under det skede, då denna dominerades av Adolf Hedins neutralitetsmotioner, unionsupplösningen samt Nord- och Östersjötraktaterna.

Åke Thulstrup

TRYGVE MATHISEN, *Methodology in the Study of International Relations*. (Universitetsforlaget — Oslo University Press). Oslo 1959.

»The increasing impact of world affairs upon the everyday life of people could not fail to entail greater attention being paid to international politics. Moreover, the present state of affairs in the academic study of interstate relations has necessarily stimulated interest in problems of methodology. How are international affairs in general to be studied?» Det världspolitiska läget och det trevande sätt, på vilket det akademiska studiet av internationella förhållanden sker, bildar bakgrund och tema för norrmannen Trygve Mathisens rubricerade arbete. Ämnet är aktuellt i debatten om de akademiska samhällsstudierna, också hos oss i Sverige. Samhällsvetenskapliga ämnen (främst statskunskapen) håller på att utbilda särskilda studielinjer med inriktning mot internationell politik, och frågan om forskningens organisation på området står sedan några år tillbaka under debatt. Översikter av hur internationell politik studeras vid universitet i olika länder visar, att det nästan överallt råder osäkerhet om ämnets karaktär och ställning i den akademiska undervisningen. Detta är föga anmärkningsvärt. Samma förhållande brukar gälla de flesta nya akademiska discipliner.

Mathisens arbete är koncentrerat kring tre stora problemkomplex: hur studiet av »international relations» har utvecklats, vilka områden som lämpligen bör ingå i detta studium och forskningsproblem. Framställningen är belyst med rikliga hänvisningar till en rad viktigare arbeten på området. Bibliografien hör till bokens värdefullaste delar.

Den rådande terminologiska osäkerheten har gjort Mathisen angelägen att fastställa vad han menar främst med sådana uttryck som »international affairs», »international politics» och »international relations». Med »international affairs» förstår han *alla* slags internationella relationer, ekonomiska, juridiska, politiska eller andra, officiella eller enskilda. Definitionen vore fullt avgränsad, om han använde »internationell» i betydelsen »mellanstatlig». I stället komplicerar han saken genom att föra in också nationalitetsbegreppet. Ordet »internationell» anses icke entydigt, därför att det finns stater, som inrymmer flera nationaliteter. Det är inte sådana »internationalitetsförbindelser» han avser, men han försöker ändå knyta ihop de båda formerna av internationalism med påpekandet, att man kan använda termen »international affairs» om båda typerna för att »envisage the gradual decline of state boundaries in their present sense, while nationalities still remain». Synpunkten bidrar icke till definitionsskärpan. Med »international politics» förstår Mathisen enbart de officiella rela-

tionerna mellan stater, däremot icke mellan enskilda institutioner och personer i skilda länder. »Politics» anses i detta sammanhang utesluta alla icke-politiska aspekter, ehuru termen ofta används mindre restriktivt. Något försök att bestämma vilka aspekter, som är politiska, görs icke. Termen »international relations» reserveras för att markera en särskild akademisk disciplin, oavsett dess faktiska ställning eller innehåll.

Att »international» — utan bestämning eller med ett allmänt huvudord såsom »affairs» — bör omfatta alla slags relationer mellan stater och folk, officiella och enskilda, fasthålls dock icke konsekvent. Mathisen inför nämligen begreppet »world society» i stället för »international society» därför att det senare uttrycket sägs »convey a more narrow idea than does the world society». Det senare anses kunna omfatta såväl stater som grupper och individer.

Viljan till stringens förefaller ofta större än förmågan. På många ställen i arbetet har läsaren anledning att beklaga, att ett fast anslag snabbt löses upp i ett odisciplinerat och diffust ordsvall.

Vilka är drivkrafterna bakom studiet av internationell politik? Utöver den nämnda »globala» aspekten tillmäts demokratiseringen och partiernas och pressens utveckling en stimulerande inverkan. Påtagligt riktig förefaller iakttagelsen, att en stor del av forskningen om internationella förhållanden är en biprodukt av »national vindication and power politics». Fredsrörelsen och säkerhetsproblemet har också, på gott och ont varit stimulerande. Av självklar betydelse är behovet av kunskaper om internationella förhållanden för utrikestjänstens och den internationella förvaltningens personal.

Bokens första huvuddel handlar om hur studiet av internationella förhållanden utvecklats. Det vittnar om mångsidig litteraturkunskap och är en värdefull orientering om förutsättningarna för ämnets utvecklingsmöjligheter. De akademiska studierna av internationella förhållanden har bedrivits på två olika sätt, genom »the multidisciplinary method» och genom ett studium av området som en »distinct discipline». Mathisen tycks tveka något i valet dem emellan men ser tydligen helst att studiet utvecklas som ett självständigt ämne. Svårigheterna att klart avgränsa detta får dock icke underskattas: »Is it possible to find some common denominator for such a heterogeneous matter?» Kommer inte international relations (»liksom sociologien») att splittras i en rad olika studieområden och på så sätt bli ur stånd att fylla sin samordnande funktion? Den faran borde undvikas genom att man avgränsar ämnet så klart som möjligt och ger det logiskt sammanhang, »which will reveal beyond doubt its importance as a general science». Försök till en sådan avgränsning — en nödvändig men svår uppgift — görs i den andra huvudavdelningen: »Elements of international relations: a proposal for a model of analysis». Detta avsnitt upptar halva arbetet.

Modellanalysen är egentligen en diskussion av olika typer av problemkomplex. I det första kapitlet tecknas »the main structure of the world society» med underrubrikerna »the state system», »interstate groups» och »regional variations in social structure». Så följer »associative and dissociative trends. De enande krafterna ses främst i den

tekniska utvecklingen, de splittrande i de politiska förhållandena. Kapitlet *the changing political pattern* behandlar det som många betraktar som essensen i internationell politik, »*the study of international power politics*». Här kommer statskunskapen särskilt in i bilden tillsammans med politisk historia och, »*notably*», politisk geografi. I underavdelningarna »*the development of world politics*» och »*the new political pattern*» behandlas dels världspolitikens »*globala*» karaktär, dels maktbalansens bipolarisering, kolonialväldenas upplösning och uppkomsten av de nya »*imperierna*» (»*super-states*» med inflytelseområden eller satelliter).

Standards of conduct handlar om den internationella rätten och moraliteten. Konklusionerna är försiktiga. Internationell rätt har ingen möjlighet att bemästra »*major conflicts*» (dessa lämnas försiktigtvis odefinierade) men får en växande betydelse och bör därför särskilt uppmärksammas. Vad moraliteten beträffar står Mathisen i stort sett på den machiavelliska ståndpunkten, att dess bud endast följs av klara nyttskäl — för att undvika prestigeförlust el. dyl.

Internationella organisationer betraktas ofta som ett viktigt studieområde för den internationella rätten. Deras ställning motiverar dock väl, att författaren tar upp dem i ett särskilt kapitel (*development of institutions*), indelat i »*administrativa*» (främst vissa av FN:s fackorgan) och »*politiska*» organisationer (främst bland dessa FN). Institutionernas vikt i sammanhanget är självklar. Men den akademiska analysens möjligheter är tyvärr begränsade: »*What kind of problems an international institution like the United Nations is able to cope with seems impossible to determine merely by academic studies. The experience on which conclusions could be made is still very limited. Moreover, the dynamics of the whole society seems to prevent the problems from recurring in precisely their old form*». Det sista påpekandet är mycket välbetänkt av en författare, som delvis vänder sig till en amerikansk läsekrets med stora förväntningar på de humanistiska samhällsvetenskapernas förmåga att nå fram till precisa problemlösningar och hållbara framtidsprognoser.

Nästa huvudområde gäller *the behavior of states*. Mathisen tar klart avstånd från organismteorien: »*When we speak the behavior of states, we do not conceive of states as living organisms, so to speak, a life and will of their own, as do some specialists on geopolitics*». Vad det här gäller är »*collective action of individuals organized in groups called states*». Staters sätt att reagera och handla förklaras av karakteristiska »*inherent in the states themselves*» (statens uppgifter), av »*the natural and social environment in which they exist*» (varierande yttre och inre förhållanden) och av »*the individuals controlling government*». Motiven för staters handlings-sätt dikteras av olika former av egenintresse, traditioner och ideal, av deras »*capability*», betingad av storlek, resurser, organisation och utvecklingsgrad och av deras relationer till andra stater. Staters »*behavior*» sägs även bero på »*the process of policy formulation*». Att diktaturen ger större utrymme för godtycke än demokratin är självklart; att demokratisk kontroll ökar chanserna till utrikespolitisk debatt är i varje fall i princip riktigt. Att »*it must be presumed that the chances of reaching sound conclusions are heightened*» i en demokrati, förefaller mera diskutabelt. Av up-

penbar betydelse för den utrikespolitiska beslutsprocessen är även intressegrupper, påtryckningar, yttre och inre faktorer av olika slag. Tydligt grips författaren av en viss tvekan om alla dessa »behavior»-faktorer verkligen hör till hans ämne: » It may be a matter of opinion how far the student of international relations should penetrate into the wide and complicated subject matter.» Han tycks se dem mera som nödvändiga kunskapsområden än som egentliga forskningsområden för »international relations».

Nästa avsnitt i »behavior»-kapitlet gäller utrikespolitikens administrativa instrument och teknik. I fråga om utrikesförvaltningen pekar Mathisen särskilt på två tendenser, personalrekryteringens demokratisering och beskickningarnas reducerade politiska betydelse i en tid präglad av konferensdiplomati.

I detta sammanhang gör Mathisen ett mera allmänt principuttalande i den för hela hans arbete centrala frågan om ämnet »international relations» lämpliga omfattning. Ämnet skall omfatta icke endast de politiska utan även de ekonomiska aspekterna av de mellanstatliga förbindelserna. Synpunkten är långtifrån ny, men de exempel han ger på ekonomiska aspekter antyder närmast, att han inte avser den internationella ekonomiens principer och funktionssätt utan endast ekonomiska instrument, nyttjade för politiska ändamål i internationella sammanhang, t.ex. mutor till enskilda personer, Marshallhjälp och understödsprogram för underutvecklade länder. Att Mathisen hela tiden opererar med olika former av teknik för rent politiska ändamål är klart. Hans katalog omfattar bl. a. propaganda, spioneri, inre inblandning och militära maktmedel. Diskussionen om »instrumenten» följs av »strategien», som delvis rör samma frågor. Hjälp åt underutvecklade länder kan vara en utrikespolitisk »teknik», men drivs den konsekvent och på längre sikt blir den en »strategi».

I kapitlet the role of actors other than states behandlas den internationella politikens intresseorganisationer: religiösa organisationer — främst den katolska kyrkan —, internationella politiska rörelser som internationalen och zionismen, affärsföretag sysselsatta med internationella operationer, de fackliga internationalerna, internationella yrkesorganisationer, ideella och humanitära sammanslutningar. Modellanalysen avslutas med the problem of violence. Mot författarens allmänna syn på »war as the evil of an unintegrated society» finns knappast något att invända, inte heller mot hans motiv att föra in våldets problem i den internationella politikens studiefält, ett motiv som lika mycket är etiskt som vetenskapligt. Det gäller att »strip the matter of all such garbs and glory, mystery and undue fear, and to make it plain that it is the greatest political problem of man, and one which ultimately concerns us all».

Studieområdet framträder sålunda som i stort sett historiskt och statsvetenskapligt. Det finns knappast några anmärkningsvärda luckor, även om systematiken i vissa fall kan diskuteras och författarens skrivsätt inte alltid hjälper läsaren till klarhet. Det verkar dock som om Mathisen till slut grips av fruktan att ha förbisett något, ty han tillägger: »Our field of operation is, then, all human behavior which originates on one side of a state border and affects human behavior on the other side of that border».

På sätt och vis undanröjer han därmed i ett enda svep hela sin mödosamt uppbyggda ämnesmodell.

Så kommer den intressanta fråga, som behandlas i det tredje avsnittet: Hur skall forskningen organiseras? Vem skall bedriva den och hur skall den bedrivas? Forskningen kan organiseras individuellt eller kollektivt. Huvuddelen av den samhällsvetenskapliga forskningen karakteriseras med rätta som individuell forskning. Men Mathisen ifrågasätter denna forskningsorganisations lämplighet när det gäller internationella förhållanden. Den kan lätt bli »one-sided and erratic». När författaren inpräntar vikten av att skapa en verklig forskningsmiljö finns det all anledning att instämma. I Sverige är de akademiska lokalförhållandena ofta ett direkt hinder för en fruktbar kontakt mellan samhällsvetenskapernas utövare. Två olika typer av forskningssamarbete nämns särskilt: genom forskningsinstitutioner och genom studiekonferenser, ehuru den sista metoden karakteriseras som dyr (»quite often the quantity of written materials produced seems rather small as compared with the money spent»). Betydelsen av internationell samverkan på forskningsområdet inpräntas särskilt; studiet av integrationen i världen blir ett led i denna integration.

Forskningsmetoden betecknas som den inom samhällsvetenskaperna och historien vanliga, och en stor del av författarens framställning i denna sak är en redogörelse för olika ting, som en forskare inom dessa områden bör uppmärksamma. Den historiska metoden — som dramatiseras med beteckningen »dynamic approach» — är outhärlig vid analyser av en snabbt skiftande verklighet. Men även en statisk analys betraktas som möjlig under förutsättning att utvecklingen går så långsamt, att en situation verkligen kan fixeras.¹ I stort sett blir metoden sålunda deskriptiv. Hypotesernas roll begränsas, ty dessa kan sällan empiriskt prövas. Författaren understryker i flera sammanhang sin kritiska inställning mot tendensen att låta humanistisk vetenskap uppträda i naturvetenskaplig förklädnad med åtminstone skenbart anspråk på att betraktas som exakt.

Ett speciellt problem vid forskning om internationella förhållanden är, att sekundärt källmaterial så ofta måste anlitas. Ofta blir materialtillgången av utslagsgivande betydelse vid valet av studieområde. Det bör rimligtvis tillfogas, att detta i realiteten i större eller mindre utsträckning gäller alla humanistiska vetenskaper. Ifråga om ämnesvalet sägs tre typer dominera, historiska, funktionella och regionala. Materialet är främst olika slag av dokumentation, intervjuer och andra former av utfrågning. Vid materialets presentation är det viktigt att klart fixera innebörden av använda termer och begrepp. Sociologers och ekonomers föredöme sägs här kunna ge goda lärdomar.

Till de mera allmänna forskningsproblemen förefaller Mathisens inställ-

¹ Detta skulle bli särskilt lätt beträffande länder, som antar och följer långsiktiga planer (femårsplaner etc.). Sådana skulle eliminera åtskilligt av den sociala dynamikens verkningar, som måste bli störande för en statisk analys. Konklusionen förutsätter både att planen fullföljs enligt beräkning och att den får den förutsedda effekten. Erfarenheten ger knappast vid handen, att så helt skulle vara fallet. En av Mathisen förbisedd praktisk synpunkt är, att tillgången på material från länder som tillämpar femårsplaner, ofta är begränsad.

ning i stort sett vara den försiktige historikerns. Flertalet av hans problemställningar — tolkning och värdering, »bias», urval av fakta etc. — är karakteristiska för all historisk och social vetenskap. Men, frågar författaren, hur långt skall en specialist på »international relations» gå? Måste han också bli i stånd att göra förutsägelser? Svaret ger sig självt med hänsyn till det föregående; variablerna är för många och förutsägelser blir svåra eller omöjliga. »It must be admitted that, at present, the social sciences cannot boast of great achievements. But if attention is focussed on the subject some progress will, no doubt, be obtained.» Författarens villkorliga optimism är dock icke underbyggd med exempel, endast med likartade förhoppningar i skilda sammanhang. De gör närmast intryck av en rad Brasklappar av hänsyn till dem som till äventyrs anser, att förutsägelseerna är en uppgift som ger »international relations» dess huvudsakliga existensberättigande. Den åsikten delar knappast Mathisen. Men också hans målsättning är ambitiös: »It may well be argued that the main task before us is to make it a subject which enables the actors in international affairs to plan their action more wisely and justly and to foresee its consequences with greater accuracy.»

Mathisens arbete bör nämnas med respekt som ett första försök på skandinavisk botten att penetrera ett svårbemästrat problemområde. Denna förtjänst får icke undanskymmas av arbetets uppenbara svagheter. I själva verket innehåller boken alltför mycket stoff, som kan betecknas som snusförnuttiga kommentarer och irrelevanta utvecklingar. Att läsa och för sig själv och för andra sammanfatta arbetets huvudpunkter är därför en uppgift, som i mångt och mycket påminner om guldgrävarens, som varken ädel metall ur fattiga flodbäddar. Såväl guldet som gruset finns med. Arbetet visar både »international relations» möjligheter som akademiskt läroämne och dess faror; den som vill behärska alla dess aspekter kan lätt förlora sig i diletantism, ytlighet och emotionellt färgade värderingar, som påverkar både urvalet av fakta och slutsatserna. Men författarens slutsats på bokens sista sida visar, att han trots allt står på fast mark, när det gäller »international relations» vetenskapliga uppgift: »To solve the problems of world politics is not the direct concern of the scholar. His main duty is to describe and explain the phenomena.»

Nils Andrén

LEIF KIHLEBERG: *Ständigt i opposition 1888—1911. Dagens Nyheter och Demokratins genombrott*. I Sthlm 1960.

I betraktande av sin betydelse i samhället är pressen ännu förbisedd som forskningsobjekt. Forskningsuppgifterna är otaliga, men de forskare som griper sig an dem få. Orsakerna är uppenbara: uppgifterna ter sig oöverkomligt stora, materialet överväldigande och tungarbetat. Bristen på innehållsregister och författarregister gör tidningsforskningen tidsödande. Jämför man pressen med riksdagstrycket som källmaterial är endast att konstatera hur oändligt mycket mer lättarbetade riksdagshandlingarna är, främst på grund av sina förnämliga sak- och personregister. Först på sen

tid har tidningsforskningens villkor förbättrats, bl. a. genom Svenskt tidnings- och tidskriftsindex och, vad det politiska materialet under efterkrigstiden beträffar, främst genom Statsvetenskapliga institutionens i Uppsala klipparkiv.

Alltefter vilken synpunkt som skjuts i förgrunden kan tidningsforskning bedrivas inom skilda vetenskapliga discipliner. Med all sannolikhet skulle tidningsofficinerna vara av stort intresse ur företagsekonomisk synpunkt. Avhandlingar som rör pressen har ventilerats både inom ämnena historia och litteraturhistoria. Amerikanen Lasswell har i en känd formel angivit betydelsefulla problemställningar, som han betraktar som sociologiska: vem säger vad till vem med vilken verkan.

Syftet med en undersökning av pressen ur statsvetenskaplig synpunkt bör främst vara att belysa tidningarnas roll som politiskt opinionsbildande organ och därmed som politiska maktfaktorer. Därmed sammanhänger en mängd disparata frågor, delvis sammanfallande med de ovan nämnda. Relationerna mellan företagsledning och den redaktionella ledningen, mellan tidningens ekonomi och politik blir av betydelse, och därmed kartläggningen av vilka personer, som dikterar tidningens politik, vad de vill och i möjligaste mån också vad de uppnår. Det statsvetenskapliga studiet av en tidning måste innesluta moment av både företagsekonomisk, sociologisk och historisk karaktär.

Som statsvetenskapsman och mångårig politisk redaktör har Leif Kihlberg varit väl medveten om både tidningsforskningens svårigheter och de relevanta problemställningarna, när han tagit itu med att skriva *Dagens Nyheters politiska historia, »Dagens Nyheter och demokratins genombrott»*. En första del med titeln *»Ständigt i opposition 1888—1911»* föreligger nu och följs i höst av en andra del, som för fram skildringen till och med år 1921.

Kihlberg har förmått att höja sig över sitt rikligt flödande källmaterial, som bestått inte bara av DN:s årgångar utan också omfattat dagböcker och brevsamlingar, olika samtida tidningar och tidskrifter, svenska och nordiska, klippböcker och protokoll. Enbart sovringen av materialet måste ha ställt författaren inför otaliga kvalificerade avvägningsproblem. Resultatet har blivit en skildring av en som vet mycket för främst sådana som vet ganska mycket — författaren förutsätter tämligen stora kunskaper hos sina läsare om bakgrunden till vad som debatterats på DN:s ledarspalt. Om verket inte skall spränga alla ramar är detta säkert en nödvändig förutsättning. De personer som agerar i periferin är också tecknade med få, om än ofta eleganta penndrag. De flesta av dem har dock tidigare presenterats utförligare i de delar av DN:s journalistiska historia, som utgivits av Ivar Ljungquist.

Huvudpersonerna blir däremot noggrant och skarpt porträtterade. Där är främst Otto von Zweigbergk, som tillträdde ledningen av DN 1898 och kvarstod till 1921, knappast märklig som tidningsledare, men som politisk redaktör däremot tillhörande den svenska pressens största namn. Han var en överlägsen politisk bedömare och lysande stilist och betraktades av sina samtida både inom och utom DN som den oförliknelige politiske publicisten. Han hade tagit avgörande intryck av Verdandi-kretsen i Upp-

sala och dess frihetsideal; det starka sambandet mellan DN och Verdandi både vad gäller idéer och män betonas starkt och av allt att döma med rätta. Främst var Zweigbergk, efter dyrköpta erfarenheter under en sejour i Aftonbladet, angelägen att åt sig själv i DN skapa en plattform för helt självständiga ställningstaganden. Sedan han frigjort sin tidning från Skandinaviska Tryckeriaktiebolaget, denna tidiga och sällsamma tidnings-trust vari både DN och dess argaste konkurrent Stockholms-Tidningen ingick, intog också Zweigbergk en odisputabel ställning som fri bedömare, beroende av ingen varken inom eller utom tidningen.

Den andra förgrundsgestalten i denna del av historiken är Albert Seberg, en för den stora allmänheten både då och senare tämligen okänd person, som utövade ett utomordentligt inflytande såväl journalistiskt som politiskt under 1880- och 1890-talen. Utan att inta, och utan att vilja inta, ställningen som chefredaktör bestämde han DN:s politiska kurs både under Rudolf Walls senare år — denne lämnade redaktörskapet 1889 — och under hela Vult von Steijerns tid (1889—1898). I intimt samarbete med Adolf Hedin gav Seberg DN ställningen av ledande socialreformatoriskt organ med krav på arbetarskydd och arbetstidsbegränsning. Även i den norska frågan samverkade Seberg och Hedin och angrep företrädarna för en svensk-nationalistisk politik. Seberg upprätthöll nära förbindelser med Branting, som medarbetade i DN även sedan han börjat skriva i Social-Demokraten. Kihlberg berättar att Branting var som barn i huset hos DN och att de personliga förbindelserna bevarades även sedan Branting funnit anledning fälla beska omdömen om DN i sin tidning.

Fredrik Vult von Steijerns tioåriga engagemang i DN:s ledning framstår mest som ett sällsamt gästspel. Någon entusiastisk inlevelse i journalistiken i stil med Rudolf Walls visade Steijern aldrig. Inte heller bidrog han synbart till utformandet av tidningens politik, han skrev själv aldrig någon politisk ledare. I stort sett var han okunnig om både journalistik och politik och hans val till Walls efterträdare måste för samtiden ha tett sig besynnerligt. En kort tids medarbetarskap som musikkritiker, som sådan visserligen uppmärksammad, kunde knappast vara en tillräcklig kvalifikation för redaktörsstolen. Tydligt hade Steijern med sitt representativa uppträdande imponerat på Wall. Han ägde dessutom inflytelserika vänner, däribland huset Wallenberg, som bistod med rekommendationer och kapital.

Steijerns period blev ingen storhetstid. Visserligen uppehöll tidningen genom Seberg ett politiskt anseende, men upplagemässigt försämrades ställningen starkt. Tidningens oberoende kom också att bli hotat genom de transaktioner, som ledde till inlemmandet i Skandinaviska Tryckeriaktiebolaget, vars ledning så småningom övergick till Anders Jeurling, konkurrenten Stockholms-Tidningens redaktör.

Vilka var de riktlinjer, varefter dessa tidningens ledande män bestämde den politiska kursen? Den socialreformatoriska målsättningen är redan nämnd. Den gjorde sig gällande redan under tullstriden, som gav signalen till ett aktivare partitagande från tidningens sida i de politiska striderna. Tullarna betraktades som »svälttullar», frihandelsprincipen som

ett vaktslående om fattigmans bröd. Agitationen tog sikte på »småfolket», socialgrupperna kring rösträttsstrecket, som utgjorde huvudparten av läsekreten.

Kända och omdiskuterade är tidningens ställningstaganden i den norska frågan. Även om utformandet av dessa inte alltid var klara och konsekventa och även om DN inte agiterade lika energiskt som Social-Demokraten, råder aldrig någon tvekan om tidningens grundinställning, om dess långtgående förståelse och sympati för de norska synpunkterna. Svensk-nationalismen, kanske främst förkroppsligad i Oscar Alin »storsvenskhetens jesuitgeneral», utsattes för återkommande, skarpa angrepp. Intressant är att Kihlberg (med hjälp av beräkningar utförda av Sven Jansson) kunnat visa att denna kring 1905 inopportuna ståndpunkt tvärt emot tidigare uppgifter ledde till ett endast obetydligt minskat prenumerantantal, medan annonstillströmningen inte alls påverkades.

För Zweigbergk framstod författningsreformerna som de väsentligaste. Kunde bara parlamentarismen och demokratin drivas igenom, skulle andra önskade reformer tillfalla den segrande vänstern som mogna frukter. De konstitutionella reformerna var för Zweigbergk ett medel att utjämna klassmotsättningarna och ge de obesuttna möjlighet att leva i frihet och relativ trygghet. Regeringsbildning och styrelseskick var frågor som ständigt återkom i hans och DN:s politiska förkunnelse. Den engelska underhusparlamentarismen i kombination med majoritetsval var det konstitutionella ideal, som Zweigbergk hade gemensamt med Staaff och som ivrigt analyserades och agiterades i ledarspalterna. Även i andra frågor gav Zweigbergk vanligen Staaff sitt stöd, med särskild lojalitet under den första staaffska ministärens tid. Men tidvis irriterades förhållandet mellan dem genom Staaffs i Zweigbergks tycke »reserverade hemlighetsfullhet». Förhållandet mellan partiledaren och ledarförfattaren kommer Kihlberg att utveckla vidare i sin biografi över Karl Staaff.

Den politiska bevakningen inskränktes i stort sett till de inrikes händelserna och företeelserna. Utlandet var illa tillgodosett både vad nyheter och kommentarer beträffar. Det var en genomgående svaghet hos tidens svenska tidningar, men flera hade en bättre nyhetstjänst från utlandet än DN och därmed också en bättre grund för de utrikespolitiska kommentarerna. DN råkade ut för betänkliga felbedömningar, t. ex. i Dreyfusaffären. Egendomligt utifrån tidningens värderingar ter sig också partitagandet för Tyskland mot England och Frankrike före första världskriget och den i stort sett avoga inställningen till Finland. Men även på det inrikespolitiska planet fanns försummade områden, ekonomiska och industriella problem t. ex. diskuterades sällan i tidningen efter det att Knut Wicksells medarbetarskap upphörde 1898. Kulturavdelningen kom inte upp i nivå med jämförbara konkurrenters. Kihlberg har inte försummat att peka ut också blottorna i tidningens rustning.

Upplageutvecklingen får sin belysning i jämförelse med andra tidningar. I slutet av 1880-talet var DN med 26.000 exemplar den största tidningen i Stockholm. 1905 hade den distanserats av både Stockholms-Tidningen, Stockholms Dagblad och Svenska Dagbladet, men under åren därefter sköt

upplagan snabbt i höjden och nådde 1911 49.400 ex. Därmed var den högre än både Stockholms Dagblads och Svenska Dagbladets. Stockholms-Tidningens upplaga rörde sig dock vid samma tid om 110.000. Social-Demokraten nådde, liksom Handelstidningen, knappt 25.000. DN:s expansion försiggick framför allt i Stockholm och andra städer och tätorter och främjades inte minst av den redaktionella nydaningen under ledning av Oscar Hemberg och Anton Karlgren. De utgjorde ett lyckligt och nödvändigt komplement till Zweigbergk, vars intresse för den journalistisk-tekniska sidan var minimalt.

DN:s politiska historia under denna period blir i långa stycken historien om Otto von Zweigbergk. När Kihlberg sätter punkt för denna del, har Zweigbergk uppnått en oberoende och obestridd ställning i spetsen för sitt stridbara och expansiva organ. Att summera hans inflytande anstår till historikens andra del, klart är att Zweigbergk som politisk publicist är en utomordentligt givande modell för en skarp porträttör. Stramt och personligt och med en öppen blick för de väsentliga frågeställningarna har Kihlberg även tecknat den dramatiska miljö och tid, vari Zweigbergk levde och verkade. Den knappa vetenskapliga litteraturen om svenska tidningar och tidningsmän har utökats med en föredömlig volym.

Åke Gafvelin

TIDSKRIFTSÖVERSIKT

Ekonomisk Revy. Årg. 17: 1960. Nr 2. *Montgomery, A.*, Budgetdebatt i television, s. 89—94. — *Höök, E.*, Vårt näringslivs omvandling, s. 95—103. — *Giesecke, C.-S.*, Arbetsmarknads- och lokaliseringpolitiken, s. 104—111. *Uggla, B.*, Sovjetunionens jordbruksproblem, s. 112—115. — *Claesson, G. C.-O.*, Petrokemisk industri?, s. 116—126. — *Rooth, I.*, Riksbanken som centralbank, s. 127—132. — Nr 3. *Holmberg, Y.*, Synpunkter på byggnadsverksamhet och samhällsplanering under 1960-talet, s. 166—173. — *Bergqvist, Å.*, Affärsbankerna inför 60-talet, s. 174—184. — *Mutén, L.*, Sextio-talets skatter, s. 185—194. — *Senstad, Y.*, Aktuelle bankproblem i Norge, s. 195—203. — *Montgomery, A.*, Välfärdsstaten i fara?, s. 204—208. — *Senneby B.*, De privata internationella kapitalrörelserna under efterkrigsåren, s. 209—216. — Nr. 4 *Wallenberg, M.*, Europa och världsekonomin, s. 239—249. — *Kjellström, N.*, Fyra företagsledare inför 60-talet (intervjuer), s. 250—266. — *Montgomery, A.*, Svensk jordbrukspolitik, s. 267—271. — *Westerlund, G.*, Anpassningen i arbetet, s. 272—278.

Förvaltningsrättslig Tidskrift. Årg. 22: 1959. H. 5—6. *Holmberg, Å.*, Kartellrättsliga utvecklingslinjer, s. 331—347. — *Lundblad, O.*, Förslag till vidgad kompetens för regeringsrätten, s. 353—354.

Historisk Tidskrift. Årg. 23: 1960. H. 1. *Thulstrup, Å.*, Transiteringsfrågan 1941—42 (—43). Tyska aktstycken till ämnets belysning, s. 34—61.

Liberal Debatt. Årg. 13: 1960. Nr 2. *Ohlin, B.*, Samförståndsvilja — mer eller mindre, s. 6—8. — *Svensson, O.*, Trötta på ställningskriget, s. 9—12. — *Hansson, P.-O.*, Dagspolitik och utopi, s. 13—16. — *Claesson, G. C.-O.*, Kvinnans falska segrar, s. 21—24. — *Carle, T.*, Experter om enhetsskolan, s. 25—28. — *Ahlmark, P.*, Floskler om nedrustning, s. 31—33. — Nr 3. *Welinder, C.*, Min politiska profil, s. 3. — *Andersson i Rasjön, G.*, Debatten om vänstersamverkan, s. 4—6. — *Nycop, C. A.*, För mycket bilder?, s. 7—9. — *Lerche, C. O.*, Snobberi möter Asien, s. 10—13. — *Kihlberg, M.*, Internationa-

lismens 60-tal?, s. 14—16. — *Herz, U.*, Egenrättfärdighet till döds?, s. 20—21. — *Eliasson, B.*, Dyra bilar — billiga mil?, 22—25. — *Lång, C. O.*, Panorama över Dagens Nyheter, s. 26—27.

Politisk Tidskrift. 1960. Nr 2. *Hedlund, G.*, Vår utrikespolitik, s. 35—39. — *Bengtsson, T.*, Nedrustning — problemet framför andra, s. 40—42. — *Söder, G.*, En annan bostadspolitik, s. 43—48. — *Herz, U.*, »Sex» och »sju» för miljoner, s. 49—52. — *Åsling, N. G.*, Inför presidentvalet i USA, s. 53—55. — *Fiskesjö, B.*, Wigforss' utopi, s. 61—62. — **Nr 3.** *Antonsson, J.*, Röntan i konjunkturprocessen, s. 67—70. — *Jonnergård, G.*, Statens finanser och näringslivet, s. 71—74. — *Magnusson, F.*, Småföretagsamhet — varför?, s. 75—78. — *Fiskesjö, B.*, Framtidens bostäder, s. 88—90. — *Jonsson, O.*, Är socialpolitiken för dyr, s. 90—92. — **Nr 4.** *Pettersson, L.*, Husagitation och opinionsbildning, s. 104—107. — *Jonnergård, G.*, Riksdagen i år, s. 118—124.

Svensk Tidskrift. Årg. 47: 1960. H. 2. *Örn, T.*, Libyen, s. 91—101. — *Rydenfelt, S.*, Barnfamiljernas ekonomi, s. 102—108. — *Sjöstrand, W.*, Slöseri med de intellektuella, s. 109—111. — *Torfgård, S.*, Kvaliteten i försvaret, s. 112—118. — **H. 3.** *Leissner, G.*, Egendomsägande demokrati, s. 145—151. — *Ramberg, G.*, Avspänning till döds — eller till liv?, s. 142—161. — *Murray, V.*, Centerpartier — frågetecknet för borgerligheten, s. 162—165. — *Mörner, M.*, Latinamerikansk industrialisering i historiskt perspektiv, s. 166—178. — *Rooth, I.*, Guldparistandarden, s. 179—181.

Tiden. Årg. 52: 1960. Nr 2. *Geijer, A.*, Facklig internationalism, s. 71—74. — *Palme, O.*, Parlamentariska perspektiv, s. 75—85. — *Östlundh, H.-E.*, Strid kring enhetsskolan?, s. 86—90. — *Boëthius, U.*, Nya vägar inom kvinnorörelsen, s. 91—96. — *Mörner, M.*, Arbetarrörelsen och medelklassen i Latinamerika, s. 97—105. — *Söderström, H.*, Ledarsidorna i pressen, s. 106—109. — **Nr 3.** *Eriksson, G.*, Sveket mot visionen, s. 134—139. — *Feldt, K.-O.*, Socialdemokratin och konkurrensen, s. 140—144. — *Södersten, B.*, Socialisering, s. 145—148. — *Bengtsson, T.*, Ordna svensk toppkonferens om hjälp till underutvecklade länder, s. 149—153. — *Lindahl, G. G.*, Demokrati — vad är det?, s. 154—160. — *Nilsson, B.*, Att avslöja sig själv, s. 161—166. — **Nr 4.** *Lindström, U.*, Politiken och lyckan, s. 196—199. — *Ekendahl, S.*, Kvinnor och kvinnofrågor i politiken, s. 205—208. — *Fredriksson, G.*, Jämlikheten, s. 209—214. — *Sjövall, E.*, Orkar kvinnan politiskt arbete, s. 215—218. — *v. Hofsten, M.*, Den besvärliga jämlikheten, s. 219—223. — *Eloosson, N.*, En effektivare fångvård, s. 224—229.

Utrikespolitik. Årg. 15: 1960. H. 1. *Holm, T.*, 1959 års avrustningsförslag, — jämförelse och innebörd, s. 11—21. — *Rollof, Y.*, Politik och spelteori, s. 22—32. — **H. 2.** *Birnbaum, K. E.*, Inför en storpolitisk högsäsong, s. 41—45. — *Granqvist, H.*, De Gaulles utrikespolitik, s. 50—60. — *Andrén, N.*, Internationell politik vid nordiska universitet, s. 61—72.

Historisk Tidsskrift (Oslo). Bd 39: 1959. H. 4. *Wyller, T. C.*, Utvidelsen av statens myndighetsområde i Norge under første verdenskrig, s. 321—337.

Internasjonal Politikk. 1960. H. 1. *Sanness, J.*, Mao og Khrusjtsjov, s. 5—7. — *Hanssen, H. L.*, Myter, valgkamp og udenrigspolitik, s. 7—10. — *Savik, S.*, Sovjet-pressen etter Stalin, s. 11—16. — *Hognesen, R.*, Magtgrupperne i Algerie-konflikten, s. 16—19. — Økonomiske samarbeidsformer i Østeuropa, s. 20—23. — **H. 2.** *Sanness, J.*, Den indre utvikling i Sovjet-Samveldet, s. 25—29. — *Lochen, E.*, Politiske synspunkter på den europeiske samling etter den annen verdenskrig og i dag, s. 29—33. — *Henriksen, H.*, Det latinamerikanske problem i De forentede staters udenrigspolitik, s. 33—37.

Nordisk Administrativt Tidsskrift. Årg. 40: 1959. H. 4. *Philip, K.*, Foran tilslutningen til det ydre frihandelsområde, s. 303—321. — *Rytkötä, O.*, Om individens rätt att avstå från offentliga rättigheter, s. 322—330.

Nordisk Tidsskrift for International Ret og Jus Gentium. Vol. 29: 1959. Fase. 4. *Fagerholm, K. A.*, Finlands väg 12 mars 1940 — 12 mars 1960, s. 291—302. — *Simmonds,*

K. R., »Good offices» and the secretary-general, s. 330—345. — *Petrén, G.*, The Nordic Council: a unique factor in international law, s. 346—362.

Statøkonomisk Tidsskrift. 74. årg.: 1960. H. 1. *Brofoss, E.*, Sentralbankens statsrettslige og forvaltningsrettslige stilling, s. 1—31. — *Amundsen, A.*, Metoder i analysen av forbrugsdata, s. 32—49.

Nationaløkonomisk Tidsskrift. 97. Bind: 1959. H. 5—6. — *Johnsson, H.-G.*, Economic development and international trade, s. 253—272. — *Kristensen, T.*, Toldpolitikken i markedsplanernas tegn, s. 273—285. — *Hansen, K.*, Om konstruktion og fortolkning af index for aktiekurser, s. 286—297. — *Schmidt, E. J.*, Den »menneskelige faktors» betydning i den økonomiske udvikling, s. 298—308.

Økonomi og Politik. Årg. 33: 1959. Nr 2—3. *Jacobsen, A. P.*, International omsætning af landbrugsprodukter, s. 111—130. — *Bülov, H.*, Atomenergisamarbejdet i Europa, s. 131—156. — *Svendson, K. E.*, Hovedpunkter i USSR's økonomiske udvikling i de sidste år, s. 157—180.

The American Historical Review. Vol. 65: 1960. No. 2. *Newins, A.*, Not Capulets, not Montagus, s. 253—270. — *McCormick, R. P.*, New perspectives on Jacksonian politics, s. 288—301. — *McKenna, G.*, Soviet historiography and America's role in the intervention, s. 302—322. — *Vevier, C.*, American continentalism: an idea of expansion, s. 323—335.

The American Journal of International Law. Vol. 54: 1960. No. 1. *Schachter, O.*, Enforcement of international judicial and arbitrary decisions, s. 1—24. — *Gross, L.*, The Question of Laos and the double veto in the security council, s. 118—131.

The American Journal of Sociology. Vol. 65: 1960. No. 4. *Coleman, J. S.*, The adolescent subculture and academic achievement, s. 337—347. — *Adler, F.*, A unit concept for sociology, s. 356—364. — *Liu, W. T.*, The marginal catholics in the south — a revision of concepts, s. 383—390. — *Klapp, O. E., Padgett, L. V.*, Power structure and decision-making in a Mexican border city, s. 400—406. — No. 5. *Katz, E.*, Communication research and the image of society: convergence of two traditions, s. 435—440. — *Gross, L.*, An epistemological view of sociological theory, s. 441—448. — *Wax, M.*, Ancient judaism and the protestant ethics, s. 449—455. — *Wrong, D. H.*, The United States in comparative perspective: Max Lerner's America as a civilization, s. 499—504.

The American Political Science Review. Vol. 54: 1960. No. 1. *Cropsey, J.*, On the relation of political science and economics, s. 3—14. — *Rothman, S.*, Systematic political theory, s. 15—33. — *Deutsch, K. W.*, Toward an inventory of basic trends and patterns in comparative and international politics, s. 34—57. — *Edinger, L. J.*, Post-totalitarian leadership, s. 58—82. — *Gimbel, J.*, American denazification and German local politics, s. 83—105. — *Osgood, R. E.* NATO: problems of security and collaboration, s. 106—129. — *Bloom, A. D.*, Cosmopolitan man and the political community: an interpretation of Othello, s. 130—157. — *Burckhardt, S.*, English bards and APSR reviewers, s. 158—166. — *Fellman, D.*, Constitutional law in 1958—59, I, s. 167—199.

The American Sociological Review. Vol. 25: 1960. No. 1. *Bierstedt, R.*, Sociology and human learning, s. 3—8. — *Litwak, E.*, Occupational mobility and extended family cohesion, s. 9—20. — *Smigel, E. O.*, The impact of recruitment on the organization of the large law firm, s. 56—65. — *Dakin, R. E.*, Cultural occasions and group structures: a photographic analysis of American social situations, s. 66—74. — No. 2. *Gouldner, A. W.*, The norm of reciprocity: a preliminary statement, s. 161—177. — *Jackson Bauer, E.*, Public opinion and the primary groups, s. 208—218. — *Nowak, S.*, Egalitarian attitudes of Warsaw students, s. 219—231. — *Harrison, P. M.*, Weber's categories of authority and voluntary associations, s. 232—236. — *Spinrad, W.*, Correlates of trade union participation; a summary of the literature, s. 237—244.

Foreign Affairs. Vol. 38: 1960. No. 3. *Rusk, D.*, The President, s. 353—369. — *Rockefeller, N. A.*, Purpose and policy, s. 370—390. — *Schapiro, L.*, How Russia changed, s. 391—401. — *Gomulka, W.*, The policy of the Polish People's Republic, s. 402—418. — *Andersen, R. B.*, The balance of payments problems, s. 419—432. — *Gardner, R. N.*, Strategy for the dollar, s. 433—445. — *Jackson, H. M.*, Organizing for survival, s. 446—456. — *Dyson, F. D.*, The future development of nuclear weapons, s. 457—564. — *Yemelyanow, V. S.*, Atomic energy for peace: the USSR and international cooperation, s. 465—475. — *Bowles, C.*, The «China problem» reconsidered, s. 476—486. — *Jenkins, R.*, British Labour divided, s. 487—496. — *Tannenbaum, F.*, The political dilemma in Latin America, s. 497—515.

The International Affairs. Vol. 36: 1960. No. 2. *Hägglöf, G.*, A test of neutrality: Sweden in the Second World War, s. 153—167. — *Toure, S.*, The republic of Guinea, s. 168—173. — *Goodwin, G.*, The expanding United Nations: I — voting patterns, s. 174—187. — *Whitehead, E.*, Southern Rhodesia, s. 188—196. — *Kraft, L.*, The French Sahara and its mineral wealth, s. 197—205. — *Benham, F.*, The commonwealth economy in southeast Asia, s. 206—209.

The International and Comparative Law Quarterly. Vol. 9: 1960. P. 1. *Rubin, A. P.*, The sino-indian border disputes, s. 96—125.

Journal of the History of Ideas. Vol. 21: 1960. No. 1. *Mazzeo, J. A.*, Cromwell as machiavellian prince in Marvell's «An horatian ode», s. 1—17. — *Middendorf, J. H.*, Dr. Johnson and mercantilism, s. 66—83. — *Holborn, H.*, Bismarck's Realpolitik, s. 84—98.

The Journal of Modern History. Vol. 32: 1960. No. 1. *Miller, T. B.*, The Egyptian question and English foreign policy 1892—1894, s. 1—15. — *Rika, T.*, Miljukow and the progressive block in 1915, s. 16—24.

Midwest Journal of Political Science. Vol. 4: 1960. No. 1. *Walker, D. B.*, The age factor in the 1958 congressional elections, s. 1—26. — *Zariski, R.*, Party factions and comparative politics: some preliminary observations, s. 27—51. — *Spitz, D.*, Bacon's New Atlantis: a reinterpretation, s. 52—61. — *Gold, D.*, *Schmidhauser, J. R.*, Urbanization and party competition: the case of Iowa, s. 62—75. — *Gibson, F.*, A bloody tenet washed and made white: an answer to a proposal to give congress more control over the budget, s. 76—82.

Parliamentary Affairs. Vol. 13: 1960. No. 2. *Bromhead, P.*, The British constitution in 1959, s. 168—184. — *Hitchner, D. G.*, The speaker of the house of representatives, s. 185—197. — *Proctor, J. H.*, The legislative activity of the Egyptian general assembly of 1957—58, s. 213—226. — *Choudhury, G. W.*, Reshaping of democracy in Pakistan, s. 227—235. — *Wiseman, H. V.*, Procedure: the house of commons and the select committee, s. 236—247. — *Hughes, C.*, The German federal council, s. 248—257.

The Political Quarterly. Vol. 31: 1960. No. 2. The Eden memoirs, s. 113—119. — *Ruck, S. K.*, A policy for old age, s. 120—131. — *McGregor, O. R.*, The stability of the family in the welfare state, s. 132—141. — *Irish, M. D.*, Public opinion and American foreign policy: the Quemoy crisis of 1958, s. 151—162. — *Jucker, N.*, The Italian state and the south, s. 163—173. — *Samuel, E.*, The Histradput — the general federation of labour in Israel, s. 174—184. — *Singh, J.*, Communism in Kerala, s. 185—202.

Political Science Quarterly. Vol. 75: 1960. No. 1. *Greaves, H. R. G.*, Political theory today, s. 1—16. — *Chapman, P. C.*, The new conservatism: cultural criticism v. political philosophy, s. 17—34. — *Howard, M.*, Civil-military relations in Great Britain and the United States, 1945—1958, s. 35—46. — *Opdahl, R. W.*, Soviet agriculture since 1953, s. 47—65. — *Carey, J. P. C.*, Oil and economic development in Iran, s. 66—86. — *Clough, S. B.*, Philanthropy and the welfare state in Europe, s. 87—93.

The Public Opinion Quarterly. Vol. 23: 1959—60. No. 4. *White R. K.*, Soviet reactions to our Moscow exhibit: voting machines and comment books, s. 461—470. — *Pompter, G.*, The public relations of organized labor, s. 483—494. — *Glickman, H.*, Viewing public opinion in politics: a common sense approach, s. 495—504. — *Reigrotski, E.*, *Anderson, N.*, National stereotypes and foreign contacts, s. 515—528. — *Lipset, S. M.*, The political animal: genus americanicus, s. 554—562. — *Glaser, W. A.*, The family and voting turnout, s. 563—570.

The Review of Politics. Vol. 22: 1960. No. 1. *Perlmutter, O. W.*, Acheson vs. congress, s. 5—44. — *Ruestow, A.*, The remnants of Western imperialism; a German view, s. 45—71. — *McCaffrey, L. J.*, Isaac Butt and the home rule movement: a study in conservative nationalism, s. 72—95. — *Martin, L. W.*, Necessity and principle: Woodrow Wilson's views, s. 96—114. — *Rosecrance, R. N.*, The radical tradition in Australia: an interpretation, s. 115—132.

Social Forces. Vol. 38: 1960. No. 3. *Dean, D. G.*, Alienation and political apathy, s. 185—189. — *Thompson, W. E.*, *Horton, J. E.*, Political alienation as a force in political action, s. 190—195. — *Kaufman, W. C.*, *Greer, S.*, Voting in a metropolitan community: an application of social area analysis s. 196—204. — *Cornwell, E. E.*, Party absorption of ethnic groups: the case of Providence, Rhode Island, s. 205—210. — *Pettigrow, T. F.*, Social distance attitudes of South African students, s. 246—252. — *Killian, L. M.*, *Smith, C. V.*, Negro protest leaders in a southern community, s. 253—257. — *Coleman, A. L.*, Social scientists' predictions about desegregation, 1950—1957, s. 258—263.

Social Research. Vol. 26: 1959. No. 3. *Amuzegar, J.*, Foreign technical assistance: sense and nonsense, s. 253—271. — *Wagner, H. R.*, Loyalty and commitment in a totalitarian party, s. 272—282. — *Murphee, L.*, Darwinism in Thorstein Veblen's economics, s. 311—324. — *Heimann, E.*, Christian foundations of the social sciences, s. 325—346.

L'année politique et économique. 33e année: 1960. No. 153. *Lavergne, B.*, Le séjour de M. Khrouchtchev en France et le problème du désarmement générale, s. 1—6. — *Lavergne, B.*, La politique intérieure et extérieure du général De Gaulle depuis son avènement au pouvoir, s. 7—36. — *Noblet, J.*, Le kibboutz: mode de vie en Israël, s. 47—65.

Journal du Droit International. 37e année: 1960. No. 1. *Cocatre-Zilgien, A.*, International transport and public international law, s. 65—94.

Revue d'Économie Politique. 70e année: 1960. No. 1. *Mey, A.*, Le circuit économique et sa relation avec la théorie de la valeur et du calcul rationnel de l'économie industrielle, s. 5—34. — *Cotta, A.*, Le déclin de la domination économique d'une nation, s. 35—68. — *Monteil, J.*, Le gaspillage dans l'entreprise, s. 69—83.

Revue d'Histoire de la Deuxième Guerre Mondiale. 10e année: 1960. No. 38. *Rollot, G.*, L'offensive de Sedan: les rapports franco-belges, s. 1—14. — *Vernier, C.*, La guerre italo-grecque 1940—41, s. 15—36. — *Dincéc, K.*, La guerre de libération nationale en Yougoslavie, s. 37—48.

Revue Française de Science Politique. Vol. 10: 1960. No. 4. *Girardet, R.*, Pouvoir civil et pouvoir militaire dans la France contemporaine, s. 5—38. — *Mabileau, A.*, La personnalisation du Pouvoir dans les gouvernements démocratiques, s. 39—65. — *Frey, L.*, La démocratie objectivement définie, s. 66—82. — *Castellan, G.*, Aspects de la politique des nationalités dans la fédération socialiste yougoslave, s. 83—106. — *Morazé, C.*, La politique du général De Gaulle d'après le tome III de ses Mémoires, s. 107—113. — *Burdeau, G.*, Structures économiques et structures politiques, s. 130—136. — *Flory, M.*, La renaissance politique du monde musulman, s. 137—145. — *Ruffieux, R.*, La Suisse contemporaine, s. 146—177.

Revue Politique et Parlementaire. 62e année: 1960. No. 699. *Roche, E.*, L'accélération de la information, s. 113—116. — *Heck, B.*, La politique extérieure de l'Allemagne: Liberté, Paix, Unité, s. 117—120. — *Montagne, R.*, L'opinion française, l'Europe et l'Alliance atlantique, s. 120—122. — *Schuijt, W. J.*, L'Angleterre et l'organisation de l'Europe, s. 123—131. — *Gozard, G.*, La politique agricole de la Communauté Économique Européenne, s. 150—162. — No. 700. *Roche, E.*, Perspectives économiques, s. 217—222. — *Cercler, R.*, Solution à la crise agricole, s. 223—224. — *Labin, S., Emmett, C.*, U.R.S.S. et Chine: divergence ou connivence?, s. 244—253. — *Darnac, H.*, Réflexions sur la télévision, s. 271—277. — *Augustin-Leger, J.*, Le Labour Party devant la nationalisation, s. 377—383.

Archiv des öffentlichen Rechts. 84. Band: 1959. H. 4. *Hahn, G.*, Der Wehrbeauftragte des schwedischen Reichstages, s. 377—458. — *Tzermias, P.*, Der neue Status Cyperns, s. 459—489.

Schmollers Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft. 80. Jahrg.: 1960. H. 1. *Scherhorn, G.*, Verhaltensforschung und Konsumtheorie, s. 1—34. — *Korner, E.*, J. M. Keynes und die Beschäftigungslehre der Klassiker, s. 35—78. — H. 2. *Brand, E.*, Vom Erkenntniswert der ökonomischen Funktionalität, s. 1—50. — *Jonas, F.*, Über den Begriff der Theorie der Spiele und des wirtschaftlichen Verhaltens, s. 51—60. — *Kerschagl, R.*, Was kann uns Marx heute noch sagen, s. 61—80.

Historische Zeitschrift. Band 187: 1959. H. 3. *Kluke, P.*, Wandlungen der britischen Reichsidee, s. 540—567. — *Wittram, R.*, Das russische Imperium und sein Gestaltwandel, s. 568—593. — *Silberschmidt, M.*, Die Vereinigte Staaten von Amerika — die Grossmacht zwischen Europa und Asien, s. 594—614.

Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaften. 116. Band: 1960. H. 1. *Papi, F. U.*, Eine Theorie über das ökonomische Verhalten des Staates, s. 1—17. — *Haller, H.*, Probleme einer konjunkturpolitisch orientierter Finanzpolitik, unter besonderer Berücksichtigung des Finanzausgleichs, s. 47—65. — *Orlowski, M.*, Das Problem der Valutenkurse in der sozialistischen Wirtschaft, s. 83—103. — *Frauentienst, W.*, Das preussische Staatsministerium in vorkonstitutioneller Zeit, s. 104—177.

Österreichische Zeitschrift für öffentliches Recht. Band 10: 1959. H. 1. — *Kelsen, H.*, Eine «realistische» und die reine Rechtslehre; Bemerkungen zu Alf Ross: On law and justice, s. 1—25. — *Aufricht, H.*, The fund agreement and the legal theory of money, s. 26—77. — *Heydt, F. A.*, Johannes Messner und das Naturrecht, s. 78—88.

Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte. Jahrg. 8: 1960. H. 1. *Schieder, T.*, Die Vertreibung der Deutschen aus dem Osten als Wissenschaftliches Problem, s. 1—16. — *Vanwelkenhuyzen, J.*, Die Niederlande und der «Alarm» im Januar 1940, s. 17—36. — *Looock, H. D.*, Zur «Grossgermanischen Politik» des Dritten Reiches, s. 37—63. — *Watt, D. C.*, Der Einfluss der Dominions auf die britischen Aussenpolitik vor München, s. 64—74. — H. 2. *Trevor-Roper, H. R.*, Hitlers Kriegsziele, s. 121—133. — *Brügel, J. W.*, Die Aussiedlung der Deutschen aus der Tschechoslowakei, s. 134—163. — *Buchheim, H.*, Struktur der totalitären Herrschaft und Ansätze totalitären Denkens, s. 164—180.

Universitetsbiblioteket

25 OKT. 1960

H. N. D.

TILL REDAKTIONEN INSÄND LITTERATUR:

- CÄSTBERG, FREDÉ, *Freedom of Speech in the West*. Oslo, London 1960.
- FERRATON, HUBERT, *Syndikalisme ouvrier et social-démocratie en Norvège*. Armand Colin. Paris 1960.
- FREYMOND, JACQUES, *The Saar conflict*. Stevens & Sons Ltd. London 1960.
- GERHARDSSEN, GERHARD MEIDELL, *Fredens våpen. Tanker om hjelp til underutviklede land*. Chr. Michelsens Institutt. Bergen 1960.
- HAUTECLER, GEORGES, *Le Rapport du général Lemau sur la défense de Liège aout 1914*. Brüssel 1960.
- HVIDT, KRISTIAN, *Venstre og forsvarssagen 1870—1901*. Jysk Selskab for historie, sprog og litteratur. Aarhus 1960.
- JOHANNESSON, GÖSTA, *Afrikas omgestaltung*. Utrikespol. Institutets broschyrserie 1960: 3—4. Sthlm 1960.
- ROSS, ALF, *Dansk Statsforfatningsret. II*. Københ. 1960.
- SWEDBERG, HANS, *De sex och de sju*. Utrikespol. Institutets broschyrserie 1960: 5—6. Sthlm 1960.
- TANDBERG, OLOF G., *Sydafrika*. Utrikespol. Institutets broschyrserie 1960: 7. Sthlm 1960.
- DE VATTÉL, *Le droit des gens*. Tysk övers. av Wilhelm Euler. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck). Tübingen 1959.
- WINKLER, GÜNTHER, *Die absolute Nichtigkeit von Verwaltungsakten*. Verlag Mohr. Tübingen 1960.
- Behøelses- og Husleje forhold i København m. m. 1955*. Københavns Statistiske Kontor 1960.
- Yrkeskador år 1957*. Riksförsäkringsanstalten. Sthlm 1960.
- Statistisk Årsbok för Helsingfors stad 1959*. Helsingfors 1959.
- Utrikesfrågor. Offentliga dokument m. m. 1959*. Kungl. Utrikesdepartementet. Sthlm 1960.
- Documents on swedish foreign policy 1958*. Kungl. Utrikesdepartementet. Sthlm 1959.
- Förenta nationernas generalförsamlings fortsatta trettonde ordinarie möte samt fjortonde ordinarie möte*. Aktstycken utg. av Kungl. Utrikesdep. Sthlm 1960.
- Förteckning över riksdagsbibliotekets nyförvärv år 1959*. Sthlm 1960.
- Kooperativ verksamhet 1958*. Kommerskollegium. Sthlm 1960.
- Europarådet 1959*. Aktstycken utg. av Kungl. Utrikesdepartementet. Ny serie I: 13: 9. Sthlm 1960.

Aktiebolaget
CWK GLEERUP
Bokförlag

VÄRFRUGATAN 8 LUND

Tel. 175 00
Bokbinderiet 144 00

Håkan Ohlssons Boktryckeri

Torvald T:son Höjer

CARL XIV JOHAN. *Konungatiden*

Med denna del avslutar professor Torvald T:son Höjer sin monumentala biografi om den förste monarken av huset Bernadotte. Mot skildringen av den rikshistoriska och utrikespolitiska bakgrunden framträder konungens person i helfigur, en objektiv och detaljrik bild av en dynamisk människa. Första delen av verket, »Den franska tiden», utkom 1939 och andra delen, »Kronprinstiden», 1943. Pris per del inb. 45.—

Hft. 65.—, inb. 83.—

NORSTEDTS